

Ludvík Souček

○ brazový

○ pravník

○ bec ně

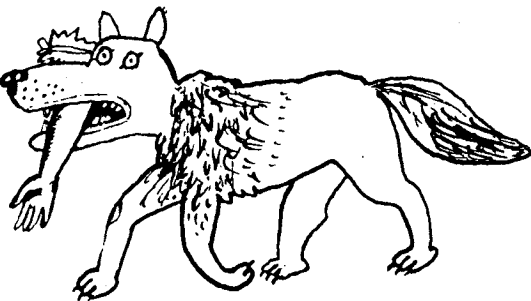
○ blíbených

○ m y l ů

Ludvík Souček
OBRAZOVÝ OPRAVNÍK
obecně oblíbených omylů
© Ludvík Souček,
dědicové, 1997.
Ilustrace
© Jiří Kalousek,
dědicové, 1997.
Grafická úprava
© Jindra Kovaříková,
1997.

Vydal ČESKÝ KLUB,
nakladatelství
Josefa Šimona,
SIMON AND SIMON
PUBLISHERS.
Prague 1997
Vytiskla Severografie Most.

ISBN 80-85637-38-3

Ludvík Souček
brazový
pravník
b e c n ě
blíbených
m y l ů

ILUSTROVAL
JIŘÍ KALOUSEK

úvodem slovo autora

Tato kniha se nesnaží bojovat proti omylům. Byla by to stejná donkichotiáda jako boj proti větrným mlýnům, proti střídání dne a noci nebo proti nesympatickým zákonům vlného pádu. Omyl je neoddělitelnou součástí poznání a provází je od samého počátku, jakkoli metoda „pokusu a omylu“, použitá při zkoumání povahy a míry náklonnosti šavlozubého tygra nebo jeskynního medvěda, nemusela pro naše vědychtivé prapředky s pěstními klíny skončit vždycky dobře. // Jsou ovšem chyby, jimiž se člověk, jak známo, učí, a chyby, na nichž setrváváme, i když neodpovídají úrovni dosaženého poznání. Tato knížka chce přinést výběr omylů pro poučení, potěšení a pobavení čtenářů. Pokud se jí podaří odstranit nějaké ty předsudky, pevnými kořínky zapuštěné pověry a nesprávná východiska, splnila svůj úkol. Autor si nekladl závažnější a žádoucnější cíle; jejich dosažení ponechává mozkům připravenějším a knihám důstojnějším. Nešlo mu o nic podobného lexikonu a v jednotlivých heslech naprosto neusiloval o úplnost, ba ani rozsáhlost informace. Je mu jasné, že o Václavu IV. by bylo možné říci mnoho důležitějšího, než že se nedal doprovázet katem, že zevnějšek Jana Husa sotva ovlivnil výbuch revoluční bouře, že dějiny Germánů nestojí a nepadají s tvarem jejich přileb atd. atd. Záměru knihy však právě tyto zbytné opominutelnosti vyhovovaly. // A ještě něco: odlišný názor nemusí být vždy správnější, a já rozhodně nejsem vševěd. Hrozně by mě však mrzelo, kdybych jeden omyl nahradil druhým (ačkoli i to se mohlo stát) – děkuji proto všem přátelům, kteří knížku přečli a posoudili, ba nadšeně dodali inspirující připomínky pro několik dalších dílů, které takřka jistě nenapíší. Ale ten jeden jediný snad nikoho nezabije.

Dr. Ludvík Souček

Ilustroval
JIŘÍ KALOUSEK

Pravdě nelze učiniti větší službu,
než zbaviti ji
věcí falešných.

ISAAC NEWTON

Aeskulapova užovka

obtácející hůl a tvořící s ní znak lékařů a lékařství, vůbec není hadem, tím méně užovkou stromovou čili Aeskulapovou (*Elaphe longissima*), správně po „hadáčku“ eskulapkou, ačkoli se to o ni všeobecně tvrdí. Znak byl totiž přejat z Přední Asie a Egypta, kde byla a dosud je nejrozšířenější chorobou drakunkulóza, vyvolávaná asi 1 až 2 mm tlustým a až metr dlouhým červem vlasovcem medinským (*Dracunculus medinensis*). Od starověku se značně rozšířil do Střední Asie a přes Egypt takřka do celé Afriky i do Jižní Ameriky. Podle hrubého odhadu trpí dnes drakunkulózou 50–70 milionů lidí, takže drží druhé místo hned za malárií. // Samičky parazita vlasovce medinského se po oplodnění v lidském těle provrtávají do kůže a vytvářejí v ní bolestivé nádory. Při styku s vodou vypouštějí množství larev; ty jsou ve vodě pozřeny malými koryši buchankami, v nichž se začnou vyvíjet. Po spolknutí vody s nakaženými buchankami larvy v lidském těle dospívají, oplodněné samičky se provrtají cévní stěnou znovu do podkožního vaziva a cyklus se opakuje. Tuto strašnou nemoc, vyskytující se v mnoha smutných perských, uzbeckých a tádžických básních (nemocný může být napaden i mnoha desítkami červů současně), léčili starší lékaři opatrným a velmi pozvolným navíjením červa na rozštípnuté dřívko. Procedura trvala několik dní a červ se nesměl přetrhnout, jinak došlo k vážným i smrtelným komplikacím. V Bucharě zase přivazoval tubib, felčar, na povytažený konec vlasovce minci, aby ho vlastní vahou vytáhla. Mezopotámští a egyptští lékaři si na reklamní štíty, které jsou bezpečně doložené, malovali jako důkaz své zručnosti červa ovínutého kolem špejle; tento symbol se stal časem znakem lékařského a ranhojičského povolání vůbec. Převzali jej i řečtí a římská lékařská, ale snad že mu sami dobře neporozuměli,

snad aby nemátli pacienty – v Evropě se totiž naštěstí drakunkulóza nevyskytuje – nahradili vlasovce elegantní Aeskulapovou užovkou a rozštípnutou třísku nebo špejli holí. Symbol přečkal věky a užívá se dodnes.

Dodatečně byly vymyšleny řecké báje o hadu jako symbolu obnovujícího se života a o zásluhách hada na Aeskulapově božství: když prý spěchal vzkřísit Mínoova syna, připlazil se had a obtočil se kolem Aeskulapovy hole. Mladý lékař jej ubil, avšak kde se vzal tu se vzal druhý had, který prvního vzkřísil zázračnou rostlinou. Použil ji úspěšně i Aeskulap a Mínoův syn byl zachráněn. S hadem je zpodobována i Aeskulapova dcera Hygeia.

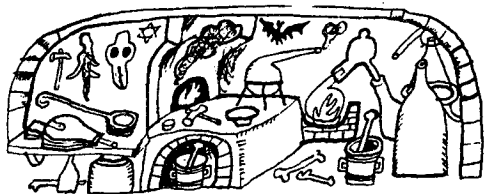

Tak užovka stromová čili eskulapka k nezaslouženému štěstí přišla. Ostatně i staří Slované hady uctívali; samo slovo zmije je odvozeno od společného kořene se *zemí* a znamená *tvora plazícího se po zemi*. Je to slovo tabuové, podobně jako medvěď, tj. *tvor, který ví o medu*. Skutečné pojmenování bylo dovoleno jen žrecům a nezachovalo se.

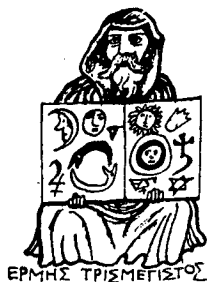

Alchymie

není „prastaré učení, jehož kořeny se ztrácejí v temnotě dávno zaslých věků“, jak ujišťovali nadšenci a zastánci zlatodějného umění. Vznikla až ve třetím století n. l., kdy žil v Alexandrii jakýsi Bolos Demokritos, k jehož odkazu se alchymisté poněkud rozpačitě hlásí. Popisuje totiž ve své knize *Bafika*, tj. *O barvení*, jak obecnými kovy k nerozeznání napodobit zlato a stříbro, čili jak vzácné kovy falšovat a jak napalovat nezkušené kupce bižutérií. První skutečně alchymickým autorem byl teprve Zosimos z Panopole, žijící na přelomu 4. a 5. století n. l. Jeho spisy však jsou, pokud můžeme za zachovaných zlomků soudit, směsí deklamovánek spojujících náboženské vytržení a blouznivá vidění s troskami chemických vědomostí, získaných patrně četbou Bologa Demokrita.

Patron všech alchymistů Hermes Trismegistos, prý autor tisíců knih a obyvatel starého Egypta, byl ve skutečnosti anonymním evropským alchymistou žijícím v 15. století, a jediným jeho výplodem je tzv. *Smaragdová deska*. // Není také pravda, že alchymie stála na počátku chemie a že jí vděčíme za mnoho základních chemických objevů. Lidstvo mělo značné chemické znalosti, získané praxí, už dávno před vznikem alchymie, ať šlo o hutnictví, keramiku, glazování, sklářství, o získávání barviv, solí, potaše, o vinařství, pivovarnictví, koželužství,

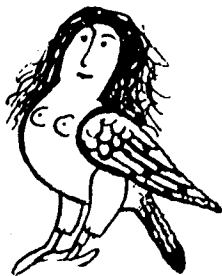
o výrobu mýdel, léků atd. Alchymistické laborace byly k uzoufání jednotvárné, opakované stále znovu a znovu po dlouhá staletí stejným způsobem. Mnohé objevy, připisované alchymii (viz např. heslo Porcelán), byly ve skutečnosti dosaženy docela jinak. // Stará Čína alchymii neznala vůbec – první čínský alchymický spis *Chang-chung* pochází z 15. století a byl výsledkem alchymické „infekce“ Číny arabskými posádkami lodí připlouvajících do Kantonu. // Omylem však je představa, že se císař Rudolf II. dal oklamat všelijakými průhlednými triky a eskamotážemi potulných alchymistů, např. kousky zlata v duté hůlce, v uhlí, laternou magikou apod. Zabýval se alchymii celý život, sám prováděl laborace a kromě něho nové alchymisty prověřoval i člověk mimořádně širokého rozhledu, Tadeáš Hájek z Hájku, vědec zkušený i kritický. Jistěže se některým alchymistům podařilo i na Rudolfa vyzrát – např. Poláku Sendivojovi – pak ovšem klobouk dolů před nimi... // A když už jsem u alchymistů – nikdy v Praze nebydli ve Zlaté uličce, ale především v ulici Nový Svět. Zlatou uličku obsadily od roku 1597 do roku 1784 rodiny hradních střelců. Její název nepochází z alchymicky vytěženého zlata, jde o posměšek na stoku splašků, kterou se valilo „zlato“ přímo uprostřed uličky. Stejný původ má prý i název staroměstské Liliové ulice. // Ale i to je tak trochu omyl. Ve Zlaté uličce na Hradčanech alespoň jeden alchymista bydlel, i když hodně dlouho po milovníku veškerých kouzel a čar Rudolfovi. Byl jím penzionovaný vídeňský profesor F. Uhde, který ve dvacátých letech 19. století zakoupil za 400 zlatých domeček čp. 19 a vesele tu laboroval podle knih koupených na „tandlmarku“ v Havelské ulici, kde měli své stánky mj. i židovští antikváři. Časné ráno 1. června 1831 se rozlehl výbuch a třeskot skla, vyrazily plameny. V domečku byl nalezen nešťastný alchymista mrtev – nezabil ho však výbuch. Podlehl z leknutí mrtvici. Pokud jde o výbuch, není se čemu divit (viz heslo Střelný prach). A jak už to bývá, rázem tu byla i pěkná pověst: pan profesor prý držel v chladnoucí dlaní – kousek zlata...

Amazonky jsou oblíbenými hrdinkami románů i starověkých a středověkých cestopisů. Nalézáme je již u Homéra, v Pseudokallisthenově románu, u Plutarcha, Pausania a ovšem ve všech takřka nesčetných *alexandreidách* vyprávějících o tažení Alexandra Velikého. Nemohl zůstat ušetřen ani boje s těmito mužatkami, jež statečně bojovaly, nenáviděly muže a zabíjely novorozené syny, pokud se ze spojení s cizinci na hranici říše Amazonek zrodili. Pověst asi přispěla k pojmenování Amazonky, řeky s největším přítokem na celé planetě, a doznívá i ve staré pověsti české o dívčí válce. // Motiv pochopitelně budil pozornost i snahu badatelů tím spíš, že existence Amazonek se chápala velmi reálně. Všeobecně se věřilo, že Amazonky žijí někde v oblasti Černého nebo Kaspického moře a že se odtud vydávají na nájezdy. Zmiňují se o nich s jistými rozpaky i střídaví dějepisci, doprovázející Alexandra Makedonského na válečných taženích. Pozdější románová zpracování už ovšem mnohé přidávají a jakékoli rozpaky v nich mizí. // Nejčastěji bývá motivace o Amazonkách připisována vzdáleným vzpomínkám na matriarchát, což je ovšem naprostý omyl. Chápat matriarchát jako vládu žen nad muži je naivita nezavševněných; nešlo ani o výměnu funkcí muže a ženy, např. v boji či při domácích pracích. Vážní vědci – nemluvě už o klasicích, kteří se otázkami společenského vývoje zabývali hluboko a důkladně – nikdy nic takového netvrdili. // Hlavní složkou matriarchátu je *matrilinearita*, rozeznávání příbuzenství podle mateřské, nikoli otcovské linie, a dále *matrilokálnost*, vyžadující, aby muž žil se ženou na území jejího rodu či kmene. V době značně volných vzájemných styků to bylo zařízení velmi účelné: zajišťovalo dětem normální příbuzenské vztahy, a tím ochranu a pomoc i v případech, že otec byl neznámý nebo nejistý, a bránilo zabíjení děvčátek v době nouze a hladu. Bylo totiž jasné, že zanedlouho přivedou na teritorium rodu či kmene cizí mladé a zdatné bojovnice. Matriarchální motivy, jak dokázali přední vědci, lze nalézt např. v německé *Písni o Hildebrandovi*, v perské

pověsti o Rustemovi, v ruské bylině o Iljovi Muromci i jinde – nikde tam však není zmínka o zběsilých bojovnicích mordujících muže a uřezávajících si pravý prs, aby jim nebránil ve střelbě lukem... // Výklad, že pověst o Amazonkách vznikla obrácením negativních stránek života orientálních a řeckých žen naruby a je tedy jakousi utopií, je příliš vyumělkovaný. // Ve skutečnosti je vysvětlení asi velmi prosté. Naznačuje je slavný lékař Hippokratés ve svém spisu *O podnebí, vodě a krajině*: Skytové, které Řekové poznali v končinách u Černého moře, kam byl kladen domov a říše Amazonek, jsou prý otlí, mají měkké svalstvo, krátké nohy, bezvousé tváře a zvláštní zabarvení pleti. Připočteme-li ještě skytský oděv, nepodobný mužskému řeckému oděvu, a skutečnost, že se patrně objevovali jen v bezpečné vzdálenosti, přesahující dostřel řeckých luků, není divu, že byli zprvu považováni za ženy, projíždějící se na koních stepí a bojující. Když byl později vzájemným stykem omyl napraven, byla již pověst na světě. Zcela stejně mohlo vzniknout i jméno veletoku Amazonky – Indiáni v Amazonii jsou bezvousí a s hojně vyvinutým podkožním tukem. Možné ovšem je, že Španěly udivila i účast indiánských žen v boji. Jiné vysvětlení odvozuje název Amazonky z indiánského kmene amazonu, tj. požirač čluňů, jak se nazývá přílivová vlna, valící se od oceánu vysoko proti proudu. Řeků pojmenoval roku 1541 Španěl Orellana který na člunech pronikl daleko do vnitrozemí. // A pokud jde o dívčí válku, zachycenou už v Kosmově kronice: značnou úlohu

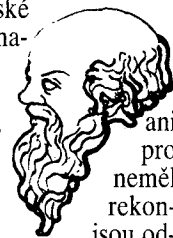

při jejím vzniku sehrál určitě hrad Děvín, spojovaný s dívkami – ač pro tuto etymologii není žádný důkaz kromě skutečnosti, že jde o jméno ve středověku neobyčejně časté – Děvín český i moravský, Dewina fuldských análů, Magdeburg (Dívčí český) atd., atd. K těm všem a nápadkem i k místům vybájeným (Turelure aj.) se vízí podobné nebo stejné pověsti putující od hradu k hradu a od národa k národu. (Děvínu věnujeme zvláštní heslo.) Kosmas je jistě znal. Znal také – a jako křesťanský duchovní jistě odsuzoval – pohanský zvyk staroslovanských letních tanců, končících nevázanou slavností hochů, dívek a mladých žen. Kosmas ostatně také používá latinský termín „ludus“, česky hra, a dívčí válka je pro něho jen hrou lživých úskoků a uchvacování dívek. Dalimil přidává typicky středověké vplétání Ctirada dívkami do kola a vraždění vlastních sester i manželek rozruženými muži. Zná i jména zasloužilých bojovnic, českých Amazonek: Vlasta, Mladka, Hodka, Svatava, Vradka, Radka, Častava a ovšem krásná, leč lstivá Šárka a její sestra Darka. Hájek z Libočan už zná a ví zkrátka všechno, oženil knížata a vdal Kazi i Tetu, události opatřil letopočty a dívčí válku rozvinul v hrdinský epos. Je spisovatelem doby, která našla zálibu v pověstech, a dovedl toho využít.

Archimédés

nezapálil římské loďstvo, obléhající v letech 215 až 212

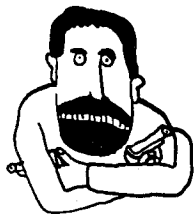
př. n. l. z moře Syrakusy, ani dutým zrcadlem, ani obrovskou spojnou čočkou prostě proto, že výrobu tak gigantických optických zařízení prostředky. Všechny středověké a pozdější konstrukce (Kircherova, della Portova aj.) jsou odvozeny pouze z představ autorů, seznámených již s mnohem dokonalejší technologií a bezvýhradně obdivujícími všechno antické. Nejzajímavější však je, že tato akce, zmiňovaná Anthemiem, Polybiem, Plutarchem i dalšími starověkými autory, nemusí být ani výmyslem. Podle pokusu řeckého vědce dr. Ionise Sakkase ze 16. listopadu 1973 byl takový originální způsob boje opravdu možný. Sakkas předpokládal použití plochých bronzových štítů, dokonce zaprášených a poškrabaných, jakými byli hromadně vyzbrojeni obránci Syrakus, a vzdálenost římského loďstva na účinný dostřel šípem (tj. asi 40 m) od dvacetimetrových hradeb. Když padesát mužů namířilo své „štíty“ (při experimentu byla použita pobronzovaná a úmyslně zčásti povrchově znehodnocená zrcadla o rozměrech 1,5 m × 1 m) tak, aby odrazela poměrně slabý sluneční svit na dřevěnou maketu trojveslice. Vzplála za necelé dvě minuty. Bylo dosaženo teploty asi 280–340 °C. Podle Sakkase mohl Archimédés za vhodnějších podmínek dosáhnout až 390 °C. V tom případě by vzplál 40 m vzdálený dřevěný objekt do tří sekund. Tajná zbraň se tedy mohla docela dobře osvědčit proti dřevěným římským triérám. // Jako malý kuriózní bonbónek podotýkám, že týmž způsobem byl pomocí tištěných programů, opatřených hliníkovou fólií, a předem instruovaného obecnstva v mžiku zpopelněn příliš objektivní fotbalový rozhodčí – ve vědeckofantastické povídce A. Clarka *Lehký případ úžehu*.

Babinský

Václav, alias Venca z Pokratic, také Josef Schmidt, František Malý, Antonín Müller a

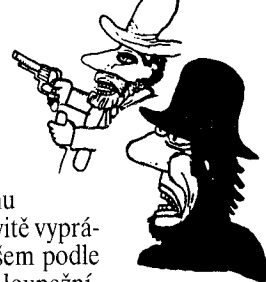

Anton Fischer, jak se občas přezdíval, nebyl „šlechtonomyslným vůdcem pověstných banditů z českých le-sů, kteříž na nejzápadnějších hranicích českých řemeslo hrůzné své prováděli“, a „odkryl-li zuřivý víchr drsnatých českých hor část jeho vlajčího pláště“, rozhodně se pod ním nezableskla „v zlatě vyšívaném a drahokamy posázeném pásu blyštící se ostrá dýka a tři velké bambůtky“. // Nebyl, ačkoliv to o něm tvrdí celá řádka krváků a senzačních románů, které s pílí sobě vlastní shromáždil a přečetl novinář a spisovatel E. E. Kisch. Nebyl vrahem (jak se mylně domnívá pražský spisovatel G. Meyrink v románě Golem), ba ani loupežníkem. Pro takové ptáčky měla rakouská justice roku 1841, kdy byl Venca Babinský odsouzen na dvacet let do žaláře, šibenici vždycky po ruce. Rozsudek odpovídá provinění: drobným zlodějnám, podvodům, veřejnému násilí a vloupání. Babinský nebyl ani dezertérem – byl z Wellingtonova pěšího pluku řádně propuštěn, jako „patentální invalida“. Když už ho měli v rodných Pokraticích tak právě dost, uprchl do haličské Lodže (tehdy v Rusku), kde se oženil – ani to ho však neuchránilo před vydáním rakouským úřadům. Po odpykání trestu se stal vzorným zahradníkem ženského kláštera v Řepích u Prahy,

kde si stěžoval na špatnost světa pro ztrátu jablek, květín a jahod. Po večerech sedával v hospodách *U velkého dvora* na Pohorelci, *U zlaté lodi* na rohu Letenské a Lužické ulice i jinde, a barvitě vyprávěl sousedům o svých zločinech – ovšem podle krvavých románů o životě proslulých loupežníků Schinderhannesa, Lipse Tulliana, Cartouche, Rinalda, Grasele, Hiesla a dalších... Do své smrti roku 1879 tak vytvořil legendu kovu trvalejší, takže jeho portrét dokonce visel na Špilberku mezi opravdu slavnými hosty tohoto nápravného zařízení, básníkem Sylviem Pellicem a proslulým dobrodruhem Františkem von Trenckem. // Drobný lotřík se zkrátka proslavil, což je tím podivnější, že v těchto dobách, po napoleonských válkách, skutečně na našem území působilo několik loupežníků a mordýřů, například v Krušných horách Karásek, v Posázaví Kovařík a na Moravě Jan Jiří Grasel, po němž zůstala památka alespoň v lichterovském přízvisku „ty grázle!“ Například cesta z Prahy do Příbrami nebyla tehdy vůbec bezpečná, neboť přepadání pocestných byla v Čechách dlouho běžná druhá profese v mnohých vesnicích i kolem Dobříše, Hluboše a Jinců... Zkrátka Babinský se stal „uměleckým“ zosobněním tehdy u nás důvěrně známého jevu. Jen čas pečlivě budovanou legendu zmátl – Babinskému je v písničce místo Špilberku a jičínských Kartouz přisouzena věznice v Africe a on sám je „známější lotr mexickéj...“

Asi se nemýlím,
že se tu ozývá
jedna z posledních vzpomínek
na nešťastné
mexické dobrodružství
operetního císaře Maxmiliána
a českých chlapců, kteří ho
jako hudebníci i vojáci
za moře doprovázeli.

Baktérie

nejsou vždy drobnohledné. Pravda, většina z nich měří zpravidla asi 0,5 μ a nejmenší známá pravá bakterie *Micrococcus progrediens* dokonce jen 0,1 μ (tedy desetitisícinu milimetru). V říši bakterií však existují i praví obři, především mezi sírnými bakteriemi, jež v okolí sírných pramenů asimilují sirovodík. Nejvzrostlejším klackem mezi nimi je soudkovitá bakterie *Achromatium oxaliferum*, dlouhá 100 μ (0,1 mm), napěchovaná kuličkami vápenatých solí a síry a docela dobře, jako ještě několik dalších druhů (*Leucothrix mucor* aj.), viditelná pouhým okem. Rekordmanem je až dosud vodní anaerobní *Spirochaeta plicatilis*, objevená 1835 Ehrenbergem a dlouhá až půl milimetru. // Zato není zcela jasné, zda Anton von Leeuwenhoek, nejslavnější mikroskopik své doby, spatřil r. 1676 mikroskopem s jednoduchou lupou v preparátu vzniklém třínedělním namáčením pepře ve vodě opravdu bakterie. Mám podezření, že „pohyblivá a nepohyblivá ničemná zvířátka“, která popsal v dopise Královské společnosti nauk, byli spíše prvoci.

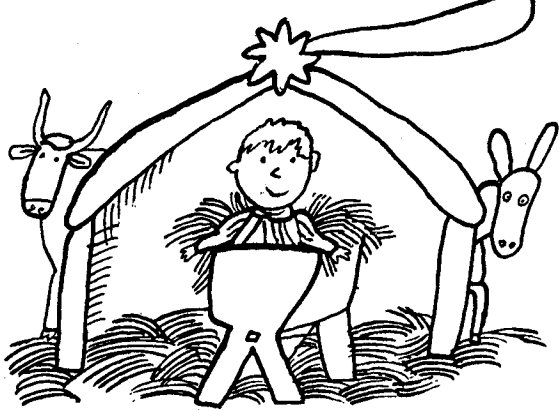

Bělohorská bitva

8. listopadu 1620 rozhodně nebyla, navzdory tragickým politickým důsledkům pro existenci českého národa, významným vojenským střetnutím, a zdaleka nemusela znamenat definitivní porážku stavů. Právě naopak. Ačkoli, jak se říká, po bitvě je každý generálem, bylo i tehdy zcela jasné, že císařské vojsko, hladové a vyčerpané obtížnými pochody rozbahněným terénem a spálenou zemí s dlouhými přísonovými cestami, stojí před dobře opevněnou, dobře zásobenou Prahou, s početnou posádkou, disponující silným dělo-

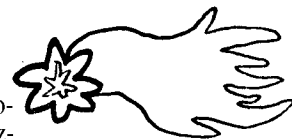
střeleckým parkem. Pražští měšťané i židovská obec pražská ihned po prohrané dvouhodinové bitvě nabídli Friedrichu V. Falckému značnou částku, zcela dostačující k dalšímu vedení boje. A blížily se uherské posily Bethlena Gábora, jež byl nepochybně schopen znovu ukáznit a na bojiště vrátit pomocné uherské jednotky, které ještě před bitvou uprchly a oslabily tak křídlo stavovských. Ostatně nebylo to poprvé a želbohu ani naposled, co nás naši „uherští“ bratři takhle vypekli. Ostatně proč ne. Páni v Čechách dávali špatný příklad kmánům. // Útěk „zimního krále“, jež měl v erbu heslo *Diver-ti nescio* (neumím prchat), a úplné zhroutilí odporu stavů byly obrovským překvapením i pro císaře Ferdinanda II., který si byl plně vědom, že energický výpad z Prahy mohl změnit a patrně by změnil porážku ve vítězství. Rozhodla tedy zbabělost krále i jeho rádců a nezáměrem lidu, sužovaného armádami přibližně stejně. // Jediná jednotka, zachraňující čest stavovských, totiž Moravané, kteří prý takřka do jednoho padli při zdi obory Hvězda, byli nejspíš většinou němečtí lancknechti, naverbovaní za peníze moravských pánů. Tito dělníci války, vedeni Jindřichem Šlikem, bojovali až do konce, považující smrt za přirozené riziko svého řemesla. Jindřich Šlik nepadl, byl zajat, záhy převlékl stejnokroj a stal se jedním z významných a věrných císařských vojevůdců. Ostatně ani moravský pluk nebyl zdecimován tak, jak se obvykle mívá: jeho velitelé se jménem vojáků roku 1621 u Kroměříže dožadovali vyplacení dlužného zoldu.

Betlémská hvězda oznamující příchod Spasitele,

Mesiáše, a vedoucí prý tři mudrce, tři mágy (nikoli krále – to je omyl překladu), Kašpara, Melichara a Baltazara, až ke kolébce Ježíše Krista, je odjakživa zpodobována jako kometa s náramným ohonem, prohnutým jako meč. Patří k jesličkám stejně neoddělitelně jako košilatý anděl se stuhou, opatřenou optimistickým nápisem o slávě bohu na výsostech a o pokoji lidem dobré vůle na zemi. // Byla tedy betlémská hvězda jaksi samozřejmě považována za kometu, která se v době Kristova narození objevila na obloze. A astronomové ji odedávna hledali ve všech možných zápisech, kronikách a traktátech kulturních národů starověku. // Rekneme hned, že marně. // Pěknou kometu zachycují čínské záznamy roku 467 př. n. l. a 240 př. n. l., slavná byla nápadná vlasatice z roku 87 př. n. l., následovaná skromnější kometou z roku 11 př. n. l. Kolem přelomu letopočtu po kometách jako by se země slehla. Další výrazné komety byly zaznamenány až roku 65 n. l. v Číně a o rok později v Evropě. // Kometu tedy můžeme vypustit jako omyl. Na nebi lidského utrpení vzplála roku 6 př. n. l. pouze krvavá záře židovského ujařmení, neb Řím tehdy z Judaje udělal svou kolonii, což bylo jistě spojeno s tím, že Římané značnou část národa zavlekli do otroctví. Po skutečné kometě však ani sto-

že by betlémskou hvězdou byla nová, nově a mocně vzplanuvší hvězda, poskytující občas (jako např. Tycho Braheova nova z 11. listopadu 1572) nádherný a nápadný pohled? Novy byly pozorovány už ve starověku, např. roku 123 n. l. Hipparchem, pak roku 172, 389, a snad nejnápadnější novu popsali Arabové Halý a Giafar ben Mohamed roku 829. Kolem přelomu letopočtu je však pusto a prázdno. // Již roku 200 n. l. se zrodila třetí domněnka: církevní otec Tertullian soudil, že tzv. betlémskou hvězdou bylo mimořádné a astrologicky významné seskupení planet. Totéž se domníval vědám oddaný byzantský císař Manuel Comnenus (1143–1180), kardinál Petrus Alliaco, soudce mistra Jana Husa, i židovští hvězdopřevci. // Prvním, kdo betlémskou hvězdu opravdu vypočítal, byl proslulý Jan Kepler. Zjistil, že roku 7 př. n. l. došlo k velkému setkání (konjunkci) Jupitera se Saturnem v souhvězdí Ryb a že se tato konjunkce dokonce třikrát za sebou opakovala, což se za plných 2200 let od roku 1800 př. n. l. do roku 400 n. l. stalo (podle astronoma Neugebauera) jenom dvakrát (!), totiž roku 860 př. n. l. a onoho pro nás zajímavého roku 7 př. n. l. Jako pozoruhodnost uvedme, že potřetí nastala tato „velká konjunkce“ roku 1940 (15. srpna, 12. října) a 1941 (20. února). // Tak vzácný nebeský zjev ovšem vzbudil všeobecnou pozornost. // Podle astrologických pravidel bylo nutné vysvětlit konstelaci takto: vychází Jupiter, královská hvězda. Podle jeho postavení v souhvězdí Ryb a v blízkosti židovské planety Saturna jde o nového židovského krále. Nepřítel Židů Mars zapadá – lze tedy očekávat brzký konec vlády zaprodance Římanů Herodesa. Slunce právě před jarním bodem hlásá příchod Mesiáše, Spasitele. // To vše se odehrávalo v době, kdy se Římané chystali k definitivnímu ujařmení Judaje a k jejímu prohlášení římskou provincií (stalo se roku 6 př. n. l.). Obyvatelé Judaje byly rozhořčení, množily se mesianistické nálady, každým dnem se očekával příchod nového krále. Na rozdíl od pouhé komety nebo novy poskytla tato planetární konstelace informaci tak přesnou a rozsáhlou, že

vyvolala mezi Židy neklid a snad opravdu přiměla mudrce, mágy – tj. astrology – k daleké cestě. Vzpurní obyvatelé Judaje byli přesvědčeni, že se Spasitel zcela určitě narodil – a aby unikl Římanům a jejich pomahačům, narodil se ne v paláci některého z mocných, ale ve skrytu, mezi chudými, možná dokonce že ve chlévě. Věděli, že se, jak zní proroctví, bude jmenovat Jesaja, Ježíš, protože tak bylo předpověděno už dávno kumránskou sektou essenských, očekávajících Jesaju, „učitele pravdy“, který se zrodí, spasí svět, bude pronásledován a ukřižován, avšak vstane z mrtvých...

Žil Ježíš opravdu, nebo ne? Byl to snad člověk, který se vzhledem ke svému jménu a narození „pod betlémskou hvězdou“ cítil povolán ke spasení světa a volil dobrovolně smrt? Takových hrdinů bylo v lidské historii velice mnoho. Ježíš však byl jediný. Podstatné je, že změnil svět. Ale to už je jiná historie!

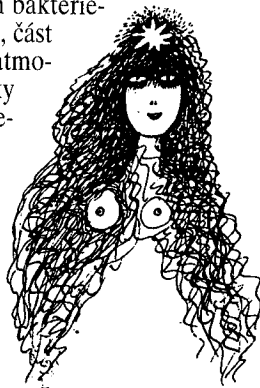
Beztížný stav se nestal populární teprve lety kosmických lodí s lidskou posádkou a přesvědčivými televizními přenosy. Zpopularizovali jej náležitě už klasikové vědeckofantastického románu G. Le Faure a H. de Graffigny kdysi slavným francouzským románem *Podivuhodná dobrodružství ruského učence na Marsu* (1889 – s předmluvou Camille Flammariona) a ovšem nesmrtelný Jules Verne románem *Do Měsíce* (1870). Díky jim se roku 1890 zrodil projekt jakéhosi Charlese Carrona, o němž referoval časopis *La Nature*, slibující zájemcům „užít si alespoň na několik okamžiků beztížného stavu“. // Projekt byl jednoduchý a myšlenka prostá: posadit nedočkavé oběti do odpružené kabiny, která by se spustila z nějaké vysoké věže. Za volného pádu by cestující vychutnávali pár sekund beztížného stavu. Kdyby onou věží byla tehdy zbrusu nová Eiffelovka, trvaly by rozkoše asi osm sekund, ovšem s dosti tvrdým zakončením; kabina by nad zemí dosahovala rychlosti asi $75 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, tedy $270 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$. A narazit např. automobilem do zdi není žádná velká legrace. Pan Carron proto navrhoval pád do bazénu s vodou, ale žádný podnikavý financier se nenašel... // Originálnímu projektantu je ovšem třeba přiznat slušné fyzikální vědomosti: věděl, že stav beztíže vzniká buď vyvážením tíže jinou silou, např. odstředivou (v družicích a kosmických lodích na oběžné dráze), nebo při setrvačném pohybu (při volném pádu nebo v kosmických korábech letících setrvačností vesmírem daleko od gravitačních polí hvězd a planet). Jmenovaní tři spisovatelé se naopak shodně domnívali – a řada lidí se to domnívá dodnes – že stav beztíže vzniká pouze na hranicích přitažlivosti např. Země a Měsíce, kde se obě gravitační síly navzájem ruší. Což je omyl. // Je zajímavé, že se Carronův projekt dožil před časem svého zmrtvýchvstání. Volným pádem pouzdra do šachty hluboké 210 m měla být prověřována funkce některých technických zařízení v podmínkách beztíže. Západoněmečtí výkumníci, kteří aparaturu navrhli, hodlají pro zmírnění přetížení při dopadu použít vzduchové brzdy.

Bludičky

čili světélka, objevující se občas nad bažinami i jinde, rozhodně nejsou dušemi nekřtěnátek, rovněž však ne plaménky samovzníceného bahenního plynu metanu, jak se ustavičně tvrdí. Samovznícení bahenního plynu nebylo nikdy nikde nikým pozorováno a jeho koncentrace při vyvěrání je obvykle tak nízká, že jej nelze ani zapálit. Jediný případ samovznícení přirozeně vyvíjených plynů byl popsán na rybníčku, kam byly sváděny odpady jakési francouzské koželužny a kde se koncetrovaly kvasící organické látky a tříslo. Není však známo, že by si bludičky nějak zvlášť oblíbily okolí koželužen. Kromě toho těch několik málo vědecky vzdělaných osob, které se dostaly na dosah bludiček, shodně potvrdilo, že jde o světlo zcela studené, nezapalující, ba ani neohřívající vložené předměty.

Část bludiček mají určitě na svědomí houby václavky s podhoubím světélkujícím bakteriemi a prorůstajícím trouchnivé dřevo, část tzv. Eliášův oheň a hrotové výboje atmosférické elektřiny, část světlušky chvostoskoci (*Collembola*) „napaseni“ světélkujícími látkami. To, co zbývá – zbývá-li něco – nebylo zatím důkladně prozkoumáno. Možná že to jsou i zvířata poprášená světélkujícím trouchem (v dutinách starých stromů hnízdí např. sovy), možná něco zbrusu nového a zajímavého. Ale hořící metan, nezlobte se, ten ne!

Bohém

je umělec, jehož život se vymyká obvyklému pořádku a který pobuřuje své spolumluční výstřednostmi. Tak rozumíme – alespoň přibližně – tomto označení dnes. Ve skutečnosti však po svém vzniku v Paříži v polovině 19. století (za autora je pokládán spisovatel H. Murger – podle jiných W. M. Thackeray) znamenalo začínající a chudé umělce trpící bídou. Murger ovšem není tvůrcem slova – bylo zde už podstatně dříve a neznamenovalo nic jiného než cikán, také Čech. // Proč cikán = Čech = bohém? // Inu, bylo to takhle: // První cikáni jsou u nás doloženi zprávou kronikáře z roku 1416 s kresbou rodinky „romanotšelu“, jak si cikáni říkali, v čele s otcem, třímajícím podle názoru historiků povolený luk. Autorem je mědirytec Václav z Olomouce. // V obecně přijatém výkladu kresby však došlo k omylu: otec rodiny totiž netřímá povolený luk, ale smyčku na chytání koní (v Mongolsku se jmenuje urga), tedy nástroj koňským handlířům a nezřídka i koněberkům rozhodně bližší než vražedný luk. První cikáni však přišli do Francie – z Čech. Roku 1420 se opět jednou jejich asi padesátičlenná tlupa objevila v Praze; utábořili se na Staroměstském náměstí a balamutili měšťany tvrzením, že jsou ztracenými kmeny Izraele, vyhnanými z Egypta. Nějakou dobu jim díky nábožensky zjitřené a blouznivé době tato povíadačka vydržela, pak však byli nuceni jít celkem po dobrém o dům dál. A ve Francii na otázky, odkud jsou, odpovídali: Z Čech, z Bohemie... V povědomí Francouzů a později i Angličanů se tak stala Bohemie zemí cikánů, ze-

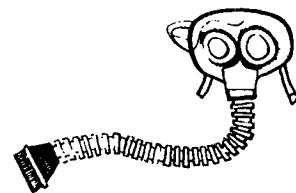
mí tuláků, zemí čarodějů, kouzel a blyskavých cetek. Boheme, bohém, znamenalo cikán, tulák. Proto také Shakespeare umístil děj své *Zimní pohádky* do kouzelné „Bohemie“. Jakékoli další spekulace o jeho spojení s Čechami jsou ovšem omyl a nesmysl, stejně jako výklad bohemia = Itálie, a Silesia = Sicilie. Jméno však přesto dojalo vlastenecky naladěné první překladaatele, kteří Shakespearovu Bohemii ruče přeložili jako Čechy, ačkoli „Bohemie“ byla a zůstala neidentifikovatelnou pohádkovou zemí, odkud pocházel i princ Florizel, hrdina Stevensonova Klubu sebevrahů, i „český“ král, který jen s pomocí geniálního Sherlocka Holmese pana A. C. Doylea unikl piklům energické krasavice v povídce *Skandál v Čechách*. Oba literární hrdinové jsou značně výstřední a šatí se nejspíše jako cikánští baroni. // Díky moudrosti jazyka se však již drahně dlouho místo zřejmě nepřilíš šťastného výrazu le Bohemien ujalo zřetelnější a jasnější slůvko: Tchèque ve francouzštině, Czech v angličtině. Tím je odstraněna možnost takových omylů, jakého se dopustil např. velevážený anglický lékařský časopis *Lancet* 20. října 1935, když ve vzpomínce na světově proslulého fyziologa Jana Evangelistu Purkyně označil našeho vědce za „rakouského kněze cikánského původu“. Inu, Purkyně (psaný samozřejmě Purkinje) byl zkrátka –Bohemian...

Bojové plyny

nejsou „výtěžkem“ první světové války ani doby těsně před ní.

Nehledě na použití chemických bojových látek už za starověku (podle Thukydidy se o to pokusili např. Spartané v peloponéské válce 431–401 př. n. l.), byly neobvyklejší chemické bojové látky, dodnes ohrožující svým možným použitím lidstvo, objeveny většinou daleko dříve. // Výrobu dělostřeleckých nábojů plněných otravnými plyny navrhoval už dobrotisko chemik G. J. Glauber (1604–1668). // Chlór, nejdůležitější složku chemických bojových látek, objevil švédský lékárník Scheele roku 1774, // fosgenkarbonylchlorid anglický chemik Davy roku 1811. // Hořičný plyn, nazvaný za první světové války yperit, určil roku 1822 Despretz – v čistém stavu ho připravil Mayer roku 1860. // Difosgen je znám od roku 1847, o rok později byl připraven chlorpikrin, slzotvorný bromaceton roku 1863 a chloracetofenon 1869. // Difenylchlorarsin (Clark I) vyrobil roku 1881 německý chemik Michaelis. // Lewisit byl připraven sice až počátkem I. světové války, podklady k jeho vyrobení, chlórované vinylarsiny, byly však známy již roku 1904. Adamit, který se již na bojiště pro nedostatek času (nikoli z humanitních důvodů) nedostal, byl získán v Německu roku 1915. // Soudobé bojové prostředky, organofosfáty (např. dimetylaminoethylkyanofosfát), byly chemikům známy již počátkem 20. století a na jejich „výhodné“ použití ve válce upozornil případ otravy v laboratorích IG Farben roku 1932. Roku 1937 měl již zdokonalený diisopropylfluorofosfát v rukou říšský zbrojní úřad, v roce 1945 vyráběly továrny koncernu IG Farben 50 000 tun tabunu ročně a připravovaly ještě zhoubnější sarin.

Brahe

Tycho de (1546 až 1601), dánský astronom a nejpreciznější pozorovatel poloh planet a hvězd z doby před uvedením dalekohledu do astronomie, nezemřel po krátkém pobytu v Praze na dvoře Rudolfa II. prasknutím močového měchýře, když prý nechtěl přerušit pozorování při zatmění Slunce, podle jiné verze, když se nedovázil opustit císařskou slavnostní audienci. // Skutečností je, že Brahe přijel z Dánska do Prahy už vážně nemocen, trpěl vodnatelností, otoky a močovými obtížemi. Je docela možné, že prochlazení při nočním pozorování nebo nadměrné požití lihovin při hostině u pana Petra Voka z Rožmberka, těsně předcházející Brahův skon, bezprostředně způsobilo uzávěr močových cest se smrtelnými následky – není to však prokázáno. V době kolem Brahovy smrti však v Praze nebylo žádné zajímavé zatmění Slunce. Pokud jde o audienci, nebyla renesance na takové věci příliš choulostivá a Brahova úcta k mocným tohoto světa byla příslovecně malá. Kromě toho je zadržování moče až k prasknutí močového měchýře fyziologicky vyloučeno.

O m y l

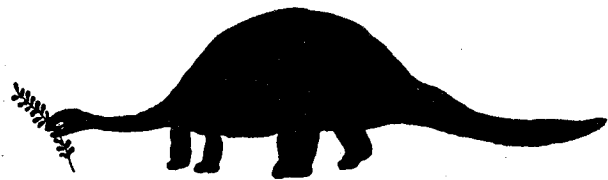
Závažnějším historickým omylem je tvrzení, že Brahe před smrtí předal výsledky svých pozorování a měření Janu Keplerovi (1571–1630), jenž byl v Praze jeho „matematickým příručím“ a po jeho smrti dvorním astronomem a astrologem. Kepler skutečně odvodil své slavné zákony o pohybech planet díky mimořádně spolehlivým Braho-

vým údajům, jež byly dále zpřesněny teprve dlouhé desítky let po vynálezu dalekohledu a okulárového nitkového kříže, umožňujícího přesné ustavení hvězdy do středu zorného pole, avšak teprve po Brahově smrti a po sporu s Brahovým zetěm, jenž materiály vydal teprve po nechutných tahanicích a na zárok samotného císaře Rudolfa. Spolupráce s Brahem, na kterou se Kepler neobyčejně těšil a od níž si mnoho sliboval, byla pro něj zklamáním. Brahe byl tajnůstkářský, nedůtklivý, nepřístupný kritice, a především krajně nedůvěřivý. Svě výsledky tajil a skrýval. // Konečně třetím omylem naučných slovníků je poukazování na Keplerova vlastní astronomická pozorování. Kepler byl především znamenitý matematik a fyzik. Měl však chatrné zdraví, od dětství trpěl padoucníci a pro značnou krátkozrakost obtížnější astronomická pozorování ani provozovat nemohl. Někteří jeho životopisci soudí, že v dospělém věku pravděpodobně nikdy hvězdy ani nespátril.

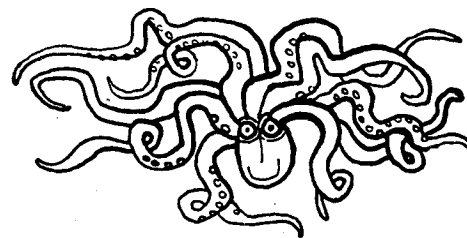
Brontosaurus

obr jurské doby (zhruba před 170–140 milióny let), 20 metrů dlouhý, čtyři metry vysoký a 40 tun těžký kolos s mozkem velikým sotva jako jablko, nepřežil soumrak jury a odešel do nenávratna s ostatními veleještěry. Ačkoli tito býložraví a masožraví obři dusali po naší planetě bez cizí konkurence, hubíce se pouze navzájem (smrtnou hrozbou pro brontosauary byl, jak se zdá, šest metrů dlouhý dravý dinosaur Ceratosaurus), přece je vystřídali daleko perspektivnější savci,

v době vlády dinosaurů podobní myším a o nic větší – ale to už sem nepatří. // S brontosaurom co do mohutnosti soutěžili *Diplodokus*, dlouhý asi 27 metrů, ale štíhlejší a nejmohutnější obluda této doby *Brachiosaurus*, padesátitunová hora svalstva čtyřiaadvacet metrů dlouhá a dvanáct metrů (!) vysoká. // Až donedávna byli všichni vyjmenovaní hromojestěři, jak se souhrnně a jistě právem nazývají, považováni za vodní zvířata, zdržující se především v jezerech a bažinách, kde jim voda pomáhala nadnášet tíhu těla a zajišťovala jakýsi simulovaný beztlížný stav. Předpokládalo se, že se tito klackové živili vodními rostlinami a rákosím, přičemž musel být ovšem úctyhodný konzum. // Biostatika, speciální obor srovnávací anatomie, vypočítávající inženýrskými metodami zatížení kostí podle jejich tvaru a vnitřní struktury kostní trámčiny, dokázala opak: hromojestěři žili převážně na souši, byli dobrými běžci a jejich mohutný ocas nebyl jen přítěží nebo ozdobou, ale strašnou zbraní, mnohatunovým kyjem, kterým se patrně dovedli ubránit i v havarijních situacích. // Pravěké obludy však nebyly největšími zvířaty naší planety. Daleko je překonává plejtvák obrovský (*Sibbaldus mosculus*), dlouhý až 30 m a leckdy hodně přes 100 tun těžký. Mnohem známější velryba grónská (*Balaena mysticetus*) z příbuzné čeledi je podstatně menší a lehčí. Je otázka, zda považujeme plejtváka obrovského za rekordmana právem; někteří zoologové, především velmi originální, světově uznávaný belgický zoolog Bernard Heuvelmans, jsou přesvědčeni, že největším dosud žijícím (a patrně největším vůbec kdy na zemi žijícím) tvorem je veleobří kalmar rodu *Architeuthis*. Tito obři, příbuzní a podobní sépiím, dorůstají mimořádné velikosti. Tak *Architeuthis princeps* z Thimble Tickle na Newfoundlandu, vyplavený 2. listopadu 1878 a přesně popsaný, měřil bez chapadel 12 metrů a vážil přes 30 tun. Jizvy na těle vorvaňů, živících se kalmary a bojujících s nimi v mořských hlubinách nedostupných potápěčům, naznačují, že v moři musí existovat kalmaří příšery s tělem 45 metrů dlouhým (s rameny 60 m) a s nataženými chapadly 100–150 metrů (Ivan T. Sander-

son). Exemplář pouze dvakrát delší než kalmar z Thimble Tickle by vážil asi 200–240 tun, rekordní jedinci daleko více – snad kolem tisíce tun. Plejtvák dosahuje nejvýše váhy 150 tun. Bude-li to potvrzeno, o čemž Heuvelmans nepochybuje, museli bychom rychle setřít z tváře svůj pochybovačný úsměv nad historikami o napadení (zhruba padesátitunových) plachetnic obrovitými „chobotnicemi“, jejichž ramena obepjala stožáry... // Není to právě krotká představa, není však ani šílená. Z fauny mořských hlubin jsme poznali asi tolik, jako řidič automobilu na dálnici z fauny lesů a luhů. Dokazuje to např. i naprosto neočekávaný objev šedesátikilové chvostoploutvé ryby latimérie (20. prosince 1938, a pak několika dalších exemplářů), ačkoli tento tvor, latinsky nazývaný *Latimeria chalumnae*, měl docela určitě vymřít již koncem křídly, (tj. nejméně před 60 miliony let) i se vším blízkým příbuzenstvem. Je omyl domnívat se, že naděje objevu nových druhů nebo dokonce rodů je popsána jen entomologům. Největší žralok velrybí (*Rhineodon typus*) byl objeven teprve roku 1828, největší rejnok manta (*Manta birostris*) dokonce o rok později, ačkoli jde o mnohatunové obludy. Mnoho velkých mořských savců bylo pozorováno jen jednou nebo několikrát – vorvaňovec antilský (*Mesoplodon europeus*) nám zatím poskytl šest exemplářů, vorvaňovec tropický (*Mesoplodon densirostris*) sedm, *Mesoplodon stejnegeri* dva a vorvaňovec australský rovněž dva. Roku 1937 vyvrhlo moře tři 7–9 metrů dlouhé (!) vorvaňovce zcela neznámého rodu *Tasmacetus*. A sedmimetrová velryba malá (*Caperea marginata*) se až dosud ukázala tak málokdy, že její pozorování lze spočítat na prstech...

Bumerang

není a nebyl jen zbraní australských domorodců. Archeologové to tušili již dávno, když v rozličných krajinách světa (např. v Egyptě a Mezopotámii) našli předměty tvarem neodbytně připomínající bumerangy. Jistotou se toto tušení stalo roku 1962, když v Holandsku vykopali 2250 až 2420 let (podle radiokarbonové analýzy) starý dubový bumerang zcela „klasického“ tvaru, jehož přesný model se vrací k vrhači právě tak jako bumerangy australské. Zdá se zkrátka, že důvtipná a z hlediska aerodynamiky téměř geniální zbraň byla jen vymožeností Austrálie, ale že byla nezávisle objevena a zhotovována na mnoha místech naší planety. Tvrdí to i objevitel holandského bumerangu, pracovník griningenské univerzity dr. Felix Hese. // Omylem je rovněž domněnka, že hlavní výhodou bumerangu byl jeho návrat k lovcí, který jen pohodlně nastavil dlaň a dřevěný vrtulovitý srp mu do ní vklouzl. Jednak to obvykle tak přesně nejde, nejsme-li ve vrhu bumerangem světovými přeborníky. A pak, australští „abo“, původní obyvatelé, ani nepotřebovali, aby se jim zbraň vracela zpátky, vždyť běžet za ní několik desítek kroků nestálo ani za řeč; kvůli tomu by nevyráběli poměrně náročný předmět. Skutečnou výhodou bumerangu je jednak delší dolet (až 200 m) vzhledem k samonosné rotaci, jednak zásah zvířete z neočekávané strany, zatímco jeho pozornost je upoutána lovcem. Tyto fortele si museli domorodci osvojit, když se po bližším a nepříjemném seznámení s člověkem zvětšila úteková vzdálenost lovné zvěře. K tomu sloužil i vrhač oštěpů (woomera) prodlužující vrh; byl kmotrem stejnojmenné australské raketové základny nedaleko Alice Springs. Stejný doplněk pro své oštěpy a harpuny vyrábějí (zcela nezávisle) např. Eskymáci...

Císařský řez

operace, jejímž cílem je chirurgicky co nejrychleji vybavit živé dítě z matčina těla uměle vytvořenou cestou, není nazván podle Caesara (spíše opak, jak uvidíme, je pravdou) a už vůbec se Caesar nenarodil tímto způsobem. // Operace zvaná podle „císaře“ se traduje až od 17. století, patrně pod vlivem Plinia, který píše, že se takto narodil zakladatel římského rodu Caesarů, což vyvozuje ze samotného jména rodu – latinsky totiž caedere znamená řezat, krájet. Tedy něco jako rod Řezáčů. Pro operaci neměla antika žádná zvláštní jména. // Je ovšem pravda, že se s tzv. císařským řezem setkáme již v řeckém bájesloví (Dionýsos a Asklépios, narození řezem z matek Semele a Koronis, jež zahynuly v plamenech), i v nejstarším římském zákonodárství, kdy zákon připisovaný Numovi Pompiliovu zakazoval pod trestem smrti pohřbit těhotnou ženu bez pokusu o vybavení živého plodu. Stejný předpis měl i talmud a křesťanská církev.

Je však omylem domnívat se, že řez byl prováděn na živých osobách. To poprvé provedl Němec Trautmann ve Wittenbergu roku 1610. Úmrtnost byla ovšem až do objevu chirurgické asepse obrovská tím spíše, že nebyly vypracovány vhodné operační techniky, rána nebyla šita, cévy se nepodvazovaly atd.

Cortés

Hernando (1485 až 1547), španělský conquistador a dobyvatel Mexika, nezničil aztéckou říši s necelým tisícem evropských vojáků – docela přesně řečeno se 110 námořníky, 553 mušketýry, 200 domorodci a 14 děly – s nimiž roku 1519 vyplul z Kuby ke břehům Yucatánu.

Vešel totiž i značně, nejméně desetitisícové, ale patrně mnohem početnější armádě Totonaků, úhlavních nepřátel utlačovatelských Aztéků, kteří Cortésův příchod nadšeně uvítali jako vhodnou a vytouženou příležitost k zahájení ozbrojeného povstání. Přesnější by tedy bylo říci, že Cortésovo objevení na půdě Mexika, předvídané shodou okolností indiánskými legendami o „bílých bozích, kteří se vrátí ke svým dětem z nekonečného oceánu“, vyvolalo vzpouru, již nestabilní aztécká říše – ovšem za účinné pomoci a radostné účasti Španělů – podlehla.

Cyrano

de Bergerac, křestními jmény Hercule Savinien, básník, autor znamenitých vědeckofantastických románů o cestách na Měsíc a ke Slunci, dramatik, pamfletista a filozof, šermíř a rváč, který se stal předlohou titulní postavy slavné hry Edmonda Rostanda, nebyl, ačkoli se to všeobecně tvrdí, ba pokládá za samozřejmost, Gaskoněc. Narodil se 6. března 1619 v ulici Dussubs hned vedle pařížské tržnice. Jeho otec Abel Cyrano byl intendantem vévody de Chevreuse, podle jiných pramenů vévodovým štolbou nebo snad jedním z drobných advokátů pařížského soudu. Jisto je, že roku 1626, tedy když bylo Herkulu Savinienovi již sedm let, koupil stateček Bergerac, stejného jmé-

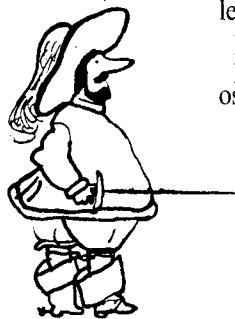
na jako město v Gaskoňsku, ve skutečnosti však ležící v oblasti Chevreuse u Versailles při samé Paříži. Se statkem si milý Abel Cyrano neoprávněně přisvojil i šlechtický přídomek „z Bergeracu“, erb a titul – zaplatil za to sice pokutu, ale pak bylo jeho neoprávněné šlechtictví mlčky trpěno, podobně asi jako šlechticům vyhrazená předložka „de“ ve jméně neurozeného, leč po šlechtictví ustavičně toužícího Honoré de Balzaca. // Pověst o gaskoňském původu byla posílena vstupem mladého Cyrana do královské gardy (Garde Noble), kde sloužili i gaskoňští šlechtici. Ne však výhradně – garda byla složena převážně z gaskoňských kadetů jen v době Jindřicha IV. (1553–1610), když král, sám Gaskoněc, se po nástupu na trůn roku 1589 obklopil stráží složenou z krajanů, doufaje, že tak spíš unikne atentátu (naděje se nesplnila, byl zavražděn fanatickým mnichem). Tato stará garda gaskoňských kadetů pamatovala na své syny a zprostředkovala jim přijetí do elitní jednotky, v níž sloužili otcové, takže i za Cyranových dob tu byl značný podíl Gaskoňců. // Jinak se ovšem Cyranův divadelní životopis až překvapivě shoduje s pověstí: po vyučení šermu u mistra La Perche byl vskutku obávaným duelantem a rváčem (což zapříčinilo jeho vyhazov z astronomických přednášek proslulého Pierra Gassendiho, pána povahy zřejmě mírnější), skutečně rozehnal stočlennou bandu chátry, najaté k přepadení jeho přítele básníka, bojoval ve válkách s Rakušany a Španěly a byl u Mouzunu a Arrasur raněn. Opravdu

*© Jsi jdiž k tomu
nechtějí odkarují v dale
© gratulovat
sam
která on!*

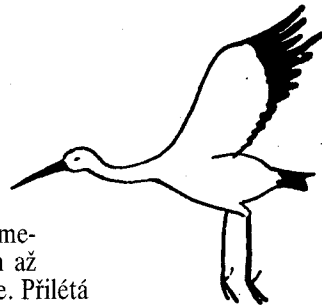
vyhnal z jeviště slavného herce (který odmítl hrát v jakési Cyranově hře), komediantu Briochovi, zvanému Datelin, probodl a usmrtil cvičeného opičáka, který si v Cyranově přítomnosti neopatrně mnul nos. Na narážky o svém poněkud velkém nose byl Cyrano opravdu přecitlivělý a ruče sahal po kordu... // Cyranův romantický vztah k Roxaně, skutečným jménem Magdaleně Robineau, je ovšem ve hře přibarven – se Cyranem byli pouze přátelé, a Cyranovy lásky byly poněkud jiného druhu (poznámaly ho nepříjemnou chorobou). // Cyrano, jehož spisy v úplném a původním znění mohly vyjít teprve ve 20. století, ač už dříve sloužily jako inspirační zdroj Swiftovi, Poeovi, Vernovi i Wellsovi (předvídal např. start kosmoletu do vesmíru z oběžné dráhy kolem Země), zemřel roku 1655, star necelých 36 roků. Skutečně ho zabil padající trám. Není známo, zda jím byl zasažen náhodou či záměrně. // Pozoruhodné je, že ještě těsně před prvním uvedením Cyrana 28. prosince 1897

v pařížském divadle U svatomartinské brány prosil Rostand se sepjatýma rukama ředitele a zároveň prvního představitele titulní role Benoita Constanta Coquelina, aby představení odřekl a zrušil, že hra jistě propadne a že on, Rostand, takovou ostudu nepřezijí...

Čáp

I když většina čápů žije v trvalých svazcích, přesto třeba náš čáp bílý evropský – *Ciconia ciconia ciconia* (lituji, ale tak se opravdu latinsky jmenuje), není vždy manželem věrným až za hrob, jak se o něm obecně traduje. Přilétá ze svého afrického zimního pobytu o jeden až dva týdny dříve než čápice (není to ovšem pravidlo), obsadí staré hnízdo a hájí svoje teritorium. Čápice, kterou zdraví nadšeným klapáním zobáku a která stejným způsobem odpovídá, nemusí být jeho původní „manželka“, ale prostě první čapí samice, která se nachomýtlá a je ochotna pro tento rok s panem čápem sdílet hnízdo. Když se občas stane, že novou panímámu nacytá čapí „manželka“ z minulého roku, přihlíží čáp naprosto netečně a nezúčastněně jejich vzájemnému souboji a s vítězkou, ať už je jí ta či ona, vychová pak tohoroční čápata... To prokázalo kroužkování a pozorování většinou identifikovaných ptáků.

O m y l

Omylem je rovněž všeobecné mínění, že partnerem sedícím za dne v hnízdě na vejcích je čápice. Není – je to čáp. Samice sedí na vejcích převážně v noci...

Čech

rozumí se praotec Čech, bájná postava a tzv. *héros eponymos*, udělující své jméno

no celému kmeni nebo národu, podobně jako neméně bájný Lech, Rus, Romulus, Armenios, Francion atd., se ke svému jménu dostal teprve díky historickému procesu sjednocování knížecí moci v české kotlině. Z tohoto procesu vyšli vítězně tvrdí a občas vysloveně krutí (tehdy to asi jinak nešlo) Přemyslovci, vládnoucí kmeni

Cechů. Podmanili si do 10. století postupně

Pšovany, Děčany, Lemuzy, Lučany, Sedlčany, Doudleby, Zličany i Charvaty, a dali tak jméno celému rozlehlému území, sevřenému prstencem pohraničních hor – Čechám (z praslovanského čeh – pastýř, nebo čel-člověk, ale tyto etymologie nejsou prokázány). // Kdyby se bylo kmenové sjednocení podařilo např. Doudlebům, kmenu obývajícimu původně daleko větší území než Čechové, žili bychom dnes místo v Čechách v Doudlebech a na Říp by v báji vystoupil praotec Doudleb. Tak by se totiž překládaly Kosmovy latinské výrazy Boemia a otec Boemus, odvozené z názvu keltského kmene Bóju, obývajících před Slovany naše území a obsažené v Kosmově kronice, z níž později čerpali všichni další autoři. // Ostatně praotec Čech asi nikdy na Říp nevystoupil – pověst o tom je dozníváním povědomí o starém keltském božišti na této hoře, kam jednou za rok, pravděpodobně při slavnosti slunovratu, vystupoval kněz-druid, aby vykonal obět bohům. Okolí Řípu nebylo v těchto dobách trvale osídleno.

Byla to nehostinná, bažinatá krajina, a slovanská sídla se šířila podél Labe a Vltavy s největší hustotou – již tehdy – pražské oblasti...

Černá vlajka

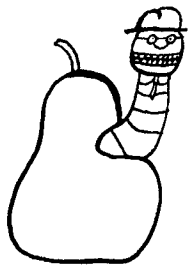
prozrazující na první pohled mořské lupiče, rau-

bíře, piráty, bukanýry, flibustýry, korzáry a jak se všichni ti příslušníci bratrstva meče a bambitky jmenovali (uvedené názvy sice neoznačují přesně totéž, ale obvykle tito pánové po lepším korzářském či bukanýřském začátku tak jako tak skončili sprostým pirátstvím), existovala jen ve fantazii spisovatelů dobrodružných románů s námořní tematikou. Ačkoli Morgan, Ollonais, Flint, Kid, Bartolomeo Portugalský a další nebyli právě útloucími, projevíli ve svých vlajkách přece jen lepší vkus. A tak nad pirátskými korábí vlály vlajky s obrazy zvířat, dokonce i beránka, světců a patronů lodí i heraldických nestvůr. Černou vlajku se zkříženými hnáty připsalo pirátům teprve romantické 19. století, když pirátská sláva už dávno povadla a pirátské řemeslo ztratilo zlaté dno díky tomu, že se tohoto stále výnosného podnikání ujaly vlády námořnických států a za války je vesele prováděly (jako např. Němci za I. světové války) ve své režii a ovšem i pod svou vlajkou.

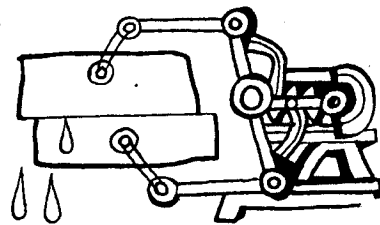
Červi

v houbách, ovoci a leckdes jinde nejsou ovšem vůbec žádní červi – pod tímto názvem známe kmen *Vermes* – červů, do něhož patří třídy motolice, ploštěnky a tasemnice. // „Červi“ v houbách jsou většinou larvami mušek bedlobytek (*Mycetophila*), případně larvami pestrého souboru broučků, kteří rozličné houby v různém stupni rozkladu vyhledávají a kladou do nich vajíčka. „Červi“ v ovoci jsou zase larvami motýlů, převážně z čeledi zavíječovitých (*Pyrallidae*) nebo z čeledi vrtulovitých (*Trypetidae*) z řádu dvojkrídých (*Diptera*). Kromě nich ovšem napadají ovoce, lesní plody, zeleninu, houby, ba i kuchyňské koření – pálivou papriku nevyjímaje – celá řada hmyzích druhů, jejichž larvy předstírají zcela nepatřičně příslušnost k úctyhodnému a starobylému červímu kmeni. // Ostatně červi, to nejsou jen tasemnice, motolice a žížaly, tvorové člověku esteticky nemilí a protivní: patří k nim i nejkrásnější představitelé fauny mořského dna, např. rournatci, z nichž rournatec paví (*Sabella pavonia*) nebo rournatec vějířový (*Spirographis Spallanzii*) i jiní pokrývají jako houští nejkrásnějších barevných květů trsy odumřelých korálů. // A teď kardinální argument ve prospěch tolik pomlouvaných červů: když byli vědci dotázáni na průměrného živočicha naší planety, tvora, stojícího mezi prvokem a člověkem na křížovatce vývojových i morfologických (tvaroslovných) cest přírody, došli právě – k červům čeledi *Nereidae* rodu *Nereis Linné*, nereidkám, připomínajícím svými štětinami neurčitě stonožku. // Až tedy na naší planetě přistanou malí zelení pumprlíci s tykadélky a budou se shánět po typickém vzorku pozemského života, nevezmou s sebou na rodný Aldebaran zpěváka populární hudby ani chrta, ani velrybu nebo rajku, ani zlatohlávka, ale červa nereidku...

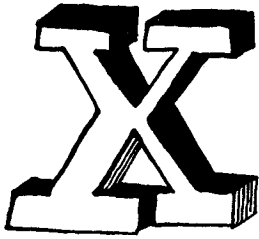
Davyho pokus

experimentálně dokazující mechanickou teorii tepla, nalezneme takřka v každé učebnici fyziky; (pozdější) sir Humphry Davy (1778 až 1829) jej provedl roku 1799 jako sotva jedena-dvacetiletý mladík. Třel o sebe dva kusy ledu upevněné na železné tyče zvláštním zařízením, které nepopisuje, až led počal tát a z tajících ploch odtékala voda, dokonce teplejší než bod tání ledu. // K pokusu, přijímanému bez námitek jednou generací fyziků po druhé, se roku 1935 vrátil světově proslulý fyzik, profesor A. N. Costa Andrade (1887–1971), opakoval jej a teoreticky spočítal. Své výsledky uveřejnil v časopise Nature (9. 3. 1935). Výsledek byl katastrofální – pokus se prostě za podmínek a při uspořádání popisovaném Davym absolutně podařit nemohl. Doplnkový a téměř stejně proslulý Davyho pokus s odváděním tepla, potřebného k tání vosku, z ledu za poklepáváním tloučkem ve vzduchoprázdnu nedokazuje podle Andradeho zholat nic a není v žádné souvislosti s mechanickou teorií tepla. Andrade se přimlouval, aby zmínka o pokusech mladého Davyho zmizela z učebnic – marně. // Je to škoda, protože sir Humphrey Davy, předseda Královské vědecké společnosti v Londýně, jeden ze zakladatelů elektrochemie, objevitel fosgenu a pevného fosforovodíku, konstruktér bezpečnostní

důlní lampy, objevitel elektrického oblouku, předchůdce fotografie atd. atd., rozhodně nepotřebuje pyšnit se omyly, jimž se jako mladý experimentátor ani nemohl vyhnout...

Desítka je přirozeným základem naší číselné soustavy a je to správné a logické, protože deset prstů je jakýmsi počítačem, computerem nejen pro hloubavější školáky, ale i pro přírodní národy, a díky jejich použití se nesporně zrodila i matematika vůbec. // Omyl začíná v okamžiku, kdy desítce připisujeme jakýkoli jiný nebo dokonce „vyšší“ význam, jestliže s ní poměříme svět... Takové tendence se objevovaly a objevují. Známe je od Pythagorejců, o nichž Aristoteles píše: „Číslo deset je pro ně číslem dokonalým a desítka obsahuje celou řadu přirozených čísel“ ($1 + 2 + 3 + 4 = 10$). Považovali za jisté, že je deset nebeských těles, ačkoli jich zjišťovali pozorováním jen devět (pět planet, Slunce, Měsíc, Zemi a „ústřední oheň“ nebo hvězdnou sféru). Proto vykonstruovali planetu Zemi, zvanou Antichton, která nemůže být spatřena. Pythagorův žák Filolaos se domníval, že desítka je základem a rozhodujícím vodítkem v životě lidí i bohů a snažil se její rozhodující vliv dokázat i v postavení nebeských těles. Podobně uvažoval i sám Aristoteles. // To všechno je omyl. // Kdyby nás, nedej bože, bývala v dávné minulosti postihla dědičná choroba polydaktylie, projevující se zmnožením počtu prstů na šest, jako se to v 18. století stalo takřka všem obyvatelům francouzského městečka Izeaux, ženícím a vdávajícím se ustavičně mezi sebou, měli bychom dnes dvanáctkovou soustavu a nenechali bychom si ji vymluvit, i kdyby nás o tom někdo třeba dvanáctkrát přesvědčoval. // Mimoходом, nebylo by to tak docela marné; tucet byl pro obchod výhodnější než desítka. Tucet knoflíků lze dělit nejen na polovinu, ale i na třetiny a čtvrtiny, což v desítkové soustavě nutně přináší obtíže. // Typickým a dodnes bohužel leckde živým dokladem nekritického zbožnění desítky jsou tzv. stoleté kalendáře, vydávané u nás pro zemědělce ještě na sklonku II. světové války a snad i po ní a strašící v západních

časopisech a knihách dodnes. Vycházejí z představy, že se počasí po stu letech opakuje, ačkoli nevysvětlují, proč právě po stu letech a ne po 99, 90, 60 nebo jakémkoli jiném libovolném počtu let. Tiše předpokládají, že desítka vládne přírodou. // Ostatně i tyto kalendáře vznikly naprostým omylem. U jeho kolébky stál opat langenheimského kláštera Mauritius Knauer, vášnivý astrolog, který roku 1650 vypracoval kalendářní příručku s astrologickými aspekty (postavením Slunce, Měsíce a planet) a se záznamy o počasí – pokud se mu je v kronikách podařilo zjistit – od roku 1600 do roku 1650. Lékař Helwig, ježmu se rukopis dostal do ruky, považoval záznamy za předpovědi, a roku 1700 vydal první Stoletý kalendář, předvídací počasí. Byl to knižní bestseller o mnoha vydáních, neboť lidská víra v tajemno je takřka bezbřehá a pomáhá mnoha nakladatelům vydělávat dodnes.

Děvín

hrad dívek, bojujících v dívčí válce (viz heslo Amazonky) s muži, je jedním z oříšků nejstarší české historie. První zprávu o něm přináší kronikář Kosmas (zemřel 1125) – podle jeho podání vznikl po Libušině smrti z čiré bujnosti a smělosti dívek. Jako jeho protiváhu pak muži vybudovali Chrasten (Chrasten), tedy hrad z roští, chrastí (Kosmas vztáhl jméno kopce na hrad), který, jak se zdá, v celkem nevinné hře a rozmarném „boji“ mužů se ženami docela postačil. Chrasten se později stal Vyšehradem.

Dalimil, žijící a píšící svou kroniku asi na počátku 14. století, vychází z téže posloupnosti stavby hradů, rozvádí však dívčí válku v hrdinský epos, uvádí na scénu Vlastu, provolávající nerudně: „Podmaňme si ty bradaté kozly!“, rozumí se muže. Poprvé však Děvín jakžtakž umísťuje, a to asi do míst dnešního Karlova.

Kronikář Přibík Pulkava z Radenína, farář v Chudenicích († 1380), posloupnost v založení hradů obrací: nejprve prý vznikl Vyšehrad a jako „trucpodnik“ dívek hrad konkurenční: „... a proti tomu hradu (Vyšehradu – pozn. aut.) na vrchu jedné velké hory hrad velmi tvrdý vzdělaly jsú, i vzděly tomu hradu Děvín. Neb v slovanském i českém jazyku děvečky slovú děvice, a protože ten hrad od děvic, nazván jménem Děvín.“ Dozvídáme se tedy i původ jména i pravděpodobné místo, kde Děvín stál: zlíchovský vrch proti Vyšehradu. // Václav Hájek z Libočan († 1553) přejímá takřka úplně Pulkavovo vyprávění,

opentluje je však rozmanitými podrobnostmi a zná i letopočet, kdy Děvín dobyli muži – rok 743. V převážné části kroniky se Hájek jeví jako znamenitý vypravěč a zábavný autor; jeho údaje však nemohou sloužit jako historický pramen. // Od samého počátku české historiografie se datují spory o dívčí válku. Někteří badatelé ji přijali bez výhrad a vložili ji do 7. nebo 8. století, jiní ji považovali za doznívání vzpomínek na matriarchát (o tom více heslo Amazonky), třetí konečně za ohlasy akce nevelké skupiny srdnatých žen, a poslední za zkršené podání kmenových bojů mezi obyvateli levého a pravého břehu Vltavy. // Podstatné je, jak se nakonec ukázalo, vysvětlit vznik názvu Děvín, známého již Kosmovi a vztahujícího se patrně k místu na kopci nad Zlíchovem. Název se vyskytuje i v listinách z let 1130 a 1211, není o něm tedy pochyb. Archeologové zde objevili zbytky středověkého opevnění, avšak žádné známky staroslovanského osídlení. Konečný soud tedy musí vynést jazykověda. // Jak již víme, v obecném povědomí je pevně usazen Děvín jako hrad dívek. Filologové však jednoduchým výkladům příliš nevěří a původ slova připisují spíše k vlastnímu jménu Děva, takže Děvín by byl vlastnictvím Děvy (podobně jako Kazín, Tetín, Libušín apod.). Jenže... // Jenže Děva jako jméno záhy zmizelo – snad z něj vzniklo slovo děva pro dívku, a tím se stalo nepoužitelným. Ale Děvínů a podobných názvů je v českých zemích velmi, velmi mnoho. Kde by se vzaly? V Kosmově době už nebylo po jménu Děva ani památky. // A pak se dal do díla jazykozpytec profesor Josef Jancko a s ním profesor Václav Tille. Složitým způsobem, který tu nemůžeme rozvádět, sestupem k indoevropským kořenům našeho jazyka a s ohledem na předpokládané skytské vlivy prokázali, že Děvín je protějškem místního jména Vraž; obojí znamená označení pohanského kultovního místa. S malým rozdílem: zatímco vraže hostily duchy všelijaké, dobré i méně dobré, byly děviny sídlištěm duchů divokých, člověku vysloveně nepřátelských a nebezpečných, kteří museli být obměkčováni obětmi a ziskávání. // Teď už pochopíme snáze, proč cír-

kev nasadila do Dalejského, nyní Prokopského údolí pod samým Děvínem svůj „těžký kalibr“, českého patrona Prokopa, současníka sv. Vojtěcha (928 až 997), odborníka ve vyhánění démonů, bubáků a dáblů – rozuměj pohanských duchů. Vždyť jen na Sázavě vyhnal plných 1000 bésů. . . Pochopíme také Kosmu, duchovního a kanovníka pražské kapituly, žijícího a píšícího v době, kdy pohanství zdaleka nebylo mrtvé a kdy boj s ním patřil takřka k dennímu chlebu církve. Vymyslel pěknou pověst o dívčí válce, aby zakryl skutečný význam jména Děvín, připomínající pohanství a čpící peklem. // Tolik tedy o Děvíně, děvy i kozlové bradatí. // Vlastně ještě maličkost: teprve po tom všem, co bylo řečeno, lze rozumně a nerozporně vysvětlit zajímavou skutečnost, že zatímco obcemi jménem Vráž se Čechy přímo hemží (Vráž u Písku, u Berouna, u Černošic, u Schostova, u Březině, Nová Vráž, Vraže, Vražice, Vražkov, Vražné, Vražný atd.), nacházíme ve stoletém Soupisu měst, obcí a samot českých v celých Čechách jen jednu obec či samotu Děvín, totiž ten „náš“ Děvín, čili Dívčí hrad nad Zlíchovem. Pokud však jde o místní názvy např. kopců, je Děvínů mnohem více než Vráží.

Co z toho plyne? Inu, zlí duchové se scházeli na místech nehostinných, pustých, nesnadno přístupných a vůbec k trvalému osídlení nevhodných, zatímco jejich sympatičtější kolegové si dopřávali lepší prostředí a novým osadníkům víceméně nepřekáželi. . .

Diamant

čistý, krystalický uhlík a nejtvrdší známý nerost, velmi záhy upoutal lidskou pozornost svými mimořádnými vlastnostmi. A nakupil na sebe mnoho legend odporujících pravdě. Název pochází z řeckého adamas, nepřemožitelný. Indové mu říkali azíra, což znamená nezrušitelný. Byl a dosud občas je považován za nezničitelný a tvrdilo se, že se spíše kovadlina zatluče kladivem do země, než by se podařilo rozbít diamant. Jen znamenitý přírodovědec Plinius si tím nebyl tak docela jistý a podotýká, že je možné rozbít diamant, který byl máčen v kozlí krvi. Středověký představitel vrcholné scholastiky Albertus Magnus (asi 1193–1280) objevil zlepšováček: kozel má být před puštěním žilou krmen petrželí a napájen vínem. . . Ve skutečnosti je diamant křehký jako většina tvrdých minerálů, a kladivem se dá snadno a bezpečně rozbít. A nejen kladivem, někdy i nešťastným a náhodným nárazem. Diamant se dokonale štípe podél ploch osmistěnu a odborník jej může rozdělit lehkým klepnutím na maličké dláto v místě vrypu. // Diamant není ani nejvzácnější, ani nejdražší kámen. I skromný český granát, pyrop, který se opět stává celosvětovou módou, je daleko vzácnější a těžší se ho nesrovnatelně méně než diamantů: a smaragd i pravý rubín barvy holubičí krve jsou při stejné váze v karátech dražší. // Diamant nezdobil poklady Ali Baby, pohádkově bohatých chánů a vezírů atd. atd., a při otevření jejich okovaných šperkovnic nevytryskla záplava bělostného jasu – až do poloviny patnáctého století byl totiž zasazován do šperků v surovém stavu jako sice dost lesklý, ale nijak zvlášť dekorativní kámen; na rozdíl od ostatních drahokamů vzdoroval opracování. Možnost brousit diamanty diamantovým práškem objevil v polovině 15. století Ludvík van Berquem z Antverp, to však byl jen první krok a práce byla nesmírně zdlouhavá a lopotná, takže první briliant, objednaný kardinálem Mazarinem, spatřil světlo světa až roku 1660. // Bri-

liant. Brilliant nemá nic společného s diamantem a znamená jen zcela určitý druh broušení do zcela určitého tvaru, vznikajícího průnikem tří jehlanů různě vysokých a navzájem pootočených. I když se brilliantem rozumí broušený diamant, může být stejným způsobem vybroušen i bílý safír nebo křišťál či jakýkoli jiný kámen a ovšem i sklo. Pozor na to! Základem klasického briliantu je komolý dvojkůžel spojený základnami, přičemž spodní je zkomolený jen nepatrnou ploškou, horní pak ploškou větší, asi v polovině výšky kužele. Na oba kužely se vybrousí osm základních bočních plošek, seříznutých na horním kuželu – nyní už vlastně komolém osmibokém jehlanu – věncem trojúhelníků nahoře i dole. Dobrý výbrus soustředí a znásobí oheň briliantu, v němž se paprsky lomí a odrážejí v duhové spektrum. // „Zkouška“ diamantu škrábáním po skle je holý nesmysl, omyl a blud – totéž dokáží i levné kameny, jimiž se diamant napodobuje, ba i některá tvrdá skla. Neodborník nemůže poznat falešný kámen – padělatelé znají mnoho rafinovaných způsobů, například amalgamaci nebo nalepování horní plošky z diamantových rout na podklad bílého safíru apod. Někdy musí rozhodnout rentgen – vždyt i různé proslulé „diamanty“ byly později odhaleny jako méněcenné kameny, např. brazilský klenot Braganza (1680 karátů) se ukázal být topasem, a slavný „diamant“ matanského rádči na tehdejší Borneu (267 karátů) dokonce jen horským křišťálem. // Diamant už vlastně přestal být vzácným kamenem. Od doby, kdy irský kočovný obchodník John O'Reilly uzmul dětem búrského sedláka Jacobse u Hopetownu v Oranžsku lesklý oblázek, se kterým si hrály, a prodal jej za pět set liber sterlingů, od doby neomezené monopolní vlády De Boerské společnosti a Diamant Corporation of London uplynulo už hodně vody. Diamanty se dnes těží především v Kongu a v Rusku, odhadem jde o mnoho desítek, ne-li set milionů karátů ročně. Převážná část slouží v technice, kde je leckde diamant nepostradatelným pomocníkem. Nu, a jako šperk také není k zahození...

Diogenés ze Sinópy (404 až 323 př. n. l.)

nežil v sudu, už právě proto ne, že byl filozofem, a rozhodně nebyl bláznem. Je to jen jedna z nesčetných historek, kolujících o tomto „ztrěštěném Sokratovi“, jak Diogena nazývali jeho aténští spoluobčané. Smíme-li věřit pozdějšímu podání, dopustil se Diogenes se svým otcem Hikesiem údajně zločinu falšování peněz a po odpykání trestu považoval celý svůj život za jakési pokání.

Byl kynickým filozofem; prohlašoval, že ač se na něm sešly všechny kletby řeckých tragédií, je přece jen šťasten díky svému prostému způsobu života. // Historka o sudu může mít některý z těchto zdrojů: /1/ Diogenés žil v malém domku, který prý byl pro Atéňany posměšně nazýván pídos, tj. sud; filozofovo bydlení totiž připadalo požívačným měšťanům značně výstřední – vždyt měl dost žáků, byl velmi populární a vyhledávaný. /2/ Měl však i závistníky a nepřátele – jakýsi filozofický protivník o něm prý prohlásil: „Člověk tak zlovolný by měl žít v sudě jako pes.“ /3/ Když zemřel jako dlouholetý a spolehlivý vychovatel dětí bohatého korintského obchodníka Xeniaada, který jej koupil na Krétě od mořských loupežníků, postavili vděční Korintané Diogenovi pomník: postavu psa z parského mramoru. Těžko říci, co měl tento originální náhrobek vyjadřovat, jisté však je, že jako psi boudy tehdy v Řecku sloužily většinou vyřazené sudy.

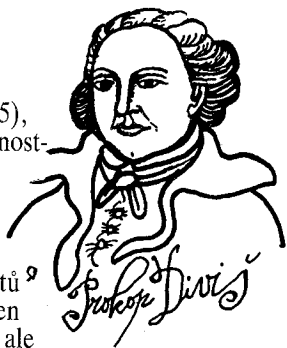
Historiku o sudu můžeme klidně zavrhnout. Diogenés by v tak nepohodlném prostředí sotva mohl sepisovat své filozofické dialogy a vyučovat později proslulé žáky Kratése Thébského, jeho švagra Metroklése a další.

Diviš

Prokop (1698–1765),
vynálezce „povětrnost-

ní mašiny“ čili bleskosvodu, se ve skutečnosti jmenoval Václav Divíšek a jméno, pod nímž se proslavil, získal přepisem příjmení do latiny a přijetím rádového jména v klášteře premonstrátů v Louce pod Znojmem. // Nezabýval se jen pokusy s elektřinou a elektroléčbou, ale také úkazy hoření, hydromechanikou (postavil výkonnou studniční pumpu originální konstrukce) a především hudbou. Sestrojil roku 1753 podivuhodný hudební nástroj denisdor (Denis d'or – zlatý Diviš) se 790 strunami a čtrnácti dvojitými rejstříky napájenými elektřinou z leydenských lahví. Denisdor, napodobující zdařile nejen zvuky klavíru, ale i harfy, loutny, lesního rohu, fagotu, klarinetu, zvonkové hry, ba i lidského hlasu, nejmilostivěji obdivoval roku 1777 sám císař Josef II., který nástroj daroval dvornímu varhaníkovi Wiesnerovi, po jehož smrti denisdor nenávratně zmizel. // Diviš neusiloval o sestrojení bleskosvodu přitahujícího blesky a odvádějícího je beze škod do země; chtěl odsát elektřinu z mraků, aby bleskový výboj vůbec nevznikl. Z tohoto hlediska je třeba volky nevolky připsat vynález dnes používaného bleskosvodu Benjaminu Franklinovi (1750). Není také pravda, že Franklinovy i jiné pokusy s bleskosvody neznal – nejenže se o nich dověděl přes Prahu a Vídeň, ale napsal dokonce proti jejich konstruování traktát *Scriptum contra Petropolitatum electricum* (Psaní proti petrohradskému elektrickému přístroji), jež zaslal do Berlína Eulerovi (1753). K sepsání ho podnítila smrtelná nehoda Lomonosovova přítele petrohradského profesora Richmanna, zabitého při pokusech se snímáním náboje z vodiče bleskosvodu umístěného na létajícím draku. Pravdou není ani tvrzení, že myšlenka Divišova bleskosvodu vznikla na základě Winklero-

va spisu z roku 1753 – Diviš měl projekt hotov již roku 1752 (zmínky v korespondenci od roku 1750) a jeho „povětrnostní mašina“ byla vztyčena 15. června 1754.

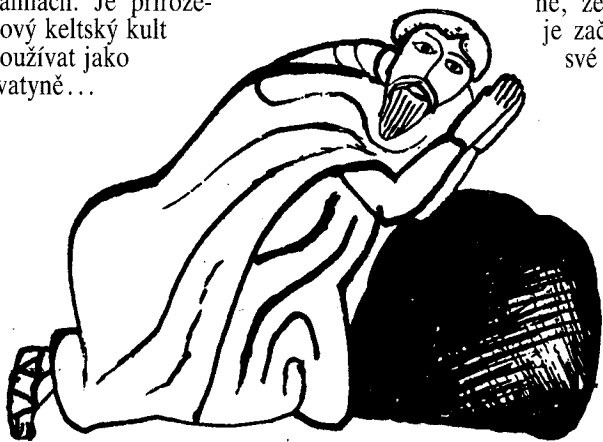
Divočák

(*Sus scrofa*), hlídkující pod stromem, na němž sedí postrašený sváteční střelec patří dnes už jen do humoristických listů. Divoké prase před člověkem prchá vždy a za všech okolností – výjimkou je bachyně, chránící mláďata, ale i ta podnikne jen krátký manifestační náznak útoku, aby získala pro selata čas k úniku. K naprosto výjimečnému poranění střelce nebo honce může dojít, je-li kus zraněn: pak si totiž instinktivně vybírá v zájmu ušetření ubývajících sil nejsnazší cestu, pokud možno z kopce, po cestě, úvozem, korytem potoka apod. Stojí-li mu někdo v cestě, obvykle se vyhne – je však možné (ačkoli jsem sám nebyl svědkem takové příhody ani na jedné z velmi mnoha nadháněk a lečí, jichž jsem se zúčastnil), že se po překážce ožene velmi nebezpečnými zbraněmi, svými páráky a klektáky. Představa, že by lovec honil kolem stromu nebo jinak stíhal, je absurdní. Přeháněna je i nebezpečnost prasete bradavičnatého (*Phacochoerus aethiopicus*), žijícího na obrovských územích Afriky. Je to pořádný klacek, podle lidského vkusu ohyzda, a jeho obrovské, vzhůru zahnuté páráky, sloužící k rytí drnů a přetrhávání kořenů, vypadají velmi nebezpečně. I on se však člověku obvykle vyhne.

Druidové

nebyli jen kněžími starých Keltů v Galii a Británii – jejich společenské zařazení bylo daleko složitější. Název druid, odvozený patrně z kmene dryod (učení muž), nikoli z Pliniem předpokládaného drys (dub), označoval celou keltskou privilegovanou vrstvu, určenou vykonávat čelné funkce v kmenovém svazu, sdělovat boží vůli, vyučovat lid, léčit jej i jeho stáda, pozorováním nebes určovat kalendář, soudit atd. // Druidové se dělili na bardy, tzn. pěvce, básníky a dějepisce, ovyddy (lékaře a přírodopisce), a konečně na druidy v užším slova smyslu, tedy kněze a právníky. Druidové měli i své ženské protějšky v druidkách čili drusadách, žijících především na ostrovech a těšících se mimořádné vážnosti. // Je omyl domnívat se, že proslulé megatalitické stavby, např. Stonehenge a další kamenná seskupení typu kromlechů, dolmenů či menhirů, mají něco společného s druidy, nebo že dokonce byly na popud druidů zbudovány, ačkoli je o tom dodnes řada romantiků, především v Anglii a Walesu, přesvědčena. Když se objevili druidové, byly tyto stavby již dlouhá staletí v rozvalinách. Je přirozené, že i nový keltský kult je začal používat jako své svatyně...

Džínsy

nejsou tak prudce moderní, jak se mnozí jejich ctitelé domnívají. Oslavily totiž nedávno 125. výročí svého narození. První dal vyrobit bavorský krejčík Lévi Strauss, který se z rodné Evropy vydal do víru kalifornské zlaté horečky ne aby zlato rýžoval, ale aby je tahal z kapes forty-ninerů, čili devětačtyřicátníků, jak se nazývali zlatokopové první vlny z roku 1849. Bylo to rozhodně snazší. // Když došly všechny „slušné“ látky, ušil ze zoufalství několik párů kalhot z janovské celtoviny. Zlatokopové byli nadšením bez sebe – konečně něco opravdu praktického! A protože se Janovu říká anglicky Genes, čti džíns, zrodily se džínsy. // Definitivní a dodnes trvající podobu jim dal podivínský zlatokop Alkali Ike roku 1853. Zoufal si totiž nad kapsami, neustále utrženými vahou vzorků hornin, a když už měl zápolení s jehlou a nití právě dost, nechal si kapsy u kováře rádně přitlouct cvočky. // Roku 1873 si dali bratři Straussové džínsy prozíravě patentovat a firma, nesoucí jméno šikovného a štěstěnou milovaného krejčíka Léviho Strausse, jich až dosud vyrobila více než půl miliardy, i když ty poslední jsou rozhodně dražší než jeden dolar, požadovaný zakladatelem firmy.

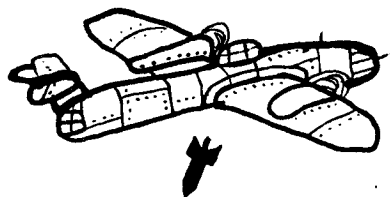
O m y l

Je to zcela jistě největší počet kusů oděvu stejného střihu, který kdy byl, móda nemóda, vyroben. // Jak vidíte, nosíte část oděvu důstojnou a takřka historickou. Jen název „texaský“ je chybný. Texaští kovbojové si džínsy oblíbili teprve daleko později, někdy kolem I. světové války.

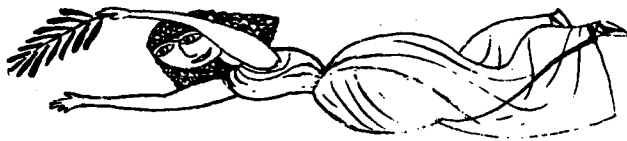
Eatherly

Claude, major americké armády, který velel při shození první atomové bomby na Hirošimu 6. srpna 1945, se stal jako živá výstraha námětem řady uměleckých děl, typickým příkladem muže pronásledovaného výčitkami svědomí, a svými radikálně pacifistickými prohlášeními málem zasloužilým bojovníkem za mír. Pověst dodala nespočetné detaily o hrůze při pohledu na výbuch a jeho následky, o dobrovolném opuštění armády z hlubokého přesvědčení atd. atd. // Skutečnost je trochu jiná. Výbuch ani jeho následky Eatherly neviděl a vidět nemohl, protože v tu dobu bylo už jeho letadlo v bezpečné vzdálenosti o 200 mil dál. Z armády nevystoupil, ale byl vyhozen pro podvod při zkouškách, které mu měly přinést povýšení. Živil se pak tak i onak, mimo jiné – což je pro zarputilého pacifistu jistě povolání nepřilíh přehodné – pašováním zbraní, až byl konečně roku 1957 zatčen a uvězněn pro pokus o gangsterské vyloupení pošty. Případ se dostal do novin a Eatherly začal od toho okamžiku o sobě vytvářet legendu o pokání, která mu opravdu pomohla k nové slávě a v řadách pacifistického hnutí k popularitě a příznivému přijetí u mnohých pacifistů. // Nehodlám

pana majora v. v. soudit, domnívám se však, že světové mírové hnutí má dostatek světých postav a bohužel i mučedníků, aby se bez něho docela dobře obešlo.

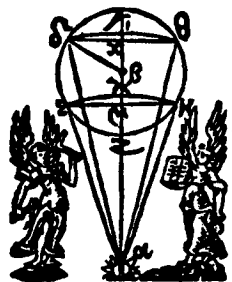
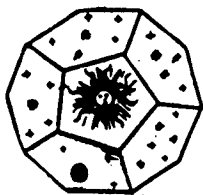
Fata Morgána

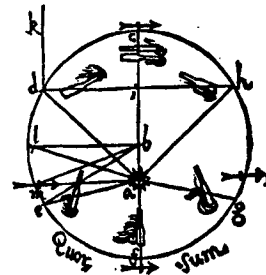
v překladu z arabštiny víla Morgana, není doma jenom v arabských pouštích, a už vůbec není tak vzácná, jak se o ní tvrdí. Můžeme ji vidět na vlastní oči při každé jízdě autem po asfaltované silnici za teplého až horkého dne: přísahali bychom totiž, že na silnici před námi jsou louže, v nichž se zrcadlí nebe. Omyl! To si jen paní víla Morgana zažertovala zrcadlením nebeské modři nebo šedi na rozhraní tzv. inverze, vrstvy horkého vzduchu těsně nad rozpálenou vozovkou a chladnějšího vzduchu, který ji překrývá. Takto – tzv. spodním zrcadlením – se vytváří i naprostá většina zrcadlení v pouštích a ubozí žízniví poutníci nevidí „jezera s palmami a výstavními městy“ – to se stává leda v románech – ale zrcadlově lesklé plochy připomínající vodní hladinu a násobící pocit žízně. // Případy miráží vzdálených krajín jsou velmi vzácné a vděčíme za ně spíše lidové fantazii (např. báchorka o Sedmé kavalérii generála Custer, jedoucí si pro osudnou porážku u Little Big Hornu po nebesích), než ověřenému pozorování; existují však přece. Jedna z nich se několik dní po sobě opakovala roku 1972 na omezeném okruhu poblíž Mohelnice. 11. srpna 1950 byly díky miráži vidět polské hory, popsána je v našich zemích i fata morgána hořících naftových polí, části jihofrancouzského pobřeží a vrcholů švýcarských Alp.

Galileo Galilei (1564 až 1642) zve-

řejnil roku 1581, že objevil pravidelnost kyvadlových pohybů – nezávislou na výkvy – prý díky pozorování kyvů lampy, zavěšené na dlouhé šňůře v pisánské katedrále; to neodpovídá skutečnosti. Již proto ne, že krásná bronzová lamp-a maestra Possentioho tam byla zavěšena až o šest let později. // Rovněž dalekohled není Galileovým vynálezem. Prodává se již na přelomu 16. a 17. století na holandských jarmarcích pod jménem „holandská trubice“ a jeho vynálezci byli patrně dnes neznámí benátská brusiči skla, vypuzení vnitřními politickými zmatky z vlasti. Profesor Galilei se o zajímavé hračky dověděl roku 1609 takřka současně od benátského poradce Paola Sarpioho a francouzsko-florentského diplomata Jakuba Badouéra. Oba pánové byli, jak se na renesanční elitu slušelo, „uomo universale“, věda jim nebyla cizí a spěchali proslulého fyzika o novince informovat. Galileo Galilei pochopil z povrchního popisu princip dalekohled sestrojil, a jako první Evropan (nelze vyloučit znalost dalekohledu u starých Egypťanů) namířil ke hvězdám. // Nikdy – navzdory nepochybné statečnosti – neprošel slavné „Eppur si muove!“ (A přece se točí!) tvář v tvář inkvizičnímu tribunálu po ukončení skandálního procesu, jehož akta jsou dodnes utajována ve vatikánských archívech. Taková opovážlivost by znamenala jistý rozsudek smrti nad nemocným a zlomeným starcem. Galileo zemřel roku 1642 a příběh s jeho výrokem zaznamenal poprvé G. Beretti roku 1657. U zrodu historiky stál, jak se zdá, slavný malíř Murillo, jehož po Galileově smrti požádal věrný hvězdářův přítel, sienský biskup Ascanio Piccolomini, aby mu podle několika starších kreseb

namaloval Galileův portrét. Zakázka byla splněna (patrně některým Murillovým žákem) roku 1646. Teprve zevrubnou prohlídkou obrazu roku 1911 zjistil historik umění Jules van Belle of Roules, že široký rám šikově zakrývá „kacířskou“ část obrazu: astronomické obrazce znázorňující oběh Země kolem Slunce, které na obraze vyřívá uvězněný Galileo Galilei hřebíkem do zdi. Mezi těmito obrazi se také skví známá slova Eppur si muove! A zde je zřejmý kořen legendy.

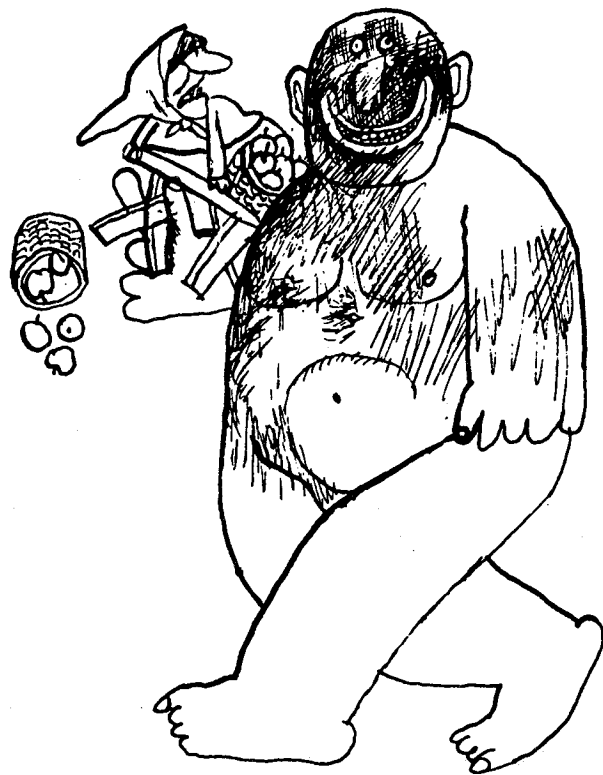
Golem

jedna ze známých a nejdůvtipnějších pražských legend, pojatá Aloisem Jiráskem do Starých pověstí českých, má všechno, co lze od legendy očekávat: dramatické napětí,

trochu hororózní mystickou atmosféru, řadu zápletek, kdy dobro je odměněno a zlo trestáno, i konečný happy end. Jen jedno chybí: alespoň zrníčko důkazu, že pověst sahá do doby, kdy udánlivý Golemův tvůrce po předchozím pobytu ve Wormsu, Poznani a v moravském Mikulově žil od roku 1573 v Praze (s několikaletým přerušením kolem roku 1592). Jehuda Löw ben Becalel, zvaný současníky Maharalmi Prag, Velký Mistr Pražský, sepsal do své smrti 22. srpna 1609 sedmáct tisíkem vydaných knih. O Golemovi však v nich není ani slovo. Ani slovo nenalézáme na Löwově renesančním náhrobku na

pražském starém židovském hřbitově. // Zvláštní! V životopise rabbiho Löwa z roku 1718 nenacházíme nic zvláštního, ani v kronice Löwova rodu z roku 1727. Teprve mnohem později se počínají vynořovat nejasné zvěsti o Löwově divotvornosti – není však v nich ani zmínka o umělém člověku, i když slovo golem je známo už ze žalmu krále Davida ve smyslu zárodek, nehotová hmota. . . // Teprve na přelomu 18. a 19. století pověst náhle a neočekávaně dostává obrysy. Ne však v pražském ghettu, ale v ghettech polských se vypráví o divotvorném chelmském rabínovi Elia ben Judovi; působil prý ve druhé polovině 16. století a stvořil si z hlíny služebníka, němého golema. Jenže sám Elia ben Juda není vlastně historicky doložen, nevíme o něm nic, nezanechal ani jediný spis, ani jedinou řádku. Celá století je ticho. Ve slovanských zemích východní Evropy však zatím sílí zvláštní židovská sekta chasidů, náboženských blouznivců odvozujících své učení z kabaly, z Platóna, Pythagora, a především z učení moudrých předchůdců, k nimž chasidé počítají i rabbiho Löwa. Chasidé pod vedením rabína Isruela Baal-Šem-Tawa vytvářejí hermeticky uzavřené společnosti zahloubané do mystiky, kabaly, tajemství i legend. Nezáleží jim na skutečnostech, ale na možnostech uskutečnění. S legendami i s historií nakládají volně. Rabbi Löw možná golema nestvořil, ale buď jak buď, on a jenom on toho byl schopen. . . // Legenda o pražském golemovi je na světě a košatí. Objevuje se v ní rabínův žák Jakob Sosson a zeť Jicchak Katz-Kohen, kabalistický obřad a zázračný šem-ham-fóráš, který golema oživuje. // Do literatury však pražský golem vstupuje podstatně později anonymním jarmarečnickým spiskem, vydaným kolem roku 1840. Pak teprve následuje romantický vypravěč E. T. A. Hoffmann, bratři Grimmové, Gustav Meyrink, z našich autorů Josef Jirí Kolár, Josef Svátek, Alois Jirásek, Jirí Karásek ze Lvovic. Hrají se divadelní hry, točí se filmy. Tedy nikoli stará česká pověst, ale pověst poměrně velmi mladá, ač půvabná a fascinující. Podílejí se na ní moudrý rabbi Löw, neméně moudrý, ač méně psavý rabbi Elia ben Juda,

zkazky o umělých bytostech a pokusy s mechanickými hračkami, připisované již Albertu Velikému, zcela určitě blouznivá sekta chasidů a posléze romantická literatura 18. a 19. století. A jistě se na ní podílela nenapodobitelná atmosféra staré Prahy, jako stvořená pro divuplné legendy.

Grónsko

Groenland čili Zelená země, prozkoumaná Eiríkem Rudým v letech 982–985 a posléze kolonizovaná roku 986 (987) velkou výpravou pětadvaceti lodí od severozápadního Islandu (jen čtrnáct jich do Grónska doplulo), nebylo nazváno Zelenou zemí „z propagačních důvodů“, aby psanec Eirík spíše našel dostatečný počet dobrodruhů, kteří by ho doprovázeli. Kmotrem mu nebyla ani zelenavá záře ledovců, viditelná občas za příznivých okolností až z Islandu, ani zelené moře, které ostrov obklopuje. Eirík slíbil těm, kdo se k němu připojí, zelenou a obyvatelnou zemi, kde se užijí oni i jejich domácí zvířata, a svůj slib musel splnit, neměl-li být hned po přistání lynčován. Nebyl. Evropa tenkrát opět po osmi stech letech žila v období „malého pluvialu“, dlouhodobého oteplení, které umožnilo pěstovat v Británii dobrou vinnou révu. Skandinávské přístavy nezamrzaly ani v zimě, plavba k Islandu a ke Grónsku byla volná a moře bez bludných ledovců. Pobřeží Grónska bylo zelené, s dobrými loukami, s možností pěstovat zeleninu a snad i – v omezeném množství – obilí. Rostla tu sukovitá horská bříza a na pobřeží byly hromady naplaveného dřeva. Lov i rybolov byl výborný, mroží kly představovaly znamenitý a vyhledávaný exportní artikl. Kolonie dosáhla asi čtyř tisíc duší, bylo zde 300 dvorců, 18 kostelů, biskupství a dva kláštery. Grónané si potrpěli i na módu: ženské šaty a ozdoby dováželi až z Paříže a z Burgundska. // Koncem 15. a počátkem

16. století
kolonie
nie mi-
zí. Mi-
sionář
Hans

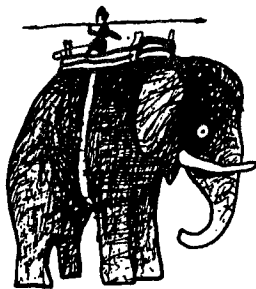
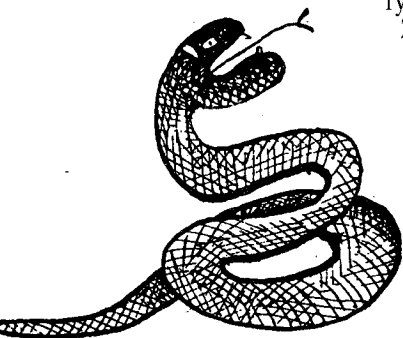

Egede našel roku 1721 v Grónsku jen rozvaliny a hroby. Co se tu stalo? // Vypočítejme nejprve, co se nestalo. Grónští osadníci nebyli vyhubeni eskymáckými kmeny, skrällingy. Byli lépe vyzbrojeni, a pokud se s Eskymáky vůbec stýkali, pak přátelsky a obchodně. // Nesmísili se s nimi. Průzkum hrobů to prokazatelně vyloučil. // Nevymřeli na mor, protože jeho přenašeč, krysí blecha a krysa, v Grónsku nenalezly vhodné podmínky k životu a k množení (mor, krušící Norsko v letech 1349–1350 byl však pravý mor, přenášený krysími blechami). // Stalo se cosi horšího: „malý pluvial“ skončil. Podnebí se prudce zhoršilo, pastviny zchudly a dobytek vymíral. Máslo a sýry, poskytující nezbytné vitamíny, byly stále vzácnější, právě tak jako zelenina. Chladná voda vyhnala z fjordů ryby. Zásoby naplaveného dřeva byly za staletí spotřebovány, břízy vykáceny. Stavba lodí ustala – bylo možné opravovat jen malé čluny. A z Evropy nikdo nepřijížděl. Trasu ohrožovali kromě plujícího ledu i němečtí piráti, kteří se po úpadku norských a dánských králů stali postrachem Skandinávie. V letech 1393 a 1428–1429 zcela vydrancovali a zničili překladový přístav Bergen, výchozí bod pro cesty na Island a do Grónska. Napadali Faerské ostrovy, Island, ba i chudíčké Grónsko, jehož osady a kostely vypalovali. Nejhorší ránu Grónsku však zasadil sílící export sibiřské mamutoviny, která zcela ovládla trh a vytlačila zubovinu mrožích klů. O další obchod s Grónskem nebyl v Evropě zájem. // Obyvatelé hladověli, trpěli nemocemi z nedostatku vitamínů. Dánský antropolog Fr. C. Hansen při průzkumu koster nenašel vikingské obry, čahouny a lamželeza, ale lidičky s průměrnou výškou 140 cm u žen, a sotva 150 cm u mužů. Nebyla to degenerace, ale následky dětské krivice. Některým Grónanům se snad podařilo odplout na posledních obchodních nebo pirátských lodích do Evropy, jiní přepluli i na malých člunech necelých 200 mil široký Davisův průliv (z Norska do Grónska je přímou cestou 1500 mil) a zmizeli v nekonečných prostorách Ameriky, kde po nich tu a tam dnes nacházíme památky. Grónsko, Zelená země, bylo na několik staletí Evropany opuštěno.

Hadi

nejsou na omak slizcí a studení, ale právě naopak suší, hebcí a teplí podle okolní teploty, zkrátka příjemní a milí, ačkoli o tom asi žádnou příslušnici něžného pohlaví nepřesvědčíme a nepřimějeme ji, aby si s rozkoší pohladila hada. // Bajky o strašlivých deseti i více-metrových hadech jsou jenom „hadáckou latinou“. Z deseti nejdelších hadů dosahuje hroznýš královský (*Boa constrictor*) jen velmi zřídka délky 4 m (největší známý exemplář měřil 5,60 m), obávaná anakonda velká (*Eunectes murinus*) nejvýše 9,40 m, obvykle však podstatně méně, ačkoli se cestopisy hemží kusy dvacetimetrovými; největším až dosud uloveným hadem byl exemplář krajty mřížkované (*Python reticulatus*), dlouhý 9,75 m. I to je však třeba přijímat s rezervou, neboť stažené hadí kůže lze natahovat takřka jako žvýkací gumu. // Také strašidelné historky o hadech, pronásledujících šíleně prchajícího člověka nebo dokonce koně v plném cvalu, jsou pošetilé a nepravdivé. Užovky dosahují rychlosti nejvýše 1,5 metru za sekundu, zmije jsou ještě pomalejší – ale člověk dokáže vyvinout rychlost až $10 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$ a při rychlejší chůzi většinu hadů předhoní. Ba i chřestýš při útoku není obvykle rychlejší než $3 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$. Nejrychlejší had světa, mamba černá (*Dendroaspis polylepis*), se dokáže pohybovat rychlostí 12 km za hodinu, a to jen na velmi krátkou vzdálenost. Člověk v běhu vyvine

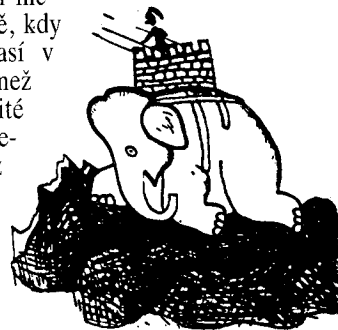
rychlost nejméně dvojnásobnou. Žádný had nedovede skákat (ani zmíněná mamba černá; zkazky o tom vznikly patrně ze zkresleného pozorování jejího sestupu ze stromových větví) a žádný se nedovede stočit do klubíčka. Co však je nejdůležitější: žádný had člověka nenapadne, necítí-li se ohrožen a není-li vyprovokován.

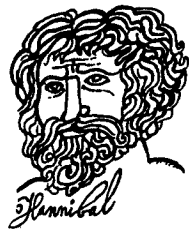
Hannibal

při svém překvapujícím přechodu Alp, předcházejícím roku 218 př. n. l. vpád státisícové punské armády z Hispánie do Itálie, netrhal skály octem, aby uvolnil cestu pro povozy a válečné slony. Skály totiž ani octem, ani hořčicí, ani majonézou ani žádnými jinými kuchyňskými prostředky trhat nelze. (Podle mých

pokusů a zkušeností to nejde ani bobtnajícími dřevěnými klíny, strašícími ve všech úvahách o pravěkých a středověkých kamenických praktikách, ale to už je, jak by řekl pan Kipling, jiná pohádka.) Z toho usoudili romantičtější historikové, že Hannibal snad znal střelný prach a že slovo „ocet“ je jen špatným překladem nějaké dusíkaté látky. Jako zarputilý romantik bych se k takové domněnce radostně přiklonil tím spíše, že v bibli a v řadě dalších pramenů jsou místa velmi sugestivně naznačující např. možnost znalosti střelného prachu v Číně patrně již kolem roku 1150 př. n. l., kdy jej snad v boji použili Číňané poprvé při obléhání Lo Jangu, ale... // Ale daleko pravděpodobnější je, že Hannibal nic trhat a upravovat nemusel. V době, kdy přecházel Alpy, bylo totiž počasí v Evropě daleko teplejší a sušší než dnes – v Británii se dařilo znamenité révé a přístavy severní Evropy nezamrzaly, takže průsmyky byly bez věčného sněhu a ledu a vedly tudíž často používané, i když snad ne právě pohodlné cesty. Nehodily se ovšem pro přesuny vojsk

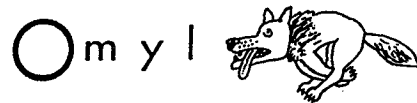

v sevřených útvarech podle římského způsobu, a doprava trénu byla jistě také obtížná, což ovlivnilo římské úvahy o Hannibalových možnostech. // A pokud jde o slony: Hannibal nepoužíval ani afrických (*Loxodonta africana*), které lze jen těžko zkrotit, ani indických (*Elephas maximus*), takže chronický spor historiků o tuto otázku se stal bezpředmětným. Dnes je bezpečně prokázáno, že úlohu punské obrněné vozby sehrála malá sloní rasa slona náubijského a libyjského, kdysi rozšířená dokonce i na Sicílii. Tito sloni mohli projít alpskými soutěskami rozhodně lépe než jejich mnohem větší bratrance, například vypůjčená slonice, s níž za ohromného poprasku „opakoval Hannibalův pochod“ novinářský všudybyl a senzacionalista Richard Halliburton...

Hašek Jaroslav (1883–1923) žije v povědomí mnohých jako bohem vysedávající a popíjející po hospodách, popřípadě provádějící rozličná slavná alotria. Ve skutečnosti to však byl mimořádně pilný spisovatel, který za svůj krátký život, z jehož tvůrčího období musíme vyškrtnout

léta I. světové války a Haškovy činnosti v Rudé armádě, napsal kromě realistických mladistvých črt a množství fejetonů více než 1200 povídek, světově proslulý a objemný, ač nedokončený román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1923), satirické *Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona*, a další – bohužel ale ztracený román *Historie vola*. // Vzhledem k objemu Haškovy literární a novinářské tvorby i ke skutečnosti, že pro mnohé své povídky (především protiklerikální, ale i jiné) musel prostudovat jako literární přípravu množství materiálů, musíme připustit, že by se za takové dílo nemusel stydět ani letitý autor, jenž nikdy o hospodu ani nezavádl. // Omylem je ostatně i domněnka, že se Švejk pod Haškovým perem zrodil jako definitivní typ. Tak jak jej známe, jde vlastně o třetí pro-

měnu, která poprvé krystalizovala roku 1912 ve sbírce *Dobry voják Švejk a jiné podivné historky*, kde Švejk figuruje ještě v podobě notorického pitomce, podruhé „legionářským“ Švejkem z roku 1917 (*Dobry voják Švejk v zajetí*), uvědoměle protirakouským, ale nikoli nadčasově platným. Teprve poslední Haškova verze objevila hrdinu sabotujícího nesmyslnost válečných jatek. Čtvrtý Švejk Vaňkova pokračování je literárně bezcenný vulgární hrubec.

Havran

není samečkem
vrána a vrána není
samičkou havrana. Zoo-

logy a žactvo nižšího stupně ZŠ prosím za prominutí, že se takovou banalitou zabývám, ale zjistil jsem, že manželská dvojice pan havran a paní vrána straší v myslí mnoha a mnoha jinak docela vzdělaných spoluobčanů. // Nuže – havran a vrána jsou dva naprosto odlišné druhy, patříci do řádu pěvců a čeledi krkavcovitých (*Corvidae*). Vrána obecná černá (*Corvus corone corone*) se u nás vyskytuje takřka výhradně v západních Čechách – hranicí jejího výskytu je Labe a Vltava. Je celá černá, se zeleným a purpurovým leskem. Nikdy netvoří hnízdní kolonie. Havran polní (*Corvus frugilegus*) je na celém ostatním území kromě západních Čech onou černou „vránou“, s níž se tak často setkáváme. Má delší a štíhlejší zobák na menší a užší hlavě, na nohou „kalhotky“ z per. Starší havrani mají kolem zobáku lysou kůži bez peří. Lesk peří je modravý. Rád se usazuje i ve městech a sídlí obvykle v koloniích, kde se chová, na rozdíl od vrány, dost hlučně a nápadně. Zatímco vrány zimují v blízkosti svých hnízd, odlétají naši havrani na zimu do Francie – u nás je vystřídají jejich bráškové z chladnějších zemí severovýchodní Evropy, z Polska a z Ruska. Zatímco vrány jsou právem považovány za nejhorší škůdce, vypíjející ptáčej vejce a hubící mladé bažanty, zajíčky a jinou zvěř, jsou havrani většinou býložravci a hmyzožravci. Jejich škodlivost lesnímu a polnímu hospodářství je spíše výjimečná a jejich hromadný odstřel, leckde prováděný, je zbytečný a z ochrannářského hlediska nesprávný.

Čili: havran je havran a vrána je vrána.

Holubičí povaha

je průměr, který zřejmě vznikl z jednostranného pozorování holubů, a pro Slovanů, jimž je holubičí povaha tvrdošíjně přisuzována, je hanlivý. // Holubi jsou mimořádní náruživci a nesnášenlivci. Největší počet, v jakém se navzájem jakžtakž snesou, je pár – jinak musejí být vzdáleni alespoň z dosahu úderu zobákem. Kdykoli samice opustí hnízdo, chová se k ní samec hrubě a despoticky, pronásleduje ji, klove a nedá jí pokoje ani k pití a k jídlu, dokud se nevrátí na hnízdo – to všechno ještě před pářením a snášením vajec. Na druhé straně jdou důsledně věrní. Přes svou hašteřivost však nedokáží vzdorovat ani vrabčákům. Jako Slovan tedy nařčení z holubičí povahy co nejrozhodněji odmítám. // Pokud jde o sám obsah rčení, pak s povahou mírnou a snášenlivou by Češové v průběhu historie sotva odolali ustavičnému germanizačnímu náporu ze západu, podporovanému silami nerosrovnatelně silnějšími, než jaké mu mohli postavit v cestu. Jediným vysvětlením naší dnešní existence a skutečnosti, že tato kniha vychází v českém jazyce je, že se i staří Slované a v jejich

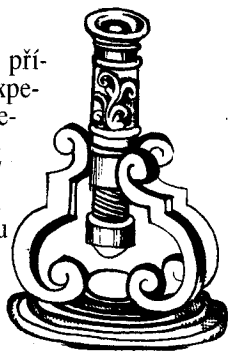
O m y l

rámcí Češové dovedli jaksepatří rvát a vydat v pravý okamžik válečný ryk. // Jednu výjimku však Slované přece jenom mají; na rozdíl od všech ostatních známých národů minulosti neměli svého boha války, který u Germánů, Keltů, Babylónanů, Féničánů, Egypťanů, Římanů, Reků, Mayů, Inků a nevím koho ještě byl obvykle bohem hlavním nebo alespoň vynikajícím. // To je velmi sympatické. Jsem rád, že jsem Slovan.

Hooke

Robert (1635–1703), anglický přírodovědec, fyzik a proslulý experimentátor, byl při 300. výročí svého narození v celém vědeckém světě oslavován i jako vynálezce a konstruktér složeného mikroskopu. // Omyl. // Hooke si získal nehynoucí zásluhu o mikroskopii svou skvělou knihou *Micrographia*, vydanou roku 1665, prvním monotematickým obsáhlým dílem o tomto předmětu, které přivedlo řadu dalších zájemců k pozoruhodnému oboru zkoumání. Sestrojil si 15 cm dlouhý drobnohled s polokulovitým objektivem, ploskovypuklým okulárem a osvětlovacím zařízením ze „ševcovské koule“ a spojné čočky – avšak ani tento aparát, znovu a znovu zobrazovaný, nenadchl největšího mikroskopika této doby Leeuwenhoek tak, aby se vzdal svého jednoduchého drobnohledu s jedinou silnou spojnou čočkou. // Bude patrně pravda, že složený drobnohled poprvé sestavil kolem roku 1590 brusič a optik Zacharias Janssen v tehdy zaslíbené zemi brusičství drahokamů a skla i krátkozrakých chudáků, potřebných brýlí, Holandsku. Jeden nástroj z této doby (ač není jisto, zda Janssenův) chová vědecká společnost v Middelburku. Plechovou rourku s dvěma čočkami, snad Janssenovy výroby, přinesl jakýsi Holanďan do Itálie – zde však zemřel a drobnohled se po složitém putování dostal až ke Galileu Galileimu, jenž jeho princip správně vysvětlil a zhotovil podle něho mikroskop vlastní, patrně lepší. Nikdy se však nevydával za jeho vynálezce, ačkoli i to se lze dočíst. Jako první použil mikroskopu k vědeckému pozorování hmyzu (pohybové a smyslové ústrojí, složené oči), a to kolem roku 1610. Až do té doby sloužil drobnohled jen jako kratochvíle, o čemž svědčí i název *perspicillum pullicarium* čili *bleší kukátka*. Název mikroskopu použil poprvé roku 1614 Demiscianus. Že byly již tehdy známy drobnohledy složené, dokazuje i Descartesův výrok z roku 1637 o lupách, nazývaných *perspicilia pullicaria ex uno vitro*, čili *bleší kukátka z jednoho skla*. Znal tedy už i kukátka z více než jednoho skla – složený drobnohled...

Hospoda U kalicha

nebývala v dobách, kdy ji navštěvoval Josef Švejk a ještě spíše Jaroslav Hašek, ve stejném domě jako dnes, a její název si nevymyslel hostinský Palivec ani žízňiví hosté, popíjející z kalichů a kalíšků. Ke svému jménu přišel dům daleko romantičtějšíм způsobem: při kopání základů zde byla nalezena mešní roucha a kalich, skutečná bohoslužebná nádoba, ukrytá patrně v neklidných měsících roku 1420, kdy královská vysehradská posádka prováděla loupežné přepady Nového Města a kdy lehlo popelem Podskalí, Psáry i domky v okolí Botiče. Pražané odpovídali občasnými útoky, a od 15. září 1420 pravidelně obléhali Vyšehrad, pod vedením nejvyššího husitského hejtmána Hynka Krušiny z Lichtenburka. Obléhání 1. listopadu 1420 skončilo kapitulací. Název ulice Na bojišti (vznikl v 80. letech minulého století – dříve U bláznice), kde se hospoda U kalicha nalézá, má prý původ právě v těchto bojích. Podle jiných pramenů je však název daleko starší; kronikář Dalimil (podle opatrných historiků raději „takzvaný Dalimil“, protože jméno mu přiřkl teprve Václav Hájek z Libočan) již počátkem 14. století psal o mužích, šikujících se k boji proti Děvínu za Vyšehradem na místě zvaném Bojiště, moderní autoři se přiklánějí k názoru, že název ulice je vzpomínkou na bitvu mezi knížetem Soběslavem II. a jeho synem Bedřichem roku 1179...

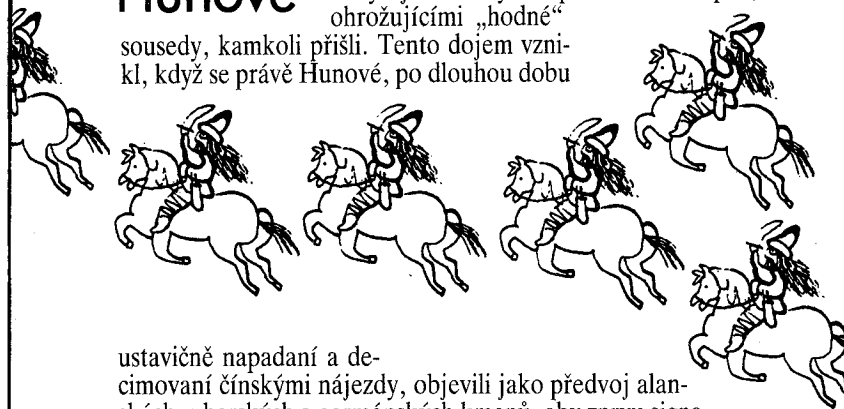
Hrabě Monte Christo

hlavní hrdina slavného románu Alexandra Dumase (1803–1870), není historickou postavou. Výmyslem je i Dantesova i Fariova kobka v pevnosti If proti marseillskému přístavu, jež průvodci ukazují turistům. Hrdinové Dumasova díla zde nikdy nežili. Bylo by však omylem domnívat se, že se zrodili pouze v bujně fantazii Alexandra Dumase otce. Zdaleka ne. // Jde o románové zpracování soudního případu, nazvaného v aktech Diamant pomsty, jehož tragickým hrdinou byl obuvnický tovaryš Pierre Francois Picaud. Měl se oženit s bohatou dědičkou. Tři jeho přátelé ze závnosti anonymně roku 1807 udali napoleonské policii, že usiluje o návrat Bourbonů a provádí špionáž pro Anglii. Picaud byl tři dny před svatbou zatčen a uvězněn v pevnosti Fenestrel. Tam se prokopal do cely milánského abbého Floriny, bratra knížete Carla Torry, který jej učinil dědicem pokladu v hodnotě pěti milionů franků, ukrytého v horách. // Po osmi letech věznění bez soudu byl Picaud propuštěn a začal se mstít pod jménem páter Baldini. Jednomu z viníků dal za podrobné vyličení udání krásný diamant. Následovalo opravdu zabití klenotníka a útěk udavače jako v Dumasově románu. Pod dalšími jmény (Lucher a princ de Corlano) zničil pak Picaud a posléze zabil všechny udavače a rozvrátil jejich rodiny. Jen happy end obsažený v románu (Monte Christo odplouvá s milující Haydée do nepředstavitelně vzdálené Dalmácie...) se nekonal: Picaud byl posléze sám zavražděn.

Hunové

nebyli jen divokými a primitivními lupiči, ohrožujícími „hodné“ sousedy, kamkoli přišli. Tento dojem vznikl, když se právě Hunové, po dlouhou dobu

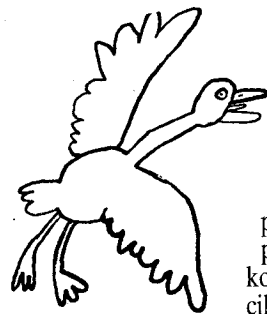
ustavičně napadaní a decimovaní čínskými nájezdy, objevili jako předvoj alan-ských, uherských a germánských kmenů, aby zprvu signalizovali a později vedli vlnu tzv. stěhování národů, jež přispělo i k pádu západorímské říše. // Hunský stepní stát naopak slynil spravedlností a ochotně přijímal politické uprchlíky, kteří se sem především z Číny hrnuli v proudech. A pokud jde o primitivitu: vynálezem Hunů byly např. kalhoty (namou-

duši), třmen, sedlový vak, šavle (v boji výhodnější než těžký a zápěstí unavující meč), dlouhý skládací luk, schopný vysílat šípy do vzdálenosti až 500 i více metrů, a tedy s větším dostřelem než palné zbraně v prvních stáletích své existence, a konečně ideální kočovnické obydlí, jurta. // V oblasti duchovní kultury vytvořili Hunové, ač bez písma, typ bohatýrské pohádky a strašidelného (démonologického) vyprávění, historické mýty a ve výtvarném umění skvělá díla tzv. zvěrného stylu, blízká výtvarům sibiřských a středosijských národů.

Hus

Jan (asi 1371–1415), církevní reformátor a pravděpodobně i autor úpravy českého pravopisu, mistr svobodných umění na pražské univerzitě a duchovní původce husitského revolučního hnutí, nebyl vousatý a nepodobal se štíhlou postavou indickému fakírovi, ačkoli ho tak ukazují jak pražský pomník Lad. Šalouna z roku 1915, tak známý Brožíkův obraz Hus před koncilem kostnickým, nebo Alšovy kresby. // Hus byl malé postavy a otlý – v dopisech přátelům se omlouvá, že musí jezdit na oslu nebo dokonce do strmých kopců používat nosítek („... neb jsem tlust...“). Až do konce života se považoval za pravověrného křesťana a dobrého kněze, holil si tedy tvář a tonzuru, která mu byla před mučednickou smrtí na příkaz bývalého piráta papeže Jana XXIII. podle krutého obyčeje do krve odřena cihlou spolu s prsty, jimiž uděloval svěcení. // Tomuto obrazu také odpovídají nemnohá jakž takž spolehlivá zpodobnění statečného muže, který zapálil pochodeň pravdy, např. reliéf na jednom ze sloupů kostnické katedrály nebo německé dobové letáky. // Kostnický koncil nebyl svolán především kvůli Husovi, a Husův spor s církví nebyl jedním z hlavních bodů programu. Koncil měl kromě *causa fidei*, tj. zaujetí stanovisek ke kritikám a kacířským učením Viklefa, Husa, Jeronýma, Jeana Petita, Jana z Falkenbergu a mnoha jiných, řešit především tzv. *causa unionis*, znovusjednocení církve, rozdělené tehdy vládou tří papežů, a *causa reformationis in capite et membris*, očistu církve. Kolem sněmu se hemžilo na sto tisíc osob (z toho 1700 pístců a 700 povětrných ženštin...). Trval od 5. listopadu 1414 do 22. dubna 1418. V této době se sešlo 45 všeobecných sezení a nespočet zasedání početných komisí – Hus byl předvolán do pěti takových zasedání a pak XV. všeobecným sezením odsouzen a prohlášen za kacíře 6. července 1415.

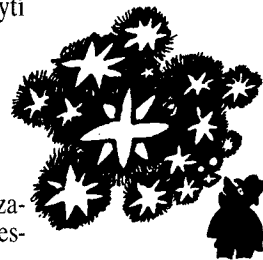

Husa

si rozhodně nezaslouží, aby se její jméno bralo nadarmo jako nadávka, znamenající něco jako hlupačka a tupec. Opak je totiž pravdou. Vrubozubí ptáci, mezi něž husa patří, jsou vedle kočky, koně a psa výjimkou mezi domácími zvířaty: neztratili za tisíciletí domestikace téměř nic ze své inteligence a jejich mozek se oproti jejich divokým předkům patrně nezmenšil. To o sobě rozhodně nemohou tvrdit např. ovce, slepice nebo krávy. //V tomto ohledu byli Římané rozhodně moudřejší než my, když z vděčnosti za záchranu Kapitulu (387 př. n. l.) zasvětili husy bohyni Junoně, krmili ji na státní útraty a ve výroční den vítězného boje Marka Manlia s úskočnými Gally je nosili na zlatých nosítkách pokrytých purpurem. O chytrosti husí svědčilo i jejich všeobecné používání jako hlídacích psů.

Hvězdné nebe

pozorované pouhým okem se netřpytí miliony, ba ani myriádami (myriáda = řecky 10 000) hvězd. V nejlepším případě jich vidíme několik tisíc a tvrzení o „nespočetných“ hvězdách je tedy nutno opravit; však také již před objevem dalekohledu existovaly i hvězdné glóby a mapy, zachycující téměř všechny viditelné nebes-

ké objekty. Dobré oči rozeznají na celé obloze (severní i jižní) nejvš sedm tisíc hvězd – závisí to na ostrosti zraku, atmosférických podmínkách, fázi Měsíce a pochopitelně na přítomnosti či nepřítomnosti jiných světél v okolí. Podle Pogsonovy stupnice je hvězd první magnitudy na obloze všehovšudy dvaadvacet, jasnějších než čtvrtá magnituda 530, jasnějších než pátá 1620, jasnějších než šestá magnituda 4850 a jasnějších než magnituda sedmá (vymykající se již pozorování pouhým okem) 14 300. // Pouhé divadelní kukátko ukáže však asi 120 až 150 000 hvězd, malý dalekohled asi 400 000 a střední, s objektivem o průměru 15 cm, více než pět milionů. Počet hvězd a jiných objektů (především galaxií), registrovatelný největšími dalekohledy ve spojení s fotografickou komorou, jde do mnoha miliard.

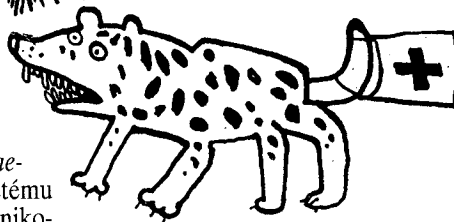
Nemusíte však většina nej-nejslavnějším byly k hutné a drašhodla že nejhled na nebestým okem...

proto truchlit – známějších a ších hvězdářů, dispozici mohé přístroje, se krásnější poje právě proSouhlasím s nimi.

Hyena

šelma z čeledi hyenovitých (*Hyaenidae*), v zoologickém systému blízká cibetkám a kočkám (nikoli psům, jak laici obvykle podle její-

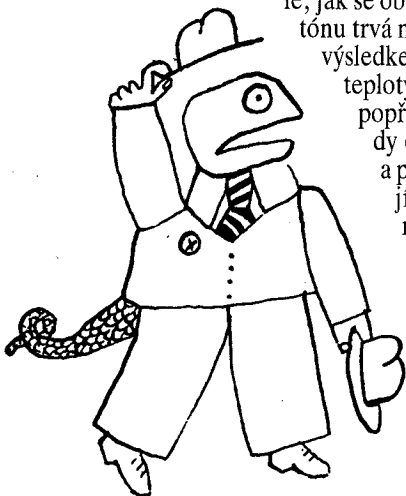

ho vzhledu soudí), je podle pověstí pravým výlupek špatnosti. Je prý zběhlá, úskočná, nemotorná, živí se vyhrabanými lidskými mrtvolami nebo v nejlepší případě mršinami a zbytky po hostině gráciálních hrdinů afrických stepí a pouští, lvů a levhartů. Zkrátka – odpornost sama. // Skutečnost je ovšem podstatně jiná. Nehledě na krásu či ošklivost, což jsou ryze lidská měřítká, je hyena z hlediska účelnosti neobyčejně dokonalá: silnými čelistmi a zvláštním mocným chrupem je jako jediné zvíře schopna roztrít kosti všech druhů zvířat kromě slonů. Mohutné svalstvo hrudi a předních končetin umožňuje hyeně odnést i velmi těžkou kořist do značné vzdálenosti. A její trávicí ústrojí je jedno z nejvýkonnějších vůbec – mezi šelmami je zcela bez konkurence. // O hyenách jsme se hodně dověděli díky tříletému výzkumu dr. Hanse Kruuka v Národním parku Serengeti a v kráteru Ngorongoro. Tak především bylo zjištěno, že naprostou většinu potravy v Ngorongoro – až 93 % – získávají hyeny lovem. „Nemotorná“ hyena je schopna pronásledovat pakoně, zebra či gazelu do vzdálenosti pěti kilometrů rychlostí 65 km v hodině, což naprosto překonává možnosti lva nebo levharta. Od své kořisti bývá ovšem zahánána lvy, takže se turistům zřána naskytne podívaná na „statečné lovce“ lvy, hodující na kořisti, a na „odporné mrchožrouty“ hyeny, pokorně čekající vpovzdálí, až se panstvo nacpe. Ve skutečnosti při společné konzumaci kořisti mezi lvy a hyenami v Ngorongoru ulovily 84 % potravy hyeny, lvi 6 % – zbylých 10 % nebylo možno určit. Kdo je tedy spíš příživníkem, hyena, nebo lev? Tím ovšem není řečeno, že si hyena ráda nesmlsne na pěkně uleželé mršině, ale budiž jí to z celého srdce přáno – spolu se supy tak vykonává důležitou funkci zdravotní policie a brání vzniku a rozšíření nebezpečných chorob. Jinak zkonzumuje, podle Kruuka, vše „od termitů až po buvola“, včetně hadů, ryb a občas i... člověka. A rodinný život hyen s péčí o mláďata je vzorný a příkladný.

Chameleón

obecný (*Chamaeleo chamaeleon*) nelapá kořist lepkavým jazykem – však také nejedlou kořist okamžitě pustí, což by bylo v případě přilepení nemožné, a kromě toho, jak zjistil zoolog Dischner (NDR), vyvine jeho jazyk při zvedání břemene sílu až 0,43 N, což se rovněž nesrovnává s možnostmi jakékoli lepkavé tekutiny. Ve skutečnosti dochází při vymrštění jazyka, trvajícím jen tři až pět setin sekundy, k jeho kruhovitému vydutí na hrotu, takže se vytvoří jakási vakuová přísavka, spolehlivě přidržující vyhlédnutý hmyz. Mechanismus lovu u chameleóna a např. mravenečnicka je tedy dokonale odlišný. // Kromě

toho se chameleónovy barvy nemění tak rychle, jak se obvykle tvrdí; proměna barevného tónu trvá nejméně několik minut a je spíše výsledkem vzrušení nebo útlumu a změn teploty než přizpůsobení podkladu, popřípadě pozadí. Přirovnáme-li tedy osoby měnící často přesvědčení a předstírající zásady, které nemají, k chameleónům, ubližujeme nevinnému a zajímavému zvířátku.

Chodové

nikdy neměli ve znaku a na korouhvi

psí hlavu, jak se domníval Mikoláš Aleš, a byli by se pěkně poděkovali za název Psohlavci, jimž je obdařil Alois Jirásek. Toto pojmenování v Čechách 16. století existovalo jako nadávka, kterou byli obdařováni většinou Turci. Hundsköpfe pak nadávali Chodům Němci, rozmrzení nevídaným střežením hranic a „glejtováním“ každého, kdo je přecházel. // V chodském znaku byl čakan, obklopený na pečeti čtrnácti hvězdami. Kdoví, proč právě čtrnácti. Chodských vesnic bylo totiž zprvu dvanáct, později jedenáct, nikdy čtrnáct (Stráž, Tlumačov, Mrákov, Kyčov, Lhota, Pocinovice, Klenčí, Chodov, Újezd, Dražnov a Postřekov). Snad souhvězdí Velkého a Malého medvěda (vozu), jimž je obvykle připisováno po sedmi hvězdách, by počet vysvětlila. Kdoví. // Na praporci či korouhvi pak měli Chodové – pár plstěných bot, a s tímto praporcem doprovázeli přes šumavský hvozd českého krále, byla-li toho potřeba. Sděluje nám to listina z roku 1543 o novém vymezení hraniční čáry mezi Falcí a panstvím Petra ze Švamberka. Psí hlavu na chodské korouhvi si vymyslel

O m y l

ve své práci o Chodsku Němec J. A. Gabriel roku 1864. O dvalet později jeho tvrzení převzal Alois Jirásek. // Ostatně, jestliže Chody na jejich strážních hlídkách doprovázeli psi, o čemž není třeba pochybovat, určitě to nebyli dnes zpodobovaní němečtí ovčáci (vlčáci), ale podle názoru kynologů nejspíše čoklici podobní čuvačům, typickým ovčáckým psem.

Cholera

vyvolávaná mikroblem
Vibrio cholerae, který
navzdory téměř obec-

nému tvrzení neobjevil roku 1883 Robert Koch, ale již o třicet let dříve italský badatel Pacini, zdaleka není odbytou nemocí, vyskytující se dnes pouze v lékařských učebnicích nebo dokonce jen v dějinách epidemií. Zmizela sice díky kanalizaci a úpravě pitné vody takřka úplně z vyspělých zemí (v Asii si však jen za posledních šedesát let vyžádala patnáct miliónů obětí na životech...), ale v šedesátých letech dvacátého věku se opět probudila. Vybrala si starý dobrý způsob šíření karavanními cestami, který se osvědčil již ve starověku, jenže teď pomalé karavany nahradily kolony automobilů i letadla. Vypukly epidemie v Íránu i v Íráku, roku 1970 překročila cholera Bospor i Suez – v Africe bylo podle výrazně neúplných a upravených statistik zachyceno téhož roku dvanáct tisíc případů. Statisticky opravdu nejsou v tomto případě spolehlivé – mnohé země dokonce zjištěné případy cholery utajují, aby předešly obchodním ztrátám a snížení cestovního ruchu. // Od ledna do srpna 1975 zaregistrovala WHO (Světová zdravotnická organizace) 43 680 případů cholery ve třiatřiceti zemích. Roku 1973 vypukla epidemie cholery v Benátkách. Turisté v panice opustili město; očkováno – ne zcela spolehlivě – bylo více než

O m y l

jeden a čtvrt milionu lidí. O pravé příčině, nedostatečné hygieně a nevyhovující kanalizaci, se pomlčelo. Jako „viník“ byly odhaleny – chudinky ústřice... // Cholera lze při včasné diagnóze a rychlém doplnění ztracených tekutin takřka vždy vyléčit, i když bezpečné očkování zatím neexistuje. Jejím úhlavním nepřítelem je čistota. Spící netvor tedy ještě nezhybnul a může se kdykoliv znovu probudit k životu.

Indiáni

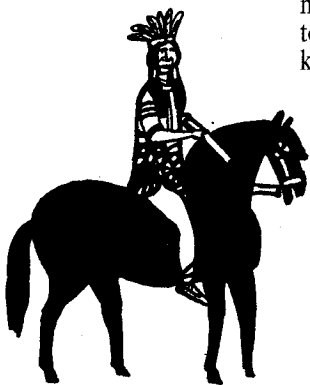
nejsou a nikdy nebyli ve tváři od přírody rudí prostě proto, že rudé krevní barvi-

vo, určující barvu pokožky, neexistuje. Některé skupiny mají pleť bronzovou, jiné hnědožlutou. Omyl, přejatý i ilustrátory „indiánek“, zavinili první běloši, kteří se s Indiány setkali a jejich rudé nalíčení hlinkou, nanesené na oslavu vzácného setkání nebo před bojem, považovali za přirozenou barvu pleti. Indiáni jsou zkrátka stejně málo rudí jako běloši bílí – opravdu bílý muž je představa leda pro horor E. A. Poea. // Stejně nesprávná je představa o zaryté mlčenlivosti severoamerických Indiánů, platící za ctnost a přerušované jen občasným „uf-uf“. Opak je pravdou. Indiáni se sice před bělochy chovali zdrženlivě a dávali si pozor na jazyk, avšak ve vzájemném styku byli a jsou řeční, ba upovídání. Krasořečnictví mezi nimi platí za uznávané a oceňované umění a horlivě se pěstuje. // Stejně marně bychom u nich hledali tajné vědění, např. astronomické, jež jim přikládají někteří autoři. Podkladem k tomu je skutečnost, že slavný Tenskwatawa (Otevřené dveře) na chluh správně předpověděl dne 6. června 1806 úplné zatmění Slunce pro Greenville, kde zřídil jakýsi Vatikán svého ostře protibělošského kultu. Tenskwatawa prý dovedl vypočítat zatmění Měsíce i Slunce, a tajný spolek severoamerických indiánských šamanů prý toho z hvězďárství věděl, až bychom žasli... // Sotva. Bratrem Tenskwatawy byl proslulý Tecumseh (Letící hvězda), náčelník Shawneeů, neobyčejně inteligentní, vzdělaný, dokonale ovládající angličtinu (chtěl se oženit s běloškou Rebekou Gallowayovou), znalý evropské literatury a stýkající se s bělochy. Vzhledem

ke své rozsáhlé politické činnosti zcela určitě četl noviny, kde se o zatmění dozvěděl. A poskytl svému bratru jedinečnou příležitost dokázat, že je nejen povolán, ale i vyvolen, a že šaman-skému řemeslu náležitě rozumí. Jenomže Tenskawatawa záhy celé slibné hnutí zahubil, když přivedl zfanatizované bojovníky, přesvědčené o své nezranitelnosti, před hlavně děl pravidelné armády... // Tím ovšem nijak nepopíráme existenci záhadných Medicine Wheels (Čarodějných kol), nalézáných např. v Bighorn Mountains ve Wyomingu nebo na úpatí Moose Mountains v Kanadě i jinde. Jejich výzkumem se zabývá např.

John A. Eddy, připisující jim astronomický význam a fixování některých směrů, umožňujících určení dat slunovratů (podobně jako některé evropské megalitické stavby a u nás patrně tzv. kounovské řady kamenů nedaleko Loun). Sám Eddy však připouští, že tato kola zřídila velmi stará a dnes neznámá indiánská civilizace – po objevení Ameriky bělochy byl již jejich význam Indiánům naprosto nejasný a prokázané uctívání těchto staveb nespojovali s astronomickým pozorováním.

Inkové prý žili, jak se někdy tvrdí, v jakémsi pracomunismu, kvetoucím na jejich území v dnešním Peru, Bolívii a přilehlých republikách od velmi dávných dob až do příchodu bílých dobyvatelů a s kulturním vrcholem ve 12. století n. l.

Nejprve je třeba napravit omyl: obyvatelé říše Inků nebyli Inkové, ale převážně Kečuové a „ústředním jazykem“ tvrdě prozrazovaným vládci i pro jiné kmeny v incké oblasti byla kečuánština. Inka bylo jen jméno pro členy vládnoucí dynastie, asi jako Přemyslovci nebo Habsburkové, a zároveň i titul panovníka – jako faraó, král, císař apod. Mezi sebou však mluvili „vzneseným jazykem“, jímž byla pravděpodobně aymarština. // A pokud se týká způsobu vlády, ten byl pravým opakem idylly: ne svoboda, ale tvrdé vojenské a policejní zřízení, jež bylo výboji „exportováno“ k sousedům. Říše byla přísně centralizována a řízena z hlavního města Cuzka, sídla diktátora, právě vládnoucího Inky i všech ústředních úřadů. Každý jednotlivec byl registrován a ustavičně špiclován. Vždy deset rodin mělo státního dozorce *šunkaka-majoka*, deset takových útvarů nadřízeného *kurakanu*. Tak to pokračovalo až k *apokonovi*, jenž byl dohlížitelem nad 40 000 rodinami, tvořícími provincii. Všichni postupně podávali podrobné zprávy o stavu a smýšlení svěřených rodin – *apokon* každoročně přímo Inkovi. Tyto rodné špicly pak fízlovala tajná policie z ustavičně cestujících a vyzvídajících *turikoků* a sami *turikokové* byli špehováni *tari-sapaky*, jakýmsi supergestapem. Každý rok bylo jmenovité sčítání lidu a nikdo se nesměl stěhovat, a s výjimkou Inkových úředníků, kamkoli cestovat. // Pro všechny platila tvrdá pracovní povinnost – zásoby obilí byly uskladňovány především

pro případ války. Manželství bylo nucené, a kdo se do určené doby neoženil nebo nevdal, byl státem přinucen, aniž mohl proti partnerovi či partnerce, vybraným státem, protestovat. Prerušeni těhotenství bylo v říši Inků trestáno smrtí. // Mimořádná pozornost byla věnována silnicím, protínajícím zemi a směřujícím k hranicím. Incké obce byly stavěny jakýmsi trojitým systémem – jedna byla v horské oblasti, druhá v podhůří a třetí na mořském břehu, takže všechny tři společně vytvářely hospodářsky víceméně soběstačnou jednotku. Cesty mezi nimi byly však obvykle jen úzké a bídné – zato incké státní bílé cesty, *sache*, určené hlavně pro vpády do okolních zemí, byly takřka zázrakem stavitelského umění. // Než se však na pochod vydali bojovníci Inků, bylo obyvatelstvo země, vyhlédnuté za obět, zpracováno jakousi pátou kolonou. Agenti vyzývali vládnoucí kruhy k připojení k incké říši a současně přemlouvali lid, aby svým panovníkům vypověděl poslušnost, při čemž jim slibovali velké výhody, které jim nový pán prý poskytne. Zároveň se uměle přelidňovaly sousední incké provincie, aby byl dostatečně odůvodněn motiv výboje – potřeba nové půdy. Jestliže se sousedé nepodrobili „dobrovolně“, došlo k nelítostné válce, o níž Inka prohlásil, že se vede na božský pokyn. Sympatie lidu poražené země se kupovaly zprvu rozdáváním potravin a látek na oděv, záhy však byla značná část obyvatelstva odvléčena do vnitrozemí říše k „převýchově“, zatímco v nové získané provincii pracovaly hordy špiclů a nových mocipánů...

Jan Nepomucký

vlastně Jan z Pomuku nebo Johánek (rok narození neznáme), rozhodně nezahynul mučednickou smrtí proto, že chránil zpovědní tajemství královny Žofie, manželky Václava IV. Jakožto generální vikář arcibiskupa Jana z Jenštejna patřil k úhlavním protivníkům krále a nesměl se u dvora ani objevit, natož zpovídat královnu! Král jej dal mučit a 20. března 1393 vhodit do Vltavy pro politické intriky ve sporu krále a arcibiskupa a za svévolné obsazení kladrubského opatství proti přímé králově vůli a rozkazu. Že se král notně rozlítil, je vidět z toho, že prý osobně pomáhal katovi v jeho díle – není-li to ovšem církevní pomluva. S legendou o Janovi, mlčenlivém zpovědníku, přišel teprve roku 1451 vídeňský profesor Tomáš Ebendorfer, který ji prý „slyšel vypravovat“. // O Johánkovi z Pomuku víme jen tolik, že byl malého vzrůstu, nejspíš Němec (jeho otec se jmenoval Wolflin z Pomuku a byl rychtářem), nevysvěcený na kněze, člověk nenávidný a průměrný, který zlovolně cenzuroval ze své funkce spisy Matěje z Janova a některé z nich spálil. Úspěšně shromáždil církevní obročí: byl kanovníkem u sv. Jiljí, na Vyšehradě a u sv. Víta. // Pověst o zpovědnictví královny Žofie po Ebendorferovi převzal do své kroniky Pavel Židek (1471). Roku 1541 pak nespolehlivý Hájek z Libočan posunul smrt Jana Nepomuckého o deset let zpět do roku 1383 – což stvrdil i při kanonizaci (svatořečení) neomylný papež. // Po Bílé Hoře měl Nepomuk posloužit jako protiváha památky Jana Husa – heslo katolíků znělo „Labuť (tj. Nepomuk) nad husou (Husem) zvítězí a moc pekelnou zamezí“. Proto byl dodatečně vymyšlen příběh, životopis i „zázrak“ s neporušeným jazykem, aby mohl být Johánek konečně roku 1729, po čtyřiapadesáti letech tahanic, prohlášen za svatého. Politický dobrodruh Johánek se tak stal nejtěžším kalibrem politické propagandy církevního působení v době temna.

Jánošík

Juro, proslulý slovenský zbojník (asi 1685–1713), nikdy nestudoval na kněze. Tato pověst o seminaristovi Jánošíkovi se poprvé objevila v anonymním slovenském románu Jánošík, vydaném roku 1860. Ve skutečnosti byl Jura, narozený v Terchové západně od Žiliny, již v patnácti letech odveden do houfů lidových vzbouřenců, „kuruců“, vedených Rákoczim. Po porážce povstání se pak stal císařským vojákem, posádkou v Bytčanském zámku, kde bylo také vězení. Jánošík tam pomohl k útěku zbojníkovi Tomko Ilčíkovi-Uherčíkovi. Když ho propustili z vojny, získal ho roku 1711 Ilčík, aby se přidal ke zbojníkům. Horní chlapi, jak se jim říkalo, zbýjeli jen od jara do podzimu – na zimu odcházel do vesnic jako čeledínové apod. Jánošík se taktó ukrýval u Ilčíka, který se pod jménem Mravec přišel do chalupy v Klenovci. Jeho zbojnická činnost trvala pouze dva roky, v nichž jako Ilčíkův zástupce a za jeho nepřítomnosti vůdce zbojnické tlupy přepadal zemany, loupil kostely a obíral pocestné nejen na Slovensku, ale i v moravském pomezí, Haliči a ve Slezsku. Není tedy pravda, že měl svůj „hlavní stan“ na Královej Holi. // Skutečnost, že byl Jánošík dopaden v Ilčíkově chalupě, vyvolala pověst o Ilčíkově zradě. I to je omyl. Ve skutečnosti byl Ilčík prozrazen a souzen měsíc před Jánošíkovým zatčením. Po soudním řízení byl Jánošík roku 1713 oběšen u Liptovského Mikuláše – nikoli zavěšen na hák. Rovněž legenda o císařově nabídce omilostnění, postaví-li Jánošík proti Turkům regiment z „horních chlapců“, jakož i o posledním boji s hajduky, kdy byl zrazen babou, sypající mu pod nohy hrách atd., patří do oblasti lidové poezie, nikoli historie. // Slovenský lid si však záhy Jánošíka zidealizoval jako lidového hrdinu, mstitele bezpráví v nejtěžších dobách feudálního útlatku zpupným zemanstvem, přítele chudých a utiskovaných, spravedlivě rozdávajícího to, co bohatým pobral. V lidovém podání i v literatuře (Ján Botto, Samo Chalupka a mnozí jiní) a dramatických prepisech se tak stal Jánošík osobností společensky působící rozhodně silněji a kladněji, než ve skutečnosti sám živý zbojník Juro.

Jelen

v říji bývá zpravidla na obrazech vyveden s obláčkem páry u mordy (myslivecky řečeno), čímž „Mistr“ naznačuje, že při troubení vzduch hlasivkami vydechuje.

Omyl! Každý pravodatný myslivec ví, že naopak vdechuje. Troubení říjícího jelena za účelem jeho lstivého přilákání na dostřel lze ovšem napodobit pomocí rohu, lastury nebo obzvláště oblíbeného cylindru petrolejové lampy; bez těchto pomůcek se to však podaří nejlépe rozkmitáním hlasivek při vdechu. // Nenapravitelným omylem je jméno podzimního měsíce října, naznačující, že se právě tehdy odehrává jelení říje nebo alespoň její nejhlučnější část. Skutečnost je však zcela jiná: ačkoli říje začíná a končí v rozličných částech naší vlasti podle klimatických a jiných podmínek dříve nebo později, její vrchol je taktřka všude v září. V říjnu je již po jeleních revírech obvykle ticho, jen tu a tam se ozve zamrmlání opozdilce... // Také představa o pravidelném přirůstání výsad jeleního parozí rok od roku je ryzí pověrou. Síla a tvar parozí i počet výsad záleží především na kvalitě výživy jelena a k stáru výsad ubývá. // A poslední omyl: ne vždy, a dokonce, jak se zdá, ani ne větší

nou, se stává otcem potomstva „vítězný“ jelen, mocně troubící, uhánějící od jednoho konce rajónu ke druhému a peroucí se na potkání s mladšími soky. Zatímco se věnuje těmto rytířským zábavám, najdou si i docela mladí jeleni tichoučce cestu k laním.

Jeskynní lidé

jsou obvykle synonymem pravěkého člověka a jeho bydlení v přirozených, přírodou vytvořených útočištích, jeskynních a skalních doupatech pod převisy (tzv.abri) je považováno za jednu z nemnohých jistot, které o našich pradávných předcích máme. // Nebylo tomu tak. Pralidé sice jeskyně navštěvovali, svědčí o tom nálezy i nástěnné kresby a mal-

by, ale až na velmi vzácné a ještě k tomu sporné výjimky (pekingský člověk v Chou-kou-tieniu) zde nebydleli. Prvními uměle vybudovanými sídly byly primitivní přístřešky, a snad jen kamenné valy, doplněné několika větvemi a chránící před větrem. // Těžko říci, proč se pravěký člověk jeskyním vyhýbal. Snad mu byly příliš temné, vlhké a chladné. Myslím, že svou úlohu mohlo hrát i nevíтанé spolubydlení netopýrů, v jejichž trusu jsou pro člověka velmi nebezpečné zárodky některých chorob, například histoplasmosy a toxoplasmosy. Dnes se jim přičítá tzv. „prokletí faraónů“, podivná, smrtelně končící onemocnění, která postihla první návštěvníky některých egyptských hrobů. Pralidé pochopitelně nevěděli nic o infekčních nemocech, a tím spíše o jejich původcích; zkušenost je však poučila, že pobyt v jeskyni má za následek bolest na prsou, kašel, slabost, a případně i smrt. To stačilo, aby se stali lidmi spolehlivě „nejeskynními“.

Kachna novinářská prý vznikla z fantastické a neuvěřitelné zprávy o zvláštních amerických kachnách, jejichž vejce rostou na stromě jako hrušky. Když po dozrání padnou do vody, puknou a vyplave kachna... // Byla to lež značně neomalená – ale zase ne taková, aby se na církevní stoly i v době přísných púst nedostávaly kachny, importované s ujistěním, že jde právě a jedinečně o tyto ptáky botanické-

ho původu a že je tudíž nelze považovat za kachny obecné čili jedlé a nepuštěné. Proti jejich požívání třeba na Velký pátek nemůže mít dobrý pánbůh žádné námitky. A veledůstojní otcové si podvázali brady ubrousky, těšíce se na požitek z krupavě upečené kachny stromové... // Škoda jen, že i toto vysvětlení je – kachna! // Škutečnost je šedá. Výraz „novinářská kachna“ se totiž zrodil teprve koncem 17. století v Německu, kde své cti a pověsti dbalí vydavatelé novin označovali obzvláště divoké a hodně pochybné zprávy zkratkou N. T., což znamená non testatur – neověřeno. Nu, a protože ente znamená po německu kachnu (die Ente), stal se nevinný a chutný pták symbolem novinářského nesmyslu, podfuku a lži.

Kanárské ostrovy

nebyly pojmenovány podle kanárů (*Serinus canarius*), ačkoli tam doopravdy žijí, a dokonce byli odtud ve větším množství dovezeni do Evropy – po připojení Kanárských ostrovů ke Španělsku roku 1495. // Ve starověku byly Kanárské ostrovy nazývány Insulae fortunatae, Šťastné ostrovy, asi pro příznivé podnebí a byly považovány Ptolemaiem i jinými antickými autory za nejzápadnější výspu světa. Procházel jimi poledník definovaný jako nultý, a ještě v minulém století se na mnohých mapách označovaly zeměpisné délky podle něho – na západ či na východ od Ferra, dnešního ostrova Hierro v této skupině. // Svě dnešní jméno dostaly ostrovy po námořní výpravě numidského krále Juby II. počátkem 1. století n. l. Našel totiž na jednom z ostrovů množství divokých a zlých psů značného vzrůstu. Nazval tedy ostrov canaria, tzn. Psí ostrov, a smečku psů odvezl domů, aby mu sloužila při chytání uprchlých otroků. Arabové, kteří na ostrovech přistáli znovu ve 13. století, a po nich Španělé rozšířili název na celé souostroví. // Erbovním zvířetem Kanárských ostrovů tedy není kanár, ale pes, latinsky canis.

Kapr

(*Cyprinus carpio*), nejznámější a nejoblíbenější ryba našich rybníků a řek, nebyl, jak se jistě mnohý čtenář domnívá, u nás od pradávných dob, nýbrž se dostal z Francie do Čech až v 11. stol., kdy byl nasazen jako zdroj postního jídla do klášterních rybníků. Jeho rozšíření pak bylo spojeno s mohutným rozmachem rybníkářství v 12.–15. století. // Kapr pochází původně z oblasti Černého moře, Kaspického moře a Aralského jezera, kde žil jednak ve vodě sladké, jednak ve vodě brakické, smíšené, při ústí řek. Ojedinele pronikal do Evropy proti proudu Volhy a Dunaje, byl však tísněn a omezován konkurencí dávno „zabydlených“ domácích ryb. Do české kotliny se tímto přirozeným způsobem dostat nemohl a v našich řekách se objevil podobně jako v rybnících: byl dovezen a nasazen člověkem. // Proto bojuje-li v poutavém románu Eduarda Štorcha Hrdina Nik, odehrávajícím se za doby Sámovy v 7. století n. l., kapr s orlem, je to básnická licence. Tento dramatický souboj se bohužel odehrát nemohl. Ne že by orlů na našem území nelétalo tehdy dost a dost – ale po kaprech nebylo ještě u nás ani potuchy...

Karel IV

nezavedl v Čechách pěstování vinné révy, jak mnozí soudí, poučení krásnou Nerudovou Romancí o Karlu IV.: „... toť první víno, které v Čechách zráló, nuž tedy vzhůru, pijme již!“ Nuž tedy – nezráló. Historie vína je u nás mnohem, mnohem starší. Réva se k nám nešířila ani z Francie, ani z Porýní, ale od jihu, od Dunaje, kde patrně už římské posádky na „limes Romanorum“, opevněné a a střežené severní hranici římské říše, víno pěstovaly.

O m y l

Plochy věnované vinicím se stále rozšiřovaly. Např. na příkaz císaře Proba kolem roku 300 n. l. se začalo víno pěstovat na kopcích kolem tehdejší římské pevnosti Vindobony, dnešní Vídně. Od Dunaje se réva dostala na Moravu, kde se vinařství rozvinulo s příchodem křesťanství, předepisující pravé, tedy révové víno jako jedinou přípustnou tekutinu, schopnou proměnit se při mši v Kristovu krev. Někdy to byla podmínka krušná – např. dánský král Sverri ve 13. století žádal papeže Řehoře IX., aby směl používat brusinkového nebo trnkového vína (ve Skandinávii a Grónsku se přece jen révé valně nedaří), ale neuspěl. Vzhledem k potřebě mešního vína byly také zakládány v 9. a 10. století první české vinice, obvykle v podhradích, a jejich výtěžek se dostával jednak na panský stůl, jednak hradnímu kostelu. Zbytky vinice z této doby se našly i pod pražským Hradem – pověst o sv. Václavovi vlastnoručně pěstujícím a lisujícím mešní víno tedy může mít reálný podklad. // Karel IV., milovník a pitel vína, ovšem udělal pro české vinařství vskutku nesmírně mnoho: dovezl nejen z Burgund nejlepší odnože vinné révy, ale i přikázal, aby všechny jižní svahy kopců do 15 mil od Prahy byly osázeny vinicemi.

Z čehož vzešlo i jméno Královské Vinohrady i obecná obliba vína i verše Mikuláše Dačického z Heslova i romance o Karlu IV. a o panu Buškovi z Velhartic, kteří mnohou číši vypili a zapěli si z plných plic, jak se na chlapy sluší a patří.

Kepler

Johannes (1571–1630), geniální astronom a matematik, pracující společně s Tycho Brahem na císařském dvoře Rudolfa II. v Praze, objevitel tří proslulých zákonů o pohybu planet, použitých Newtonem k výkladu gravitace, nebyl tak svobodomyšlný, jak se o něm obvykle soudí. // S lítostí musíme konstatovat, že se ztotožňoval s církevním rozsudkem smrti nad Giordanem Brunem (1548–1600), a to ne proto, že by byl Brunovy názory o mnohosti obydlených světů a o nespočetných Slunci podobných hvězdách ve vesmíru považoval za kacířství, ale protože

je považoval za šílené, nesmyslné a nevědecké. Po přečtení Brunovy *Hostiny na popeleční středu* a jeho spisu *O nekonečném vesmíru a světech* napsal (*Opera omnia*, sv. I. a sv. VI): „Když jsem slyšel, že Bruno učí o nekonečnosti světů, že hvězdy považuje za Slunce a Slunce že prohlašuje za jednu z nespočetných hvězd, jež jsou rozsety od sebe v nekonečných vzdálenostech, a že každá z těchto slunci-hvězd chová kolem sebe svět oběžnic naší Zemi podobných, tu mne pojala závrať a zmocnila se mne tajemná hrůza z toho, že mám bloudit v nekonečném prostoru, který nemá středu, který nemá vůbec pevného, určeného místa.“ // Jak je vidět, i sám Kepler snášel Koperníkovu představu vesmíru a pohybující se Země jen díky uklidňujícímu vědomí vcelku nedaleké a diamantově pevné křišťálové klenby nebes se světélky hvězd. Její prolomení Giordanem Brunem v něm vyvolalo závatnou hrůzu z prostoru, z nekonečnosti... // Není rovněž pravda, že Kepler pohrdal astrologií, ačkoli ji jednou nazval „pošetilou dcerou matky astronomie“ – jinak se však touto pošetilou dcerou velmi vážně zabýval a např. jako první a jediný z evropských astrologů uvažoval o vlivu zastínění některých hvězd horami nebo budovami

v okamžiku zrození osoby, pro niž horoskop sestavoval. Tyto starosti trápily už před dvěma tisíci lety astrologie čínské... // Nelze to Keplerovi vyčítat – ani on nemohl svléci kůži člověka žijícího ve „věku hvězd a mandragor“, a ke všemu na blouznivém dvoře „nového Herma Trismegista“ Rudolfa II. Dejme mu tedy to, co mu patří i podle mota, které vepsal do čela jedné ze svých knih: „Přítelem je mi Platón, přítelem je mi sv. Augustín, ale nejlepším mým přítelem je pravda.“

Kidd,

celým jménem William Kidd, takřka zosobnění krutého a zjištného piráta, negativní hrdina nespočetných románů, filmů a divadelních her, je obětí historického omylu. Lépe řečeno, darebáctví mocných, které se nezastavilo ani před jeho mrtvolou a všemožně podpořilo pověst o ukázkovém a vykřičeném námořním zločinci, podporovanou jarmarečnickými zpěváky, krvavými romány na pokračování, a především novinářskou kampaní. Stojíme tedy před výjimkou – obvykle se spíše dostane leccjaký hrdlořez do lidového povědomí jako hrdina, lidumil a málem sociální pracovník. U Kidda je tomu obráceně. // Byl celý život poctivým a statečným kaperem, kapitánem kořistnické lodi, vedoucí s královským vědomím a průvodním listem vlastní námořní guerilly proti korábům nepříteli, zatímco přísně šetřil lodi své vlasti, Anglie a neutrálních států. Jeho značně nákladné podnikání bylo financováno skupinou lordů v čele s lordem Bellomontem, pozdějším guvernérem New Yorku, lordem Somersem, lordem Oxfordem, lordem Romneyem, vedoucí ze Shrewsbury a dalšími, kteří si nešpinili prsty ani se nevydávali do deště kulí – spokojili se s lvím podílem na Kiddových vítězstvích. Kaperství bylo považováno za úctyhodné řemeslo a jeho představiteli byli např. i pozdější admirál sir Francis Drake i příští všemocný

milenecký královny Alžběty sir Walter Raleigh. Vždyť ani pobožní bostonští puritáni neodolali a na své náklady vysílali na oceán kaperské lodě! // Kiddovou smůlou bylo, že mezi lordstvy vládla zcela negentlemanská konkurence, která se nešťítala ničeho a zaútočila i na tučné výnosy lorda Somerse, plynoucí především z Kiddových podniků. Úlohy dřívějších pirátů převzaly velmoci samy a Kidd byl roku 1699 zatčen a obviněn, že nedodržuje příkaz bojovat proti pirátům. Byl krutě mučen, ale ani dvouletý proces mu nedokázal pirátství, nic, co by se přičilo mravům a zvyklostem tehdejších kaperů. Byl

tedy odsouzen k oběšení za to, že „vědem se železnými obručemi v hodnotě osmi nikláků“ (autentická slova soudního výroku) zabil kanonýra Williama

Moora, vybízejícího ke vzpouře, když Kidd od-

mítl napadnout neutrální holandskou loď, aby se skutečně nedopustil pirátství. Kiddovi vznešení „ochránci“ nehnuli ani prstem, a tak byl roku 1701 obzvláště surově popraven. Nechali jej zcela klidně na holičkách a neprotestovali ani proti vlně posmrtného osočování, podporovaného jednak Somersovými odpůrci, jednak i z vládních míst, snažících se co nejrychleji a co nejúčinněji zamlžit skutečnost, že Kidd byl vybaven řádnými kaperskými listy jak od anglické vlády, tak od newyorského guvernéra a že se nikdy nedopustil přehmatů. Inu, jak se říká

– nechoď Janku s pány na led...

Kleopatra VII. (69–30 př. n. l.)

nebyla podle soudobých zpodobení, která zcela jistě královně Egypta spíše lichočila než ubližovala, neodolatelnou krasavicí, ale poněkud přítloustlou paničkou nevýrazné tváře. Její osobní kouzlo však muselo být značné, získala-li pro své politické pletichy nejprve Julia Caesara a po něm Antonia... // Nerozpouštěla perly ve víně, a tento poněkud nákladný nápoj nepopíjela prostě proto, že perly ve víně rozpustit nelze, dokud se víno zcela nezmění v ocet, rozleptávající uhličitan vápenatý, z něhož jsou perly složeny. A na ocet si královna asi nepotrpěla. // Také sebevražda dobrovolným uštknutím jedovatým hadem je se vši pravděpodobností jen legendou. Hada nikdo nespatriil, současníci jenom soudili, že ho snad mohl do domácího Kleopatřina vězení dopravit otrok, přinášející košik fíků. Mohl – ale proti této verzi svědčí skutečnost, že spolu s Kleopatrou zemřely rychlou, takřka bleskovou smrtí její dvě služky, Iras a Charmion, což by patrně nezpůsobil při nejméně třetím uštknutí (i rozružený had však kouše většinou jen jednou, a pak hledí zmizet) ani jed nejjedovatější kobry. Při vysoké úrovni travičství ve starém Egyptě by si také Kleopatra sotva vybrala tak bolestivý způsob sebevraždy, ke všemu uštknutím do prsu, zpodobené nesčíslnými malíři. Had prostě nebyl v pevně uzavřené místnosti nalezen, a proto spory historiků, zda šlo o zmiji rohatou (*Cerastes vipera*) nebo egyptskou kobru (*Naia haie*), mají hodnotu leda akademickou.

Klíšťový zánět mozku

čili klíšťová encefalitida, dosti vážné a v poslední době poměrně časté onemocnění, nemusí být přenášena pouze nakaženým klíštětem. První hromadný výskyt této choroby, který se projevil roku 1951 v Rožňavě na Slovensku, způsobilo pití nesvařeného mléka infikovaných koz. Od té doby se nemoc rozšířila takřka po celém území republiky. Prevencí klíšťové encefalidity není tedy jen ochrana před klíšťaty (vhodným oděvem), ale i důsledné svařování mléka. Mimochodem poznamenáme, že pro děti není kozí mléko z lékařských důvodů vhodné vůbec.

Kloktání

jakýmkoli roztokem je velmi pochybným a nejspíše zcela neúčinným způsobem léčeni angín; ba dokonce otřesy zanícené tkáně při usilovném „gurglování“ mohou chorobu spíše zhoršit. Dokázal to mj. německý lékař Haase, který sledoval účinek kloktání na rentgenovém štítu, kdy osoby kloktaly řídkou baryovou kaší, zobrazující se kontrastně na stínítku. Při nejhlubším možném kloktání se tekutina sotva dotkne zcela nepatrně plošky horního pólu krční mandle, nikdy však neoblévá a neomývá celý její povrch, což by bylo pochopitelně velmi žádoucí. Kloktání má tedy nejvýše význam toaletní, vypláchnutím úst aromatickým roztokem. // Kromě celkové léčby (např. anti-

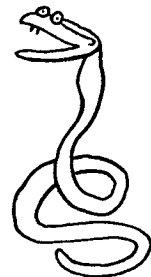

biotiky, ale těmi jen podle rady lékaře) se daleko lépe osvědčují šetrné potírání mandlí vhodným antiseptickým roztokem nebo pozvolné rozpouštění tablet s účinnými látkami v ústech. Sliny pak omývají opravdu celé mandle, které nejsou mechanicky drážděny, takže se mohou uplatnit rozhodující bojovníci s nemocí: obranné síly organismu.

Kobra

„netančí“ podle hudby vyluzované píšťalkou krotitele už proto, že je jako všichni hadi hluchá jako poleno a neslyší ji. Sleduje jen obrannými pohyby předmět podobný holi, kterou jí byla v průběhu „krocení“ způsobována bolest; to a nic jiného je totiž podstatou přípravy chudáků kober na pouliční vystoupení otrhaného „fakíra“. Hlavní a vlastně jediný fortel, který potřebuje, je dodržování správného odstupu mezi vzdáleností tzv. útěkovou a obrannou. Konec píšťaly se nesmí kobře přiblížit ani tak, aby reflexivně zaútočila, ani tak vzdálit, aby považovala za možné bezpečně utéci. // Není však pravda, že se pro tyto produkce koberám vytrhávají jedovaté zuby. Každý had totiž po takové operaci záhy zhyne. // Rovněž označení „brejlovec“, používané pro kobry je nesprávné.

Jen některé poddruhy kobry indické (*Naja naja*) mají příznačnou kresbu tvaru brýlí v zátylí hlavy. Zdaleka však ne všechny.

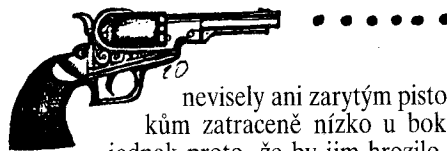

Kolibříci

(čeleď *Trochilidae*) jsou pravé létající

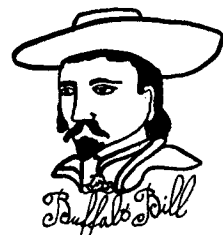
skvosty, jejichž asi 300 druhů žije výhradně v Novém světě, nejhojněji v tropickém pásmu Jižní Ameriky. Buffon o nich napsal: „Ze všech živoucích bytostí je kolibřík nejkrásnější nádhernými barvami. Ani drahokamy, ani kovy, jimž lidské umění dodává lesku, nedají se srovnat s těmito klenoty přírody. Tento malý pták je jejím

uměleckým dílem“. // Je tedy jistě překvapující dozvědět se fakt, že pokud jde o barvu perí, jsou téměř všichni kolibříci – černí. Nádherné barvy jim propůjčuje teprve za letu odraz a lom světla ve vrstvě průhledných hranolových buněk, podobně jako vrstvičkám oleje na kalužinách nebo křídílům vážek. // Kolibřík nepohybuje křídly jako pták v nepravidelných elipsách a „nevesluje“ jimi. Konce jeho křídel opisují ležatou osmičku jako křídla hmyzu, např. našich pestřenek, které jsou jako kolibříci schopny zastavit se ve vzduchu a vytvářet kolem sebe kmitáním křídel zlatavou zář. Počet mávnutí křídel kolibříků dosahuje až 200 za 1 sekundu, což znamená energetický výdej, jaký by u člověka mohlo krýt každodenních 140 kg masa nebo 180 kg brambor – kdyby to byl schopen strávit. // Kolibříci se neživí jen sladkou šťávou, nektarem – to by rychle zahynuli tzv. bílkovinným hladem. Živí se také hmyzem a jsou výtečnými lovci. Taktó vyvážená strava jim dodává dostatek energeticky vydatných látek i látek stavebních pro obnovu tělových buněk. // A konečně ne všichni kolibříci jsou trpasličího vzrůstu jako třeba dvougramový kolibřík čmelákový (*Chaetocercus bombus*), jehož tělíčko bez zobáku a ocasu je jen 2,8 cm dlouhé. Existuje i kolibřík velký (*Patagona gigas*), ne zrovna gigant, ale se svými 21 cm délky přece jen pták velikosti slušného rorýse.

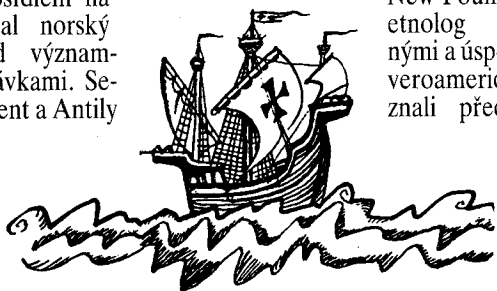
Kolty

nevisely ani zarytým pistolníkům zatraceně nízko u boku – jednak proto, že by jim hrozilo vypadnutí z pouzdra, jednak že by mohly otlouci desperátovy nohy do modra. Všeobecně se kolt nosil v pouzdře u pasu levého boku a pažbou dopředu, aby jej bylo možno pravíci snadno vytáhnout. Dva kolty byly považovány za výstřednost a značku greenhornů; výjimku tvořili jen Tesaští jezdci a pravidelné i nepravidelné oddíly na tzv. frontieru, území, kde se střetávala postupující bílá záplava se zoufale se bránícími indiánskými kmeny. Nikdo nikdy sice nestřílel obouruč (leda ve filmových westernech) – dva revolyery však poskytovaly možnost vypálit bez nabíjení dvanáct ran, a tím do jisté míry vyrovnat výhodu indiánského toulce plného šípů. Kolty bylo lze za jízdy nabíjet jen stěží, a první typy, tzv. perkusní, v sedle prostě nabít nešly. // Nebylo také možné – zejména v místnosti – pálit ránu za ranou. Černý dýmající prach totiž už po prvním výstřelu zahalil saloon oblakem dusivého dýmu a vyhnal kašlající a slzíci pistolníky na čerstvý vzduch. Od boku nikdo přesně trefovat neuměl a úroveň střelců byla pro nedostatek tréninku s drahými náboji vůbec bídná. Sám Buffalo Bill připustil, že žádný střelec jeho generace, Divokého Billa a Texaského Jacka nevyjímaje, se ani zdaleka nevyrovnal dnešnímu průměrnému sportovnímu střelci. // Samuel Colt (1814–1862) ostatně bubínkový revolver nevyalezl; zbraně založené na tomto principu byly známy mnohem dříve; ač je to k nevěře, už za třicetileté války, kolem roku 1650. Pařížský konstruktér Pauly dostal patent na bubínkový revolver roku 1812. Colt však bubínkový revolver podstatně zlepšil automatickým otáčecím válce.

Kolumbus zcela určitě neobjevil Ameriku, Nový svět byl člověkem „objeven“ nejpozději asi 12 000 let př. n. l., když první vlny asijských kočovných kmenů překonaly vzdálenost mezi Asií a Aljaškou (spíše řetězem Aleut než přes Beringovu úžinu) a posunovaly se zvolna k jihu, až kolem roku 8700 př. n. l. dosáhly nejjihnější obydlený cíp amerického kontinentu, Fellovu jeskyni. Zdá se ovšem, že toto datum je příliš pozdní. Radiokarbonové datování ojedinělých nálezů lidských pozůstatků na americké pevnině udává dobu podstatně starší: Jižní Kalifornie 50 000 let, Del Mar u San Diega 48 000 let, La Jolly 44 000 let a Los Angeles 26 000 let. // A pokud jde o bílé obyvatelce, i ti se zde objevili dávno před historickým rokem 1492, kdy *Santa Maria*, *Pinta* a *Nina* spustily kotvy při západním břehu Atlantiku. S překvapujícím odhalením přišli roku 1976 vědci Harvardské univerzity. Studium prastarých nápisů na kamenných deskách v New Hampshiru a Vermontu došli k názoru, že asi před 2500 lety (v údobí 800–300 př. n. l.) osídlily severovýchodní část dnešních Spojených států keltské kmeny, které se později smísily s domácím indiánským obyvatelstvem a přestaly tak jako etnická skupina existovat. // Do Ameriky téměř jistě občas zájžděli na svých velrybářských výpravách Baskové a nepochyb-

ně grónští osadníci, jejichž osídlení na prokázal norský Ingstad význam-vykopávkami. Se-kontinent a Antily

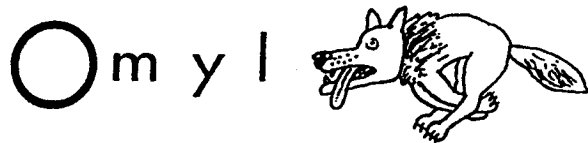

ci, Vikingové, je-New-Foundlandu etnolog Helge nými a úspěšnými veroamerický znali před Ko-

lumbem i Portugalci, avšak neměli zájem o zveřejnění vědomostí o zemích, které při několi-kerém papežském dělení světa mezi Španělsko a Portugalsko v 15. století připadly Španělsku, portugalskému konkurentovi na světových oceánech. Ostatní státy nebylo jaksi třeba brát v úvahu. . . // A to ani nemluvíme o Heyerdahlových pokusech dokázat americké plavby starých Egyptanů a snad i Fénicianů. Japonská raně středověká keramika na východním pobřeží Střední Ameriky zase naznačuje, že se našli i mimoevropští „objevitelé“ a že Nový svět byl čile frekventován už dávno před Kolumbem, plujícím (tato pověst se traduje tvrdošíjně a přerůstá takřka v jistotu) podle kdovíjak získaných portugalských plavebních návodů, obvykle pečlivě skrývaných v lisabonských královských archívech. Zůstává mu nesporná zásluha, že otevřel záhy obecně známou cestu z Evropy na západ. Jeho průkopnické plavby přispěly v několika desetiletích k zaplavení Evropy americkým zlatem, zvrátily mocenskou rovnováhu ve prospěch Španělska, nesmírně posílily pozici habsburského rodu – ale to všem sem už nepatří. Znovuobjevení Nového světa Kolumbem bylo ostatně poznamenáno, ne-li přímo umožněno, také jedním pěkným a šťastným omylem (což je výjimka, omyly obvykle moc šťastné nebývají): za tmavé noci asi o 22. hodině místního času dne 11. října 1492 zahlédl Kolumbus z paluby lodi *Santa Maria* na mořské hladině nedaleko od lodi mihotavé světélko, podobné plaménku svíčky, střídavě vyskakujícímu a zmírajícímu. Upozornil na ně radostně posádku, která už byla na samém pokraji vzpoury a odmítala plout nekonečným mořem dál. Všichni se domnívali, že na moři pluje člun, patrně rybářský, na kterém si kdosi svítí, a že jsou tedy nedaleko vytoužené pevniny. // Díky obecnému povzbuzení nálady plula tedy *Santa Maria* i menší dvě lodě dál a druhého dne mohly spustit kotvy u pobřeží San Salvadoru (spekulace o přistání na jiných místech

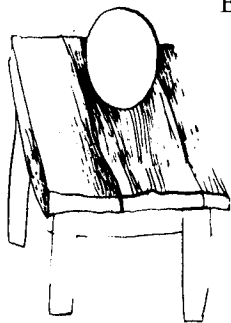

jsou křečovitou snahou po originalitě – Kolumbus byl znaný námořník, dobrý kartograf a pečlivý kronikář výpravy, takže omyl je velmi nepravděpodobný). O svíčku nebo podobný umělý zdroj však určitě nešlo – asi 35 námořních mil východně od Salvadoru, kde se příhoda stala, je moře hluboké, nebezpečné a chudé rybami – Indiáni sem nikdy za rybolovem nevyjížděli, tím spíše ne v noci, a už vůbec si při této práci nesvítili. Záhadu uspokojivě vysvětlil biolog L. R. Crawshay: šlo zřejmě o pozorování mořského červa *Odontosyllis* z čeledi *Syllidae*, jehož samička právě v říjnu při kladení vajíček zároveň s každou dávkou vypuzuje světélkující látku, jejíž záření je dobře viditelné až do vzdálenosti asi 200 metrů. Záhy však uhasíná. Svě-

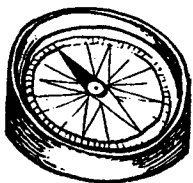
tělkování má přilákat samečky, aby nakladená vajíčka oplodnili. Důvtipná paní červice se v tomto případě rozhodla založit rodinku právě na pravém místě a v pravý čas! // Kolumbus také nikdy nepostavil nakřáplé vejce na špičku, aby zahanbil a přesvědčil své protivníky. Historiku o vejci připsal Kolumbovi poprvé roku 1565 italský spisovatel Benzoni v knize Dějiny Nového světa. Avšak pohádku o chytrém muži a nalepeném vejci vyprávějí už staré orientální zkazky o Hárún ar Rašídovi.

V Evropě se tento malý trik uplatnil roku 1420, kdy jím stavitel Brunelleschi umlčel zlovolné kritiky dotazující se, jakým ďábelským trikem, u všech všudy, sklene mohutnou kupoli florentského dómu nejen bez opěrných sloupů, ale dokonce i bez lešení.

Kometa za sebou „netáhne“ chvost jako parní lokomotiva kouř. Ohon komety vytryskne z komentární hlavy, tvořené shlukem balvanů spojených ledem (ovšem spíše zmrzlým amoniakem nebo metanem než vodou), ve vzdálenosti asi 150 milionů kilometrů od Slunce díky působení rozličného záření. Směřuje zpravidla od Slunce, neboť tlakem záření jsou „zaháněny“ uvolněné plyny i prachové částice, a to bez ohledu na směr pohybu komety. Kometa vzdalující se od Slunce tedy naopak svůj chvost před sebou jakoby „tlačí“. Výjimečně, jsou-li částice tvořící chvost dostatečně hmotné, převládne nad tlakem záření sluneční přitažlivost, a tzv. anomální ohon pak směřuje přímo ke Slunci. Tento zajímavý a nápadný jev byl pozorována například při přiblížení Arend-Rollandovy komety na jaře roku 1957. Zavdal příčinu ke zcela mylným úvahám o složení anomálního chvostu z antihmoty – tato domněnka však byla zakrátko odmítnuta. Existují ovšem i netypické komety téměř bez chvostu, nahrazeného jen mlhavým obláčkem obklopujícím hlavu, nebo naopak – komety s luxusním vybavením několika ohony. Kometa z roku 1744 jich měla pět. // Naprostým omylem je představa, že by průchod Země ohonem komety mohl mít nějaké – dobré nebo špatné – následky pro pozemský život, jak se domnívali např. Conan Doyle v románu V otráveném proudu nebo H. G. Wells v knize Za dnů komety. Přestože kometární ohon poskytuje někdy skvělou podívanou, je ve skutečnosti daleko dokonalejším vzduchoprázdňem, než jaké dovedeme dosáhnout v laboratoři. Množství látek, které by importoval do zemského ovzduší, by bylo prakticky neměřitelné. Astronomové to věděli už dávno, ale i novináři, chtíví senzací, věděli své, a tak velká část lidstva očekávala roku 1910 se strachem přiblížení Halleyovy komety k Zemi. Až naše planeta projde jejím sto milionů kilometrů dlouhým ohonem, nenastane konec světa? Hospody byly nabitě k prasknutí a hostinští raději nečepovali na dluh; co kdyby dlužník nebyl schopen zaplatit... //Omylem je rovněž představa, že komety jsou ve sluneční soustavě vzácné a

ojetině. Zdá se naopak, že prostor ve vzdálenosti 1,5 světelného roku od Slunce je takřka překometován. Rozkládá se v něm patrně tzv. Oertův oblak (sféra), jakýsi zásobník komet, jejichž počet je odhadován na sto miliard. Jen nemnohé se však přiblíží Slunci tak, aby mohly být ze Země pozorovány.

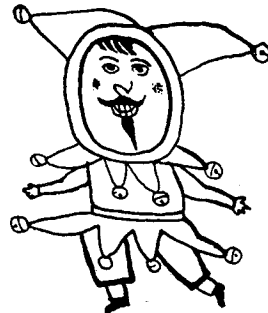
Kompas měl větší počet na sobě nezávislých vynálezů v různých částech světa, a to hodně dávno, takže ho rozhodně nelze připsat jen Italovi Amalfimu a vystavit mu rodný list k roku 1302. Zvláště když už roku 868 používali kompasu Normané a z roku 1190 je o kompasu zmínka v italské básni.

Řekové a Židé nazývali přirozeně magnetický magnetovec kalamitah, tedy slovem odvozeným od třtiny (kalamos – viz náš kalamář), protože jej upevňovali na kousek plovoucí třtiny, aby se mohl ve vodě dobře a bez odporu otáčet. Na fénických lodích jsou popisované otáčivé sošky bohyně Astarté, ukazující vztyčenou rukou stále stejným směrem bez ohledu na polohu lodi, a astrolog Arabas prý s sebou ustavičně nosil – jak alespoň tvrdí Hérodot – Pythagorův dar, „původní třtinu“, ulehčující nesnáze dlouhých cest. // Staří Britové nazývali a jejich potomci, kelští obyvatelé Walesu, dosud nazývají lodivoda llywydd, což značí rudnou žílu i magnetovec, a lodivodovu mzdu lodemenage, čili mzdu za magnetovec. A v Číně prý už kolem roku 2700 př. n. l. vlastnil císař Wang Ti pohyblivou sošku, mířící paží stále k jižnímu pólu, považovanému Číňany za důležitější než pól severní. // Kompas sám beze spojení s ostatními navigačními pomůckami, především logem, sextantem a dobrými hodinami, nepomůže určit polohu lodi na širé hladině oceánu. Není proto divu, že ještě v době španělských a portugalských výbojů v Americe bylo přistání s přesností ± 100 nebo ještě více kilometrů považováno za vynikající nautický výkon.

Kopecký

Matěj (1775–1847), český buditel a loutkář, nenapsal za svého života ani jednu jedinou pimprlovou hru. Ty, které jsou

mu přičítány, vyšly až sedmnáct let po jeho smrti roku 1862 v Praze podle sepsání jeho syna Václava Kopeckého a jejich autenticita tedy není zaručená. Potud je třeba přijímat s rezervou i novější vydání. // Matěj Kopecký nebyl za svého života příliš znám a žil velmi nuzně – do obecného povědomí se vlastně dostal teprve díky kresbám Mikoláše Alše, které mu propůjčily tvář i kroj (jako ostatně v našem povědomí i husitům a starým Slovanům). Omylem je však pokládat za datum narození Matěje Kopeckého 20. květen 1762 a za místo Strážovice na Prácheňsku. Podle křestního listu, nalezeného v Libčanech na Královéhradecku, kde byl malý Mathias Josephus pokřtěn, se narodil 24. února 1775 jako *vagi proles histrionis*, čili syn potulného komedianta, a to v obci Praha-Vinohrady.

Kosmické paprsky

nejsou neviditelné. Pozorovali je

kosmonauti při letech k Měsíci, kolem Měsíce i na Měsíci, počínaje letem Apolla 11, jako intenzivní záblesky. Při letech kolem Země je pozorovat nelze – jednak se náš zrak dostatečně nepřizpůsobí tmě, jednak je většina kosmických paprsků (naštěstí pro život na Zemi) odchylována magnetickým polem Země. // Pokusy, konané v USA i ve Velké Británii, dokázaly správnost dvacet let staré představy prof. Tobiáše z Berkley: sítnice lidského oka je schopna registrovat neutrony, protony i částice alfa jako záblesky, proletí-li citlivou buňkou, tzv. tyčinkou nebo čípkem. // Částic, jimž jsou vystaveni kosmonauti, je ve vesmíru značné množství a není dosud jisté, zda jejich

děšť, probíjející sítnici oka, neohrožuje zrak kosmonautů. To ukáže teprve další vývoj kosmických stanic a vyšetřování jejich posádek.

Kovbojové američtí honáci a pasáci krav (cow = kráva, boy = chlapec), se stali obětí nesčetných omylů a legend, šířených především němým filmem. Pro něj byl jako stvořený kovbojský příběh, poskytující možnost rušného, dramatického, srozumitelného a ustavičně pohybového děje, se kterým „němas“ stál a padal. // Tak především nebyly ani Amerika, ani Divoký západ osídleny výhradně nebo skoro výhradně kovboji. Zaměstnavatelé šetřili na každém zaměstnanci a podle odhadu některých odborníků bylo za posledních sto let až do našich dnů profesionálních kovbojů dohromady sotva dvacet tisíc. // Kovbojská sláva trvala jen dvacet let, od šedesátých do osmdesátých let minulého století, kdy se dobytčáckými stezkami honil dobytek z Texasu do severozápadních států. Cesta trvala rok i déle a byla to těžká, vysilující a nudná dřina. Kovbojové si také ve svých písních nezpívali ani o Indiánech, ani o krásných dívkách, ani o veselých zábavách, ale o promoklých a hladových jezdcích se mzdou 25 dolarů měsíčně, které ještě ke všemu předák okrádá. // Romány a filmy pečlivě utajily skutečnost, že z těchto legendárních amerických supermanů byl každý třetí černoch a každý čtvrtý Indián. V osmdesátých letech se začaly pastviny ohrazovat, došlo ke sporům mezi chovateli ovcí a hovězího dobytka, drobní farmáři byli vyháněni velkostatkáři a místo dobytčích „trailů“ se prosadila železnice. To byl konec kovbojské prosperity na prériích – znovu ožila až za čtyři desítky let ve filmu a stala se legendou.

Krápníky ozdoba našich i cizích krasových jeskyň, rostou, jak je obecně známo, velmi pomalu. Někteří vědci se dokonce pokoušeli datovat jejich původ do deseti až statisíce let vzdálené minulosti a použít je jako jeden z nejdále dosahujících chronologických „orlojů“. Tvrdili – a průvodci v některých jeskyních to pro zvýšení efektu tvrdí do-

dnes – že jakýkoli krápník přirůstá za rok o nepatrný zlomeček milimetru, a že tedy každý jeho metr byl svědkem statisíců a statisíců let. // Novější badání potvrdila tušení, že krápníky přirůstají rozličnou rychlostí podle nejrůznějších okolností i podle typu krápníku samého. Potvrdila v plné míře i údaje M. Kříže a F. Koudelky, uveřejněné roku 1902 jako souhrn prvních opravdu vědeckých výzkumů této otázky v letech 1880–1891. Za jedenáct let vyrostla pečlivě měřená skupina krápníků v Moravském krasu průměrně o 3–4 cm a autoři právem uvedli: „Co se stáří krápníků týče, můžeme říci, že na omylu jsou ti, kterým, doba osmi i deseti tisíců let jen tak malicherností jest, a takovými letopočty hází jako hniličkami. Útvary krápníkové v jeskyni nové jsou mladší než uložené zde kosti jeskynního medvěda, poněvadž jsme pod těmito útvary ony kosti našli.“ // Moderní badatelé pravděpodobnou rychlost růstu krápníků, především tzv. brček, ještě zvýšili a podle výsledků experimentů soudí až na 33 mm za rok.

Krysa ve středověku hlavní nositel morových bacilů a sužovatel měst, dnes už nebojuje s člověkem o světovládu, ačkoli se to leckde dočteme. Zápas krysa versus člověk byl totiž skrečován: krysa se na bojiště nedostavila a stala se hlodavcem mimořádně vzácným, vymírajícím. Její mizení v Evropě počalo již koncem 18. století. Roku 1871 byla v Čechách považována za zcela vyhynulou (Jirsík). Teprve po první a druhé světové válce se opět sporadicky tu a tam ob-

jevuje, zejména v okolí Labe a Vltavy, kam je zavlékána lodní plavbou z Německa. Nepředstavuje však hygienický ani hospodářský problém. // Zvíře, které je obvykle (dokonce i v knize a filmu Král Krysa) považováno za krysu (*Rattus rattus*), je ve skutečnosti potkan (*Rattus norvegicus*), nejobtížnější ze všech savců vázaných na člověka, tzv. synantropů, a trvalý hygienický celosvětový problém. Je to chlapík dosahující dvojnásobné váhy největší krysy, až půl kilogramu, robustního těla a těžkopádně působící (klabonosé) hlavy. Hlavním rozlišovacím znakem oproti kryse je relativně krátký ocas, nepřesahující délku těla a hlavy. Do Evropy a odtud do USA a Kanady pronikl v 16.–17. století (v USA byl poprvé pozorován roku 1775) patrně z východní nebo jihovýchodní Asie. Je nesmírně přizpůsobivý, všežravý, vlhkomilný, dobře běhá, skáče, plave i hrabe a rozmnožuje se s úděsnou rychlostí – samice starší pěti měsíců mohou celoročně vrhat každé dva měsíce deset i více mláďat. Troufá si napadat i nemluvířata v kolébce a dospělé lidi, ničí obrovské množství zásob, poškozují stavby a přenáší celou paletu nebezpečných chorob všeho druhu včetně moru. Jeho populace ve městech dosahuje milionových čísel. I pro laboratorní účely vyšlechtěná „bílá krysa“ je ve skutečnosti albinotická forma potkana (*Rattus norvegicus* var. *alba*). // Kdybychom si již museli (a mohli) vybrat, pak je krysa zvíře neskonalé příjemnější, čistotnější, suchomilné a požírající s oblibou ovoce, zatímco potkan v celých tlupách napadá i kuřata, kachňata, králíky a slepice, o dalších hříšcích ani nemluvě. Navrhují nahradit žalovatelný výrok „Ty kryso!“ pádnějším „Ty potkane!“

O m y l

Křížák obecný

(*Araneus diadematus*),
náš nejznámější a nejpěknější pavouk (i všichni

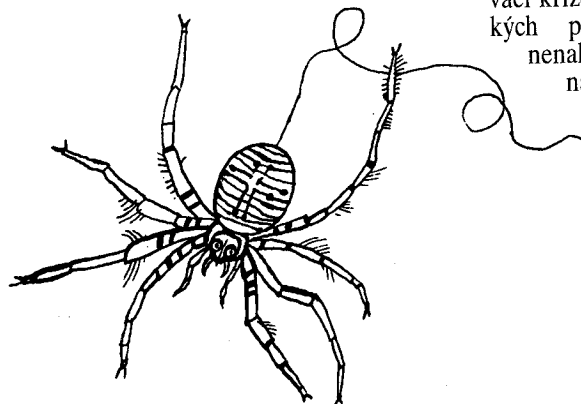
ostatní představitelé rozvětvené čeledi křížákovitých, *Araneidae*) nespravuje – na rozdíl od Erbenova Vodníka – své potrhávané síťe nikdy a za žádných okolností, ačkoli je to často popisováno. Dokud považuje svou pavučinu za vyhovující, používá ji. Jakmile se mu nezdá, buduje od základů novou, třeba by i ona stará byla podle našeho nepavoučího, a tedy nekvalifikovaného názoru docela dobrá, ba výborná. // Velkým omylem je také podceňování pevnosti pavučin (známe jich asi dvě desítky druhů pro různé specializované úkoly). Pamatují si, že mně maminka zpívala píseň, kde

se vyskytovaly veršičky:

... a ta duše, dřív tak činná,

je dnes jako pavučina...

což patrně mělo naznačovat, že ona duše je chabá, nanicovitá, křehká a vůbec... Ve skutečnosti známe dneska se vši slavnou technikou jen jeden jediný materiál v tahu pevnější než pavučinové vlákno, totiž vlákno z taveného křemene. Kam se hrabe na pavučinu ocel! Ostatně i proti tavenému křemenu má pavučina množství výhod, např. jemnost 0,007 až 0,008, takže je pro osové zaměřovací kříže v optických přístrojích nenahraditelná.

Křováci

hotentotsky Sanové, maličcí černoši se zlatavou pletí, šikmýma očima a „pepřovými“ chomáčky vlasů, si nevybrali poušť Kalahari za svou vlast dobrovolně, a nijak si v této oblasti, jedné z nejnehostinnějších na světě, nelíbují, i když se jí ovšem dovedli takřka neuvěřitelně přizpůsobit. Umějí najít vodu a vysát ji stéblem rákosu i pod zdánlivě zcela beznadějně suchým pískem, medozvěstka jim vyhledává hnízda divokých včel a velká zvířata prostě uštvou, sledující je hodinu za hodinou a den za dnem. Všechn jejich majetek se vejde do malé lýkové brašny. // Původně byli Křováci rozptýleni po celé Africe na jih od Zambezi, svobodní, zdatní lovci a sběrači. V 17. století byli napadeni kmeny Bantu a částečně vyhlazeni, částečně zotročeni. Po tomto nepříteli se objevil sok ještě horší – běloši, především burští osadníci, původem z Holandska, kteří vyražovali Křováky po tisících, takže koncem 18. století byl jejich osud zpečetěn. Jejich ubohé zbytky (asi 11 000 duší) se uchýlily do pouště Kalahari, o níž neměli Búrové jako o pástviny či ornou půdu zájem. // Podle posledních statistických údajů zbylo dnes asi 5000 Křováků, většinou pracujících na farmách v Botswaně a v Namibii. Divokých Křováků žije v centrální Kalahari snad několik set, snad jen několik desítek. Někteří z nich nikdy nespátřili bělocha – ke svému štěstí. // Osud Křováků se tedy podobá osudu kdysi mocného indiánského kmene Seminolů, prérijní vlastní do čálů Floridy. říkají „bahenní neprávem, jako vají Sany (tj. lidi) my v doslovném ky.

Kůň

nebyl po celá dlouhá tisíciletí od svého ochočení člověkem používán k tahu nebo k orbě. Těžká koňská plemena, vhodná k této práci, vznikla poměrně nedávno, až po vynálezu chomoutu a postroje – v Evropě po 10. století. // Pokud jde o počátky chovu koní, jsme odkázáni jenom na dohady – jistě k tomu došlo v oblastech stepních kočovníků kdesi ve Střední Asii, kde se kůň stal nejen nepostradatelným dopravním prostředkem, ale i dárce mléka. Tradiční rychlých jezdců vrcholila Skyty a Huny v oblastech severně od Černého moře. U Sumerů a Akkadů se zkracený jízdní kůň objevil na sklonku 3. tisíciletí př. n. l., avšak jen velmi vzácně. Ve větším počtu se zde začíná chovat teprve asi od 18. století př. n. l. // Ve starověku sloužil kůň jako jízdní zvíře při lovu a válce (tehdy byl bojovníky některých národů, např. Chetitů, zapřahán i do lehkých válečných kolesek). V Římě se uplatňoval při závodech koňských spřežení v arénách. Římská říše měla sice rozvětvenou silniční síť, ale cestovat se po ní mohlo buď na koňském hřbetě, nebo ve voze s příprěžím volů či mezků, respektive pěšky, na mezku nebo v nosítkách. Nikdy však ve voze taženém koňmi.

Leonidas

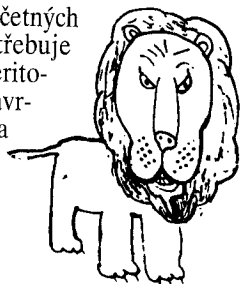
spartský král, nehájil soutěsku Thermopyl (česky Horké brány) roku 480 př. n. l. s pouhými třemi sty spartskými těžkoodenci, nýbrž se tohoto boje zúčastnilo dvanáct tisíc Spartanů a několik tisíc spojenců. Kromě toho bojovaly ve spartských řadách zcela proti obyčejí i pomocné oddíly heilótů (otroků) a po jejich boku rozzuření a smrti pohrdající spojenci z Fókaie a Thespie spálené Peršany. Turky zničený pomník ostatně po dlouhá stáletí hlásal: „Se třemi miliony se na tomto místě země Pelopovy bilo čtyřicet set“. I to se zdá podceněno – vždyť boj proti obrovské přesile Xerxových elitních oddílů, takzvaných Nesmrtel-

ných, trval několik dní a padlo v něm dvacet tisíc Peršanů, mezi nimi dokonce i dva vlastní Xerxovi bratři. // Statečnost Lakedaimónských je ovšem i tak obdivuhodná; a nebyla zbytečná: tři dny, o něž zdrželi záplavu Peršanů, rozlévající se do řeckého vnitrozemí, umožnily evakuovat Atény a připravit konečné vítězství Řeků.

Lev se na starých mapách stal symbolem neznámé, případně neprůchodné krajiny a bílá místa se označovala nápisem *Hic sunt leones*, zde jsou lvi. // Nebyl to pouze básnický obrat – antičtí cestovatelé skutečně všude na okrajích Evropanům známého světa naráželi na tyto majestátní kočkovité šelmy, obývající tehdy celou Afriku, a navíc pás od jihovýchodní Evropy přes Přední Asii až do Indie. Lva, žijícího ve starověku v hojném počtu na balkánském poloostrově, však považují někteří odborníci za pouhého prastrýce dnešního lva (*Pan-*

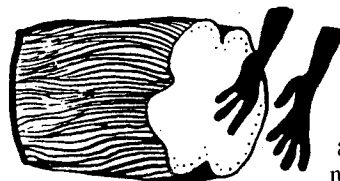
thera leo). Domnívají se, že to byl poslední současník mamutů, pralev jeskynní (*Panthera spaeleus*). V Palestině byli lvi vyhubeni za křížáckých válek. Stejný osud postihl i lva kapského (poslední byl zastřelen roku 1865 v Natalu), perského, núbijského a berberského. // A teď k omylu: lvi dnes nežijí na svobodě jen v Africe, ale i v Indii. Asi 150 kusů indického lva přežívá v rezervaci Gírský les na poloostrově Kathiawar v nejzápadnějším indickém státě Gudžarátu. Záchrana těchto lvů je obtížná a visí na vlásku – v rezervaci jsou těžbou dřeva ničeny původní porosty, jsou tu pastviny početných stád domácího dobytka a každá lví rodina potřebuje ke své existenci značně rozsáhlé nerušené teritorium s dostatkem potravy. Indičtí ochránáři navrhují vytvořit z Gírského lesa národní park. Zda se tuto myšlenku podaří prosadit proti zájmům obyvatel a majitelů půdy, ukáže budoucnost.

Libanonský cedr

(*Cedrus libani*) nebyl vykácen na stavbu fénické a později egyptské flotily, jak se lze většinou dočíst, prostě proto, že jeho dřevo je při všech ostatních znamenitých vlastnostech řídké, rychle nasakuje vodou a ztrácí tvar. Mimořádně rovné kmeny cedrů se jako kmeny takřka všech stromů z čeledi borovicovitých (*Pinaceae*) hodily na stěžně, na to však byly i v klasickém starověku příliš vzácné. A tak padly libanonské cedrové háje za obět spíše nábytkářství, řezbářství a uměleckému truhlářství, které především staroegyptští řemeslníci ovládali i se svými prostými nástroji stejně dokonale, jako například nejproslulejší umělci řemeslníci renesance. // Omylem je rovněž mínění, že se *Cedrus libani* vyskytuje pouze v libanonských horách. Docela dobře se mu daří i u nás, je pěstován například v zahradě Botanického ústavu ČSAV v Pruhořích u Prahy a v jeho okolí roste několik pěkně vzrostlých exemplářů docela skromně u silnice mezi méně exotickými stromy domácími.

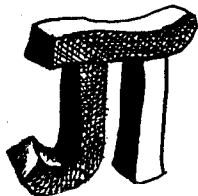

africké signální bubny, nepracují na principu nějaké Morseovy abecedy a nejsou vždy dřevěné; některá lokálí se vyrábějí z rohů velkých antilop, vyladěných do různých tónin, takže umožňují vysílání dvou nebo tří zpráv současně. // První z Evropanů, komu bylo dovoleno proniknout do tajemství africké bubnové řeči, jinak před bělochy přísně tajené, byl kapitán R. S. Rattrey, který si získal přátelství kmene Ašantů a absolvoval jakýsi kurs bubnového telegrafu. // Africké bubny skutečně mluví – reprodukují samohlásky i souhlásky, přízvuk i interpunkci, takže Morseova abeceda je proti tomuto způsobu

bu směšně lehká a snadná k osvojení. Lokální mluví buď řečí kmene (pro místní vzájemný styk), nebo tajnou řečí dědičných bubeníků, rozšířenou po celé Africe na jih od Sahary. Lze tak vysílat nejen prosté zprávy, ale i vyprávět třeba celé dějiny kmene. Dosah mluvicích bubnů je asi pět mil ve dne a sedm v noci, akční rádius největších bubnů je však až dvacet mil především v noci nebo za úsvitu, kdy je slyšitelnost nejlepší. // Jak dokonale je bubnové zpravodajství, naznačuje zkušenost proslulého lovce A. Russela. Pobýval u pramenů Konga ve vesnici vzdálené 400 mil od nejbližší telegrafní stanice, a přesto se dozvěděl úchvatnou novinu, že se novým mistrem světa v boxu stal černoch Cassius Clay (alias Muhammad Alí) pouhých čtrnáct hodin po slavném knockoutu...

Ludolfovo číslo

vyjadřující poměr obvodu kruhu k jeho průměru (3,14159...), je obecně známo. Méně známo je, že se kmotr nejmenoval Ludolf, ale pan Van Ceulen, křesťním jménem Ludolf (1540–1610). Byl holandským matematikem a s pomocí pravidelných mnohoúhelníků, kružnici vepsaných a opsaných, vypočetl číslo π na 35 desetinných míst. // Stejného způsobu používalo už mnoho matematiků před ním – např. Archimédés (asi 287–212 př. n. l.) ve svém pojednání *Měření kruhu*, z něhož se však zachoval jen přepis se zlomkem tří vět. Archimédés použil hodnoty mezi velikostmi obvodů dvou pravidelných šestadevadesátíúhelníků, vepsaného a opsaného. // V Číně v 1. století př. n. l. (dynastie Han) užil Liu Cing v díle *San Tung Li (Trojjediný kalendář)* konstanty 3,1416, která se o několik století později objevuje v Indii ve spisech Pulisa a Aryabhata. Čang Heng (78–139 n. l.) užíval zlomku $\frac{92}{29}$ mnohem dříve než v Indii Bráhmagupta (asi 628 n. l.), jemuž

je objev tohoto vyjádření čísla π připisován Caj Jung (133–192 n. l.) předpokládal, že $\pi = 3,125$. Ve třetím století použil vepsaných a opsaných pravidelných mnohoúhelníků Liu Vi z království Vej, který však pro praxi přijal hodnotu $\pi = 3,14$. // Nejpresnějším byl velký učenec Cu Čung Ci (429–500). V knize *Šuj Su*, kronice dynastie Šuj, nalezl, že

$$3,1415926 < \pi < 3,1415927$$

a pro přesnou hodnotu π určil zlomek $\frac{355}{113}$, pro přibližnou hodnotu $\frac{22}{7}$. Poněkud hůře na tom byli staří Egypťané, považující za π zlomek $\frac{256}{81} = 3,16$, což představuje chybu 0,63 procenta, tedy hodnotu pouze o 0,02 % vyšší než hodnota Archimédova nebo přibližná hodnota Cu Čung Ciho. I tento matematický výkon je slušný, a hlavně reálný, na rozdíl od blábolů potřeštěných pyramidistů, odvozujících z rozměrů Velké neboli Chúfevovy pyramidy všechno možné včetně čísla π „s absolutní přesností“. Omyl. Při přepočítání jejich matematických etud zjistí každý pozornější žák devítiletky, že jde o hodnoty velmi přibližné a nalezené teprve po nesmyslných matematických kotrmelcích. Jak Egypťané svoje číslo π našli, nevíme. Babylóňané, ačkoli byli lepšími matematiky než staří

Egypťané, zůstali v geometrii zřejmě trošku pozadu – konstantu π kladli rovnou 3. Buď jak buď, obsah a obvod kruhu i ostatních geometrických ploch a těles nepočítáme jen díky Ludolfovi van Ceulenovi. A tak snad ani nezkratným šprýmařům nestálo za to ustavičně volat nešťastného pražského občana pana Ludolfa s dotazem, jaké má číslo, tak dlouho, až se nechal moudře v novém telefonním seznamu přísně utajit...

Ludvík XIV., král Slunce (1638–1715), nikdy nepronesl před francouzským soudním dvorem „okřídlená“ slova „stát jsem já!“, tím spíše, že se to mělo stát v dubnu roku 1655, kdy ještě žil všemocný kardinál Mazarin a kdy bylo milému králíčkovi sotva sedmnáct let. V zápisech žádný takový výrok zapsán není (král by byl ostatně nepochybně použil plurálu majestatis). Rovněž není žádný doklad, že by Ludvík XV. nebo jeho milenkyně madame Pompadour pronesli neméně známé „Po nás potopa...“ // Jisté ovšem je, že oba výroky dobře vystihují absolutistickou a neomezenou vládu Ludvíka XIV., který donutil šlechtu vyměnit moc za přepych a dvorské slavnosti, kde byla trvale pod dohledem, i bezstarostnou vyděračskou a vykořisťovatelskou vládu jeho nástupce a věrné dvorské kliky. Jde zde nejspíše o tzv. „schodišťový vtíp“ (Treppenwitz, l'esprit de l'escalier), který člověka napadá teprve dodatečně, když již opouští místo, kde ho mohl pronést, ale bohužel nepronesl... I dějiny mají své schodišťové vtipy. // Neověřena je i naprostá většina posledních slov slavných mužů, ačkoli je nalézáme citovaná znovu a znovu... (Goethe: Více světla! Napoleon: Francie-armáda – předvoj..., – atd. atd.). Smím-li se odvolat na dlouhá léta své lékařské praxe, kdy jsem viděl mnoho lidí umírat, mám důvod jim spíše nevěřit než věřit. Smrt je obvykle milosrdná a přichází tiše a nepozorovaně k člověku nevnímajícímu a mlčícímu. Není-li tomu tak, pak se umírající většinou dožadují pomoci a záchrany, které jim, žel nemohou být poskytnuty. Za pětadvacet let praxe jsem se se žádným výrokiem určeným potomstvu či vhodným pro ně ne-setkal.

Lucrezia Borgia (1480–1519) je na tom, pokud jde o pověst, ještě hůře, než její starší předchůdkyně Messalina (viz heslo). Dějiny ji zachovaly v paměti jako ženu prostopášnou, cizoložnou, a především jako travičku, která snad ani nevyšla z domu bez demizónu strašlivého rodinného jedu Borgiů, *aqua tofeny* (což byl, jak se zdá, roztok arzeniku), jímž kolem sebe působila pravou spoušť. // Jak to bylo ve skutečnosti? Asi takhle: Lucreziin otec papež Alexandr VI. a bratr Cesare Borgia, řečený Valentino, byli dva z nejvybranějších darebáků celé italské renesance. Oba byli prokazatelně mnohonásobní vrazi a traviči; být pozván na malé občerstvení k papeži znamenalo za pontifikátu Alexandra VI. rozsudek smrti, a synáček Cesare preventivně polykal tolik jedů, aby si na ně zvykl, až se sloupal jako had a zůstal navždy zohavený. Tito dva pánové, prostí jakýchkoli ohledů, používali

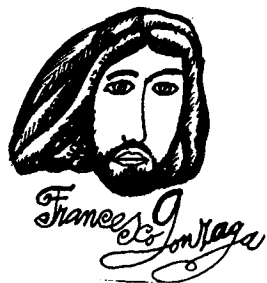

krásnou Lucrezii výhradně a trvale jako nástroj svých plánů. Ve třinácti letech ji z politických důvodů vydal za Giovannioho Sforzu a po zjištění, že tato kalkulace nevyšla, prohlásil tatíček-papež manželství za neplatné. Dalším manželem, který byl Lucrezii přidělen (jinak to nelze nazvat), byl krásný Alfons Aragonský, kterého snad Lucrezia i milovala – dala mu dokonce syna. Idyla však byla přervána, když otec a bratr dali milého manžela zavraždit a oznámili jí další sňatek, tentokrát s pánem Ferrary, vévodou Alfonsem d'Este. Jako vždy nezbyvalo Lucrezii nic jiného, než souhlasit. Další možností by byl jed ve víně, v rukavicích, v hostii... // Pak následovalo co nejrychleji za sebou sedm porodů a při posledním z nich Lucreziina smrt. Ustavil se těhotenství a přímý

dozor drsného a rabijátského vévody vylučoval jiná vzplanutí než platonická. A takový byl Lucreziin vztah k básníku Pietro Bembovi i k vlastnímu švagru Francesku Gonzagovi, udržovaný pouze dopisy. // Z dějin se nám zkrátka místo prostopásné travičky vylupuje nešťastná dívka a žena, obětovaná mocenským zájmům rodu; žena, která patrně nikdy nikoho neotrávila.

Mácha

Karel Hynek (1810 až 1836), geniální český básník a zakladatel i první představitel moderní české poezie, nebyl jako člověk zádumčivým a rezervovaným nespokojencem, čili, jak se tehdy říkalo, malkontentem, ponořeným do svých snů a bolestínských představ. Tak ho aspoň literární historie líčí a tak ho také představuje známý imaginární portrét Jana Zrzavého. Byl to muž vitální a krevnatý, rozhodný a houževnatý. Jeho pěší túry ještě dnes vzbuzují uznání jako vynikající sportovní výkony. Po potlačení polské revoluce roku 1831 stál mladý Mácha v čele těch, kteří bez ohledu na vlastní bezpečnost zcela neokázale pomáhali polským emigrantům. Byl nadšeným divadelníkem a s kroužkem seskupeným kolem J. K. Tyla vystoupil celkem v patnácti hrách nejen ve skromném divadle U Kajetánů, ale i ve Stavovském. Když se dozvěděl, že jeho milanka Lori očekává dítě, okamžitě se rozhodl proti vůli své matky a přes neshody s rodiči Lorinými oženit se s ní. Aby zajistil svou rodinu, odebral se s třemi dvacetníky v kapse pěšky do Litoměřic, kde přijal místo právního praktikanta u justiceira Durase. // Život přijímal všemi smysly – jeho důvěrné deníky jsou tak upřímné, že nemohou být zveřejněny. Ostatně i běh k požáru v Litoměřicích, těsně předcházející jeho smrti v pouhých šestadvaceti letech věku, a obětavá pomoc při hašení jsou důkazem ducha rozhodného a smělého. // Omylem je zcela běžné tvrzení, že Máchovu smrt zavinilo nachlazení v osudné noci požáru. Průběh jeho nemoci však ukazuje na diagnózu jinou. Mácha zemřel těsně před plánovaným sňatkem zřejmě na tyfus nebo úplavici. Zjevné příznaky se hlásily již před příhodou s požárem. // Eduard Bass napsal právem: „Mělké označení malkontent odpadá z jeho velikosti jako struska sádry z čistého, zvonivého bronzu.“

Maja zpodobená na dvou mistrovských plátnech španělského malíře Francisca de Goyi (1746–1828) jako Maja nahá a Maja oblečená, není portrétem vévodkyně z Alby. Pikantní legendy kolem obrazů, které pronikly do většiny Goyových životopisů, tedy nesouhlasí se skutečností. Neří pravda, že neohlášený vévoda z Alby netrpělivě podupával v malířově předpokoji, zatímco Goya rekordním tempem „oblékal“ zrádný akt do bílého roucha, růžové šerpy a zlatého bolerka... // O Goyově dlouholetém milostném poměru s vévodkyní z Alby, rozenou Marií del Pilar, ovšem není pochyb. Vdala se roku 1772 jako třináctiletá za devatenáctiletého vévodu z Alby. Po jeho těžké nemoci manželství skončilo rozpadem – rozvod byl v katolickém Španělsku vyloučen. Vévodský pár žil i nadále pro veřejnost společně až do roku 1796, kdy vévodkyně odověla. Goya tehdy namaloval svůj dvojportrét s vévodkyní ve smutku, jejíž ruka je ozdobena dvěma prsteny s vrytými názvy „Alba“ a „Goya“, ukazováček však míří k podlaze, kde je malířův podpis „Sám Goya“. Snad to nebyla reakce nejvhodnější a určitě ne nejkřesťanštější, dobře však vystihovala Goyovu reakci na smrt manželovu. // Tvář vévodkyně z tohoto obrazu a několika dalších reprezentativních rodinných portrétů, vznikajících od roku 1795, se však výrazně liší od tváře Nahé i Oblečené Maji. Tyto obrazy jsou poprvé uvedeny v inventuře sbírky Goyova přítele a všemocného ministra Manuela de Godoye, vévody z Alcudia, pod názvem Cikánky. Vznikly na samém sklonku 18. století a název jistě odpovídá skutečnosti – Goya často používal modelek z povolání, mezi nimi i cikánek. // Oblečená i Nahá Maja se jako francouzská kořist ocitly roku 1813 v Paříži, kde inspirovaly Baudelaire, jenž dal slavným Nadarem pořádit jejich fotografické reprodukce, i Maneta (obraz Odpočívající mladé ženy ve španělském kroji, 1864). Koncem 19. století se Maji vrátily do Španělska a od roku 1901 jsou v galerii Prado, kde se setkaly se skutečnými portréty krásné vévodkyně.

Marathónský běžec

Philippiades, který, vyslán řeckým vojevůdcem Miltiadem po vítězné bitvě u Marathónu roku 490 př. n. l., doběhl v plné zbroji na athénskou agoru (náměstí), zvolal „Zvítězili jsme!“ a padl mrtev k zemi, je nejkrásnějším a nejvzrušivějším omylem starověkých dějin. // Celá Attika stála v bojové pohotovosti a v boji proti perské záplavě si každý Řek uvědomoval osudový význam bitvy. Vojenství bylo již tenkrát takřka vědecky zorganizováno a pravidelné spojení fronty nejen s Athénami, ale i s ostatními bojujícími městy bylo samozřejmostí. Zajišťovala je jednak důvtipná denní i noční signalizace, jednak rychlí jízdní poslové, popřípadě válečné vozy s vyměňovanou příprěží nebo vyjíždějící štafetovým způsobem od jednoho opevněného stanoviště ke druhému. Běh jediného muže je naprosto nepravděpodobný, nehledě ke skutečnosti, že by Athéňané sotva uvěřili poselství tak neoficiálnímu, jež mohlo být nepřátelskou lstí. Hrdinskému a sportovním duchem naplněnému starému Ře-

ku ovšem tato legenda, vytvořená te-

prve pozdními antickými autory, sluší, a maratónský běh jako vyvrcholení moderních olympijských her je nádherné finále oslavy zdravého těla a mezinárodního sportovního přátelství.

Marko Kralevic

nejpopulárnější hrdina srbských národních písní, pověstí, a junáckých zpěvů (lidových eposů), byl historickou osobou, synem krále Vukašina. Žil v letech 1371–1394 v Prilepu a ve Skoplji a lidová pověst jej povýšila na hrdinu srbského odboje proti surovému tureckému útlaku a na hlavní a světlou postavu tragického boje Srbů na Kosově poli (15. června 1389) – tzv. Vidov dan, smuteční den Srbů). // Skutečnost byla poněkud jiná. Marko se bitvy na Kosově poli vůbec nezúčastnil, před bitvou i po ní přijímal bez protestů tureckou nadvládu a jako sultánův věrný poddaný také padl ve službách Murada I. a Bajezida I. v jakési šarvátce při potlačování národně osvobozenického povstání valašského vojvodu Mirči. // Méně šťastný osud potkal památku druhé hlavní postavy junáckých zpěvů Vuka Brankoviče, švagra nešťastného krále Lazara, který na Kosově poli podlehl a zahynul. Přestože se Vuk Brankovič statečně bil a se svými vojáky setrval na bojišti až do hořkého konce, takže beze zbytku splnil svou povinnost, stal se v lidovém podání zrádcem, výlupkem všeho zla a viníkem osudové porážky.

Mayové zcela určitě znali kolo, ačkoli se takřka všude tvrdí opak. V hrobkách jejich přímých předků Olmeků byly totiž nalezeny hračky, hliněné psíci na kolečkách, zcela podobní hračkám ze starověké Mezopotámie a ostatně i z našich hračkářství. Megalithy, které byly v mayské říši běžně přepravovány, musely být transportovány za pomocí válců – a od nich je ke kolu už jen krok. // Třebaže mayskou říši protínaly velmi kvalitní kamenné silnice s dostatečnou šířkou vozovky, kolo se obecně nepoužívalo – pravděpodobně pro nedostatek tažných zvířat, která Mayové až do pří-

chodu Evropanů neznali. // Zato s matematikou a především s hvězdářstvím Mayů to zdaleka nebylo tak slavné, jak si mnozí romantikové představují. Znali sice nulu, ne však zlomky, a dělení i násobení obcházeli pracným a ne právě nejdůvtipnějším způsobem. Nedokázali zvážit ani jediný žok bavlny a zdá se, že navzdory své kalendářní posedlosti nedělili už den na menší časové jednotky. Astronomii se věnovali hlavně kvůli stabilizaci a opravám kalendáře; všímali si především Měsíce a Venuše a ovšem i okamžiků slunovratů. Jejich počtářské a astronomické znalosti nelze srovnávat s rozvinutými matematickými a hvězdářskými vědomostmi Babylóňanů s jejich dobře vypracovanými planetárními tabulkami... // Mnozí zájemci o mayskou kulturu přesto stojí v ohromení před některými výsledky mayské astronomie, např. nad určením doby od jednoho úplňku Měsíce ke druhému (tzv. synodický měsíc) na 29,530864 dne, případně 29,53020 dne. Soudobá astronomie naměřila velmi blízkou hodnotu – 29,53059. A ovšem ihned se našli romantikové tvrdící, že mayská měření byla naprosto přesná a že se zřejmě naše matička Země tehdy točila pomaleji nebo rychleji než dnes. // Ani nápad! Staří Mayové neměli čím čas měřit a ani se tím nenamáhal. První hodnota je výsledkem výpočtu hvězdářů z Palenque, kteří zjistili, že Měsíc projde za 2392 plných dní jedenaosmdesátkrát všemi fázemi. A pracně tato dvě čísla vydělili. Jejich kolegové z Copanu zjistili něco podobného – za 4400 plných dní 149 lunací. A tato dvě čísla rovněž vydělili. Nic méně, ale také nic více.

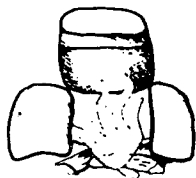

Měď jeden z prvních lidstvem používaných kovů (sám kmen všeslovanského slova pochází patrně z řeckého metallos – kov), se občas nachází i v čistém stavu a v pořád-

ných kusech. Stačilo z nich vhodnou část oddělit a zpracovat za studena kamennými kladivy. Měď však nebyla poprvé vytavena z rud díky šťastlivcům, kteří náhodou obložili oheň měděnou rudou a udiveně zírali, jak jim u nohou čůrkem vytéká pramének roztaveného kovu. Tak snadno totiž měď tavit nelze, a obložíme-li táborák jakoukoli kovovou rudou, nestane se vůbec nic. . . // Chalkolit, měděná doba, předcházející (v dnes tureckém Čatal Hüyükü už před 8000 lety) dobu bronzovou (eneolit), se zrodila s objevením geniálního a složitějšího postupu: totiž pražení zpráškovaného malachitu v hermeticky uzavřených keramických kelímcích při teplotě právě 990 °C. Jednodušeji

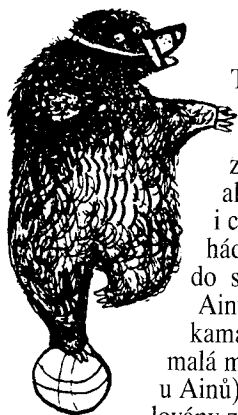
to prostě nejde. Při poněkud nižší teplotě se měď nevytaví, při poněkud vyšší se keramický kelímek změní ve sklo a zborští se. Tento způsob je doložen v íránském Tall-elbisu před 6000 lety, o tisíc let později v Palestině. Jak byl objeven a vypracován, není známo a těžko se to někdy dozvíme – rozhodně to však byl vynález úctyhodnější, než se podle obecně vžitých „táborákových“ legendy zdá.

Medvěd

dlouhý sotva 160 cm a žijící na Balkáně a v Pyreneích, podstatně větší medvěď slovenských hor, americký grizzly, zdobící mnohý western, jako bezmála příšera ze sci-fi, i největší, až 480 cm dlouhý a 1400 kg těžký aljašský kodjak, ti všichni nejsou různými druhy, ale jen poddruhy medvěda hnědého (*Ursus arctos*). Poslušni tzv. Bergmannova pravidla, odlišili se velikostí: čím blíže k rovníku, tím menší, čím blíže k polárním oblastem, tím větší. Toto pravidlo vyjadřuje tendenci vývoje uspořádat co nejlépe tepelné hospodářství zvířat – relativně menší povrch větších odrůd znamená menší ztráty tepla, a naopak. // Medvěd hnědý není jen hnědý, ba snad ani ne převážně hnědý – má nejrůznější barvy od smolně černé až k zářivě žluté a nechybí ani stříbřitá, červená a skořicová. // Medvěd není útočný a člověku se zdaleka vyhne – s výjimkou medvědice vodící mláďata. Zaútočí-li, nikdy se nestaví na zadní nohy (kromě v cirkusech, ve filmech a románech), ale z polohy na všech čtyřech kousne drtivě silnými zuby. Nespočetná líčení o hrđinech (Old Shatterhand nevyjímaje), kteří se nechali medvědem obejmout a probodli mu srdce, jsou loveckou či filmařskou latinou a literární licencí. // Mýlí se říkanka „... pátá třída medvědi, protože nic nevědí...“ Zoologové považují medvěda za zvíře stojící inteligencí hned za dvěma nejchytřejšími druhy lidoopů (šimpanzem a gorilou) a za slonem. Někteří, např. profesor Hornaday, jdou ještě dál a stavějí medvěda na místo první. // Rovněž něžné rčení: „Ty jsi můj méda...“, znamenající asi tolik jako „ty jsi můj malý, neobratný chlapeček“, se mýlí. Méďové jsou skvělými a rychlými běžci, vyvinou rychlost až 55 km za hodinu. Medvěd předhoní pomalejšího koně, je neúnavný chodec, znamenitý skokan a výtečný plavec.

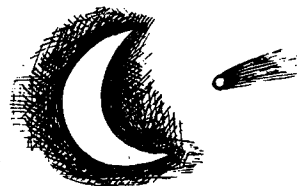

Tedy takřka pětibojař. Kdepak *méda!*
// A jako zajímavost: podle nových výzkumů to nebyl pes, který byl jako první zvíře člověkem zkrocen a chován v zajetí, ale právě medvěd. Dokazuje to mimo jiné i celá řada pravěkých kreseb i prastarých pohádek a ság od Laponska až k Čukotce a dál do severního Japonska, obývaného kmenem Ainů. Mladí medvědi byli chytáni holýma rukama, dokonce „přijímání do rodiny“, zcela malá medvíďata byla kojena spolu s dětmi (např. u Ainů). Zdá se dokonce, že medvíďatům byly pilovány zuby, aby v dospělejším věku nemohl medvěd člověka vážně zranit: takto znetvořený chrup se nachází na lebce jeskynního medvěda z Wolciezsowa (Polsko), staré asi 30 000 let. Uměle upravené medvědince, poznamenané drápy uvězněných medvědů, byly objeveny v Mixnitzké jeskyni (Rakousko) – množství medvědích kostí vykazuje příznaky hladu a degenerace zvířat, která byla „chována“ již ve starší době kamenné.

Sám název medvěd je krycím názvem – medvěd, nápadný svým občasným vzpřímeným postojem a značnou silou, poskytoval dávným lovcům nejen maso, tuk i kožešinu (a snad i žluč jako jeden z prvních léků), ale stal se všude totemovým, posvátným zvířetem. Byl nazýván „dědečkem“, „starým mužem“, „bratrem“, „lesním člověkem“ a všelijak jinak.

I tato jména jsou zřejmě opisem a náhradou posvátného a nevyslovitelného jména původního.

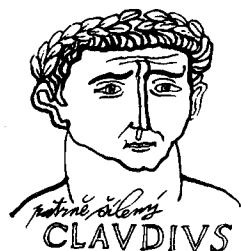
Měsíc

není vždy a bezpodmínečně kosmickým tělesem nejbližším Zemi, ačkoli je takřka na dosah ruky (pouhých 356 000 km) a ovšem, jak dnes víme, i v dosahu našich kosmických výzkumů. Je celkem logické, že právě na něj vedla první lidská cesta do kosmu, ovšem o plné dva tisíce kilometrů víc se může naší matičce Zemi přiblížit na své oběžné dráze planetka Hermes, objevená teprve roku 1937. Není to sice žádný obr, v průměru má jen 700 metrů, ale i tak vzdejme díky nebeské mechanice, že mezi ní a Zemí zůstane nejméně 354 000 km jako onoho 30. října 1937, kdy byla vyfotografována a pojmenována. Dopad takového cvalíka na Zemi by skončil totiž výbuchem, který by zcela zničil plochu asi 50 000 km², tedy území velké jako celé Čechy. // Měsíc rovněž není poklidným závětřím, kde ve vesmírném vzduchoprázdnu ani větérek nezavane. Dr. Donald Rehfuss z Kalifornské univerzity zjistil, že při dopadu meteoritů na měsíční povrch vznikají jejich výbuchem a vypařením plyny, které způsobují docela pěkný závan „měsíčního větru“. Tak železný meteorit o průměru 1 m by při rychlosti dopadu 20 km/sec vyvolal pořádný vítr ještě do vzdálenosti 1,5 km, meteorit o průměru 1 km by vytvořil kráter o průměru asi 123 km a vyvolal takový uragán, že by na okraji kráteru vyhazoval do výše tunové balvany rychlostí 140 km za hod. Účinky větru by se projevovaly několik minut a byly by patrné ještě 1400 km od místa dopadu. Takových těžkých kalibrů dnes dopadá na Měsíc ovšem málo, ale v minulosti jich bylo, soudě podle doličkovatě tváře našeho věrného souputníka, podstatně více. Je tedy jisté, že se na formování měsíčního povrchu zúčastnil i dosud nezakalkulovaný vítr.

Messalina

Valerie, třetí manželka římského císaře Claudia Tiberia, popravená roku 48 n. l. pro udánlivé spiknutí proti bývalému panu manželovi, dala jméno nežádoucímu typu žen, které slovník cizích slov nazývá „nemravnými a prostopášnými“. // Zdá se, že bychom po dvou tisíciletích měli Messalinu zbavit viny. Byla vznešeného původu, pravnučka Octavie, sestry císaře Augusta, a proto – což byla její životní chyba – se v mladičkém věku provdala za starého, ohyzdného, krutého a panovačného císaře Claudia, patrně ke vši bídě postiženého duševní chorobou. Claudius Messalinu sám zapudil, protože její vznešený původ mu nemohl nahradit výhodné konexe politické. Ty mu slibovala zprostředkovat Agrippina, dcera zbožného Germanika a sestra pověstného Caliguly. Oženil se tedy roku 49 s Agrippinou – což byl pro změnu jeho životní omyl – a klidně přihlížel, když se Messalina zasnoubila s fešným konzulem Gaiem Siliem. // Agrippině však nestačil rozvod a rozhodla se bývalou sokyni zlikvidovat fyzicky navždy. Předložila Claudiovi seznam 160 Messalininých údajných milenců, což bylo i na rozkošnický Řím trochu moc, a zahrnula Messalinu pomluvami, které se v neuvěřitelně klepavém Římě, zlomyslné líhni legend, rozšířily a trvale zakořenily v historii (viz zmíněný slovník cizích slov). Claudius sám nedal rozkaz k likvidaci Messaliny – to učinil jeho propuštěnec Narcissus.

„Dobrá a spravedlivá“ Agrippina, ochránkyně mravů a ctností římských matron, pak pana manžela otráвила, aby se konečně uvolnilo místo pro jejího syna Nerona. Pomluva o zhýralé a nestoudné Messalině však trvá dodnes.

Mongoloidní

plemeno má sice některé výrazné tělesné rysy, rozhodně k nim však nepatří tzv. šikmé oči. Úzké oči Mongolů, Japonců, Číňanů a dalších příslušníků mongoloidního plemene malují šikmě jen ryzí malířští začátečníci a neumělové. Ve skutečnosti vyvolává dojem šikmé oční štěrbinu tzv. epikantus, charakteristický kožní záhyb horního víčka, překrývající vnitřní koutek oka. Dojem šikmosti se obvykle zvyšuje širokým nosním kořenem a vysedlými lícními kostmi. Charakterizovat tedy příslušníky mongoloidní rasy jako šikmooké je stejně scestné, jako považují-li oni nás, příslušníky plemene europoidního, za výrazně nosaté a k nerozeznání stejné. Ještě že nám antropologie poskytuje spolehlivější parametry pro odlišení lidských plemen (ras), umožňující např. sledovat cesty osídlování kontinentů především podle krevních skupin, sérologických výsledků, antropometrických výsledků proměrování lebek atd.

Mongolové

nebyli v době svých výbojů o nic krutější než jiné válčící národy a kmeny této doby (12.–14. století), spíše naopak; považovali např. za zcela nepřipustné trestat své nepřátele za pouhou účast v boji, což bylo v celé Evropě zavedeným zvykem. Nábožensky byli vůbec neobyčejně snášenliví – křesťanská nestoriánská mise a obec nerušeně a klidně existovala i v sídle velkého chána Karakorumu a v době útoku Mongolů na Evropu. Je to něco podobného, jako kdyby římský papež

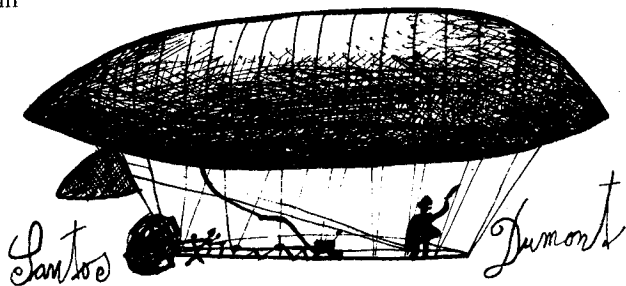

v době křížových výprav strpěl ve Vatikánu mešitu a lhostejně naslouchal muezzinovu vzpěvování... // Za „ďábly“ a „potomky Goga a Magoga“ označila Mongoly teprve propaganda křížáckých rytířů, kteří chtěli před světem ospravedlnit zradu na západním křesťanstvu, když po boku muslimských mamlúků vpadli do zad vojskům mongolského il-chána Hülegüho, nestoriánského křesťana, který přicházel roku 1259 na pomoc ohroženému Jeruzalémskému království, aby pomohl křížákům dobýt ztracený Jeruzalém a s ním boží hrob. Křížáci přepadli mongolský průzkumný oddíl, vedený rovněž nestoriánským křesťanem Kit-bukou-nojanem, který jim vyšel vstříc, a zákeřně jej povraždili. Rozzuření Mongolové, kteří takové počínání právem pokládali za vrchol bezectné a hanebné zrady, vyvrátili na oplátku řádový hrad Sión a poskytli tak „obrácům kříže“ vítanou propagandistickou záminku k ostouzení.

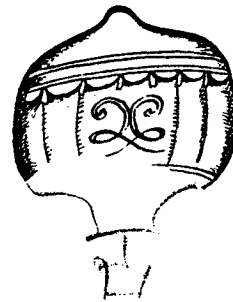
Montgolfierové

Joseph Michel (1740 až 1810) a Jacques Étienne (1745–1799) nevynalezli

montgolfiéru, balón plněný teplým vzduchem – jak historiky vyprávějí – po inspiraci létající spodničkou, pytlíkem nebo jinak náhodně. Zabývali se problematikou létajících přístrojů lehčích vzduchu již od roku 1771, usilovně studovali literaturu a zkoušeli plnit papírové koule vodíkem i vodní párou, až konečně Joseph 2. listopadu 1782 problém vyřešil. A již za osm dní se k nebi vznesla první

montgolfiéra, dávno tvarově a konstrunkčně vymyšlená. Zkrátka: náhoda a inspirace přejí jen duchům připraveným, jak správně řekl Louis Pasteur. Tisíce lidí utrpělo bouli na hlavě, ale jen Newton po tomto úrazu (lze-li tomu věřit) formuloval gravitační teorii. Kdekdo pozoroval plující kusy dřeva, ale jen Archimédés mohl zvolat slavné „Heuréká – objevil jsem!“ a vyřítit se k jistému podivu spoluobčanů nahý z lázně. Atakdale atakdale. // Ostatně Montgolfierové nebyli první, kdo vypustili aerostat lehčí vzduchu a naplněný teplým vzduchem. Portugalský misionář Gusmão Bartolomeo de Laureco (1675 až 1724), který pronikl koncem 17. století přes území dnešní Brazílie až k východním svahům Kordiller a tím do oblasti staré Incké říše, přinesl zprávy o domorodcích, vydávajících se do nebe ve vzdušných lodích. Seznámil se s jejich principem, takže na dvoře krále Jana V. předvedl papírový model, naplněný teplým vzduchem a úspěšně létající. Básník Pinto Bradano sice napsal o tomto slavném větroplaveckém pokusu ódu, méně nadšen byl však inkviziční tribunál, který chudáka Gusmão odsoudil za spojení s ďáblem a za šíření nebezpečných kacířských myšlenek k doživotnímu vyhnanství. // A snad ani Gusmão, ani Inkové nebyli první. Staří Řekové tvrdili o čarodějnicích v Thesálii, že se spouštěly ze strmých kopců s pomocí měchů naplněných dýmem. A v Číně bylo dávno známo, že se lehounké lampióny z rýžového papíru občas vznesou, jestliže se v nich vzduch dostatečně hořícím knůtkem zahřeje. Dokonce se pořádaly výroční slavnosti vzpomínek na mrtvé, spojené s vypouštěním létajících lampiónů nad moře. Tedy ani létání balónů není vynálezem 18. století, ale oživeným objevem dob daleko starších...

Mor vylid- ňující

v minulosti celá města,
kraje i země, tento bíč
boží zdaleka vždy nebyl pouze

morem v tom dnešní slova smyslu, tedy přesně určenou chorobou vyvolávanou bakterií *Yersinia*, dříve *Pasteurella pestis*. Starým lékařům příliš nezáleželo na přesnosti diagnózy – usilovali především o předpověď, kdy se nešťastně setkají „chorobná konstituce ovzduší“ a „astrální“ čili „svrchní“ vlivy s neměně nepříznivými „vlivy spodními“, např. hromadně neblahou životosprávou, obvyklou bolestí středověkých měst. Každá epidemická a zhoubná choroba byla nazývána morem (pestis, pestilentia, lues, loimos apod.) ačkoli se do roku 531 n. l. žádná z epidemií dnešnímu moru nepodobala. Několik příkladů: antický mor vypukl, přenesen z Egypta, roku 431 př. n. l., když Archidamos vpádl s peloponéským vojskem do řeckého vnitrozemí. V pěti letech zahubil třetinu obyvatelstva Atiky. Příznaky byly prudký zánět očních spojivek a hltanu, chraptot, kašel, smrdutý dech, později škytavka, zvracení a hnisavé puchýře na těle, spojené s horečkou a mučivou žízň. Smrt nastávala sedmého až devátého dne. Uzdravení často oslepli nebo přišli o prsty na ruku a nohu. Dříve se soudilo na hromadné otravy námelem (*Claviceps purpurea*), tzv. ergotismus, dnes se pomyslí spíše na nějakou tropickou nebo subtropickou chorobu v kombinaci s horečkou dengue, metlou horských krajin, nebo s rickettsiovým onemocněním. // Za Marka Aurelia vylidnil mor v letech 165 až 189 n. l. Řím i provincie. Jako příznaky převažovaly vyrážky a krvavé průjmy; snad šlo o kombinaci neštovic a úplavice. // Cyprianův mor, popsáný církevním otcem Thasciem Caeciliem Cyprianem, kartaginským biskupem, se od roku 251 do roku 266 n. l. rozšířil po celém známém světě a řádil tak, že se očekávalo vyhynutí celého lidstva. Projevoval se zánětem spojivek a hltanu, dávením, průjmy, hluchotou, slepotou a snětí nebo ochrnutím končetin. Byl tedy podobný moru atickému. // Celý tehdy známý svět rovněž postihla epide-

mie Justinianova moru, řádící plných padesát let od roku 531, kdy se objevila po zemětřeseních, povodních a hladomoru. Zabíjela rychle a za vývoje hlíz nebo krvavého kašle. Podle příznaků šlo tentokrát o pravý mor, který se tak v Evropě objevil poprvé. // Ostatně i nemoci (a jak upozornil prof. Vondráček, nejen tělesné, ale i duševní) se mění. Bakteriologové to připisují proměnám dědičného fondu bakterií, které se stykem s člověkem „ochočily“ a ztratily někdejší agresivitu a zhoubnost, takže místo rychlého usmrcení nacházejí spíše s hostitelem svůj „modus vivendi“ (tbc, syfilis aj.) a žijí s ním v symbióze. Není vyloučeno, že původci zhoubných morů „nepřežili svůj rok 2000“ a odešli za dinosaurů a mamuty. Čehož neželíme.

Moskva

nevyhořela za okupace napoleonskými vojsky (2. září – 11. října 1812) ani na rozkaz gubernátora Rostopčina, který se až do konce života bránil obvinění, že krásné město vydal ohni, ani ji úmyslně nezapálili Francouzi, kteří ztratou dvou třetin města příšli o vytoužené pohodlné zimní ubytování. Pravdu má patrně L. N. Tolstoj ve svém románu *Vojna a mír*: každé vylidněné a převážně dřevěné město shoří, je-li obsazeno cizím vojskem, naprosto nedbajícím opatrnosti a pochopitelně nijak usilovně se nesnažícím lokalizovat a uhasit vznikající požáry.

Mozek nebyl odedávna uznáván za sídlo myšlení, vnímání, intelektu. Právě naopak. Celá antika věřila, že mozek je toliko jakýmsi chladicím krve, a duševní poruchy po jeho poškození připisovala příliš horké krvi. Teprve v pátém století př. n. l. provedl Anaxagoras pitvu lidského mozku, a téměř současně s ním Alkmaion zkoumání mozku zvířat. Oba došli ke shodnému závěru, že v mozku „končí smysly“. Jejich tvrzení se však neprosadilo a bylo záhy zapomenuto. Sídlo „duše“ bylo pak hledáno v srdci, sluneční nervové pleteni poblíže pupku (*plexus solaris*), v játrech atd. atd. Středověk podle učení církve odmítl uznat nebo alespoň hledat jakýkoli orgán „duše“ vůbec a mozku přisoudil nepřilíhající důstojnou funkci – vyměšování nosních hlenů. Vyvrátit se to podařilo teprve roku 1660 německému anatomu Schneiderovi. // Omylem je rovněž ponechávat řešení obtížných problémů koňům, protože mají větší hlavu, a tím, což je omyl, větší mozek. Sama velikost mozku o inteligenci nerozhoduje. Průměrná váha mužského mozku Evropana je asi 1400 gramů. Až dosud největší zvážený mozek měl choromyslný epileptik – 2850 g. Ze známých a výjimečných osobností následovaly sestupně Turgeněv 2012 g, Bismark 1965 g, Cuvier 1830 gramů, Beethoven 1750 g, Kant 1600 g, Napoleon III. 1500 g, Schubert 1420 g, Helmholtz 1350 g, Gambetta 1247 g a hluboko pod normou geniální a příslovečně vzdělaný Anatole France 1190 g. Jak je vidět, kolísá velikost nepochybně dobře fungujících mozků v obou směrech od průměru – daleko důležitější je složitost mozkové kůry, počet závitů atd. atd. I tak je to vše pouhým předpokladem – náš mozek totiž funguje především podle toho, co s ním uděláme a jak se ho naučíme používat.

Mravenčí vajíčka

pro něž někteří obchodníci potřebami pro akvaristy a chovatele drobných okrasných ptáčků ničili a snad leckde dosud ničí mraveniště, nejsou ve skutečnosti vajíčka, ale kukly. Jinými slovy mravenčí larvy v chitinovém obalu, buď holé, nebo obalené hedvábným zámotkem, kokonem, v nichž dochází k dokonalé přestavbě larvy v dospělého hmyzu. Suché kukly čili pupy, vnucované rybkám nebo hmyzožravým ptákům v zajetí, ačkoli jim nejdou k duhu, nemají nic společného se skutečnými mravenčími vajíčky, která naprostá většina lidí nikdy neviděla a nezná. Jsou maličká, takřka na hranici viditelnosti, a někdy i pod ní. Jen zřídka dosahují délky 0,5 mm. Kukly jsou oproti nim mnohokrát objemnější. // Věřím, že pokroky akvaristiky i nové poznatky o správném chovu drobného ptactva ukončily barbarství ničení mravenišť pro hrstku „vajíček“. Chudáci mravenci je sami přenášejí ze slunečního žáru mraveniště, vysypaného na plachtu, do kousku stínu pod nastraženou překlopenou nádobu, aby zachránili potomstvo, ohrožené zhoubnými paprsky. A netuší, že je vydávající v plen horšímu zhoupci – člověku. V případě, že by to někdo nevěděl, upozorňuji, že všechny druhy mravenců u nás patří mezi druhy chráněné zákonem. A že ničení mravenišť je vandalské na přírodě.

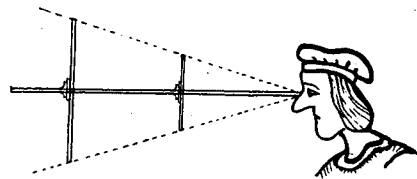
Mustangové se vůbec nepodobají nádherným, většinou sněhobílým krasavcům amerických préríí a hor, s nimiž se setkáváme v románech a ve filmu. Byli to nevelcí, málo vzhlední, klabonosí, ale vytrvalí koníci, potomci koní dovezených Evropany, ovšem nadále nešlechtěných a do jisté míry degenerovaných. (V Montaně, Utahu a Nevadě je ještě několik přísně chráněných stád.) Indiáni je používali především k lovu bizonů, kde byli nepo-

stradatelnými pomocníky, rozhodně však se k nim nechovali s takovou přemírou citu a lásky jako Vinnetou ke své Vlastovce. Právě naopak. Neváhali uštvaného koně na místě podříznout a nejchutnější části z něho sníst. V době hladu pro ně představoval kůň především zásobu masa. Také způsob sedláni indiánských koní byl neobyčejně surový a neokovaná kopyta způsobovala mustangům velmi brzké chromnutí a uhynutí.

Myslбек

se poctivě a ze všech sil snažil o co největší historickou věrnost každého detailu jezdecké sochy sv. Václava a pozorně studoval historické předlohy. Přesto se do jeho díla vloudil omyl: vzor pro třmen našel ve sbírkách Národního muzea a použil jej, protože se shodoval s jeho tvůrčím záměrem. Historická věda však zjistila, že tento druh třmene pochází ze Skandinávie, kde vznikl na sklonku 10. století, tedy asi sto let po smrti knížete Václava, a k nám se dostal ještě daleko později. // Monumentální realista Josef Václav Myslbek (1848–1922) se v tomto případě ovšem dopustil menší chyby než jeho vzor, vlastenecký romantický malíř Josef Mánes a později Mikoláš Aleš; první v ilustracích k tzv. Rukopisům, druhý v cyklu lunet pro Národní divadlo i v jiných kresbách, kde tlumočí svoji představu českého starověkého junáka-hrdiny a bojovníka. Zakotvila už v našem povědomí právě tak jako Alšovi Husité, ačkoli jde, zejména pokud se týká zbroje, o směsici objektů z nejrůznějších dob (mladokamenné sekeromlaty, raně středověké meče a pozdně středověké přilby) i oblastí (východoslovanské bojové sekery-bradatice a francké, karolinské meče a hroty kopí a oštěpů). Oděnění je inspirováno slovenskými vzory, především detvanským krojem – jiní malíři, počínaje autory dřevorytů Hájkovy kroniky a Ženiškem konče, měli své vlastní, docela odlišné představy. Génius Mánesův a Alšův však zvítězil.

Navigace

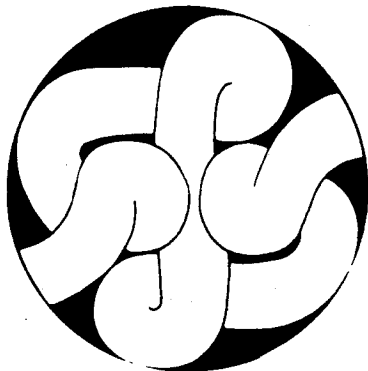
starověkých a středověkých plavců zcela určitě nebyla řízena letem tažných ptáků ani pozorováním, odkud ráno přilétají a kam se večer vrací. „trvale usedlí“ ptáci z ostrovů a pevnin. Neřídila se také podle směru skoků mořských ryb či využíváním znalosti větrů a mořských proudů, ačkoli se to znovu a znovu opakuje třeba ve všech knihách zabývajících se dějinami velkých námořních objevů.

Podle tažných ptáků se lze řídit leda v pohádkách. Jejich hejna létají velmi nepravidelně, v protáhlých vlnkách, a často daleko nad oceánem, kde z neznámých důvodů mění směr letu.

Pověra o blízkosti pevniny, signalizované „trvale usedlými“ ptáky, straší ve všech vojenských i civilních příručkách pro trosečníky. Vyvrátil ji však pokusem na vlastní kůži dobrovolný trosečník Alain Bombard i nedobrovolní trosečníci jiní: tyto ptáci překonávají obrovské vzdálenosti, létají zcela nepravidelně a jejich přítomnost může (může!) signalizovat leda blízkost hejna ryb. Nic víc. // Orientace podle směru vymršťování létajících ryb je ovšem holý blud a nesmysl – vymršťují se obvykle při útoku zlaka nebo jiné dravé ryby, a to ne podle světových stran. Právě tak tahitská rybka *nanue*, vyskytující se výhradně v mělkých lagunách atolů nebo v jejich bezprostředním sousedství (viz vševedné příručky pro trosečníky), je love-na i tisíce kilometrů od nejbližších břehů. // Nespolehlivou pomůckou je ovšem i směr větrů, vanoucích „zhruba“ týmž smě-

rem, např. chvíli od severovýchodu k jihozápadu, chvíli od severozápadu k jihovýchodu a chvíli se všelijak točících. Mořské proudy nejsou vždy po ruce a jejich rychlost, lépe řečeno pomalost, neměla pro plachetnice valný význam. // Skutečná astronomická navigace podle Slunce a hvězd vyžaduje nějaký časoměr a nějaký přístroj na měření úhlů, např. sextant, ale třeba i tzv. Jákobovu hůl, mnoho diskutovanou navigační tykev Polynésanů nebo dosud nepotvrzený navigační kotouč (*Peilscheibe*) Normanů. Rozvinula se teprve po dosažení těchto technických předpokladů, doplněných ještě kompasem a lohem, zařízeným ke zjištění rychlosti lodi a ujeté dráhy.

Pozor!
Rychlost lodi se měří v uzlech, nikoli v „uzlech za hodinu“. Sám námořní uzel totiž odpovídá rychlosti jedné námořní míle (1852 m) za hodinu.

Nero

(37–68), římský císař, rozhodně nebyl tak zvrhlým krutovládcem, jak bývá na podkladě tendenčních pramenů líčen. Jeho matka nebyla zabita na jeho příkaz a Nero sám samozřejmě nehrál ani na harfu, ani na housle při požáru Říma, který nezavinil – paliči byli takřka s určitostí najati spekulanty s pozemky. // Podobné nactiutrháctví má na svědomí jednak dějepisec Tacitus, který byl proti Neronovi zaujat, jednak floutek Petronius, „mistr vkusu“ soudobého Říma, donucený nakonec k sebevraždě pro spiknutí proti císaři. Oba byli vášnivými zastánci politické strany nejvyšší šlechty, jejíž boj proti císařství, omezujícímu jejich práva, a za republiku latifundistů a bankéřů tehdy vrcholil. Nejvíce se však o vznik záporných neronovských legend zasloužila křesťanská římská menšina, která se jako jediná ukázala v nábožensky velmi snášenlivém Římě naprosto nesnášenlivou. Zatímco římscí císaři pravidelně přinášeli oběti všem bohům své světovládné říše (odtud *Pantheon* – chrám všech bohů) a klaněli se jim, chovali se křesťané urážlivě nejen při pohanských obřadech, ale i v divadlech, kde záměrně rušili a snažili se výtržnostmi znemožňovat „hříšná“ představení. Tím proti sobě popudili všechnen ostatní římský lid a Nero musel na všeobecný nátlak přistoupit k opatření proti rušitelům pořádku, ačkoli byl až do krajnosti diplomatický a ve vztahu k menšinám a podrobeným národům, zejména na východě říše, neobyčejně trpělivý a politicky obratný. To mu ovšem křesťané nikdy neodpustili a v době své neomezené vlády na sklonku starověku pečlivě zničili rukopisy všech autorů, kteří se o Neronovi vyjadřovali příznivě. Podobně byla očerněna i památka císaře Juliana, zvaného Apostata (Odpadlík, 361–363), který se pokusil zachránit římskou říši jejím duchovním sjednocením novoplatónskou filozofií, nahrazující křesťanství. Ač byl člověkem mravným a ušlechtilým, zahrnuly jej pozdější legendy nejhoršími a nejfantastičtějšími pomluvami a osočováním.

Netopýři

nejsou jedinými zvířaty, používajícími

zvukový radar, lépe řečeno sonar. Vysílají nosem (vrápenci – čeleď *Rhinolophidae*) nebo ústy (ostatní netopýři – čeleď *Vespertilionidae*) ultrazvuky o kmitočtu 30–70 KHz, pro člověka neslyšitelné, a přijímají jejich odraz nejen od kořisti, komárů a mūr, ale třeba i od nití, kterým se v letu s jistotou vyhnou, i od nepatrných výstupků na zdech či stěnách hnízdiště, kam se zavěšují. // Kromě netopýřů používají ultrazvukového sonaru i někteří savci, např. lenochodi a kytovci, především delfíni, i ptáci, např. lelkům příbuzný gvacharo jeskynní. Seznam se v budoucnosti nepochybně podstatně rozšíří zásluhou hromadného použití citlivých přístrojů a moderně vybavených laboratoří v zoologických zahradách. Výzkum používání ultrazvuku zvířaty má mimořádný význam pro další rozšíření našich poznatků o psychologii zvířat – ultrazvuk se totiž používá nejen jako prostředek aktivní lokace, ale i vzájemného dorozumívání (delfíni, velryby). // A ještě pokud jde o netopýry: jejich sonarová orientace i v úplné tmě je tak dokonalá, že se zcela určitě nikomu a nikdy nezapletou do vlasů, jakkoli to lidová pověra tvrdí.

Newton

Isaac, geniální anglický fyzik, matematik a astronom, se prý narodil přesně v úmrtní den svého předchůdce Galilea Galileiho, ten se prý opět narodil neméně přesně v týž den v Pise, kdy v Římě skonal jeden z titánů renesance Michelangelo Buonarrotti. Jistě by to byla pěkná shoda, a kdyby souhlasila, dokázala by i mého materialistického ducha přimět k úvahám o šťastném lidstvu, které génus neopouští, jen přechází z jedné tělesné schránky do druhé... // Bohužel toto tvrzení, vyskytující se takřka ve všech životopisech jmenovaných tří veleduchů, neobstojí.

Datum narození každého z nich se totiž uvádí podle jiného kalendáře! Galileo se narodil 15. února 1564, Michelangelo zemřel 18. února téhož roku, jenomže – a v tom je háček – pouze používáme-li tzv. florentského kalendáře, ve kterém nezačínal rok 1. ledna, nýbrž 25. března svátkem početi P. Marie. Podle tohoto kalendáře „přesáhl“ rok 1564 do obvyklého gregoriánského kalendáře skoro o tři první měsíce. Michelangelo tudíž zemřel sice 18. února, ale roku 1565! // Galileo Galilei zesnul ve vyhnanství v Arcetri 8. ledna 1642, opět podle gregoriánského kalendáře. Newton se narodil 25. prosince 1642 – den ani měsíc tedy nesouhlasí, ale alespoň letopočet – ovšem podle juliánského kalendáře, tehdy ještě v Anglii používaného. Přepočteme-li datum jeho narození podle gregoriánského kalendáře, vychází nám 5. ledna 1643. Škoda, přeškoda...

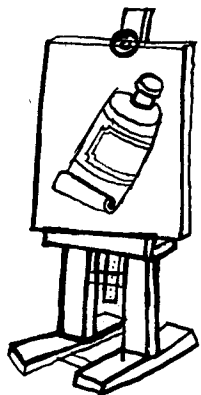
Nikl

nebyl objeven teprve roku 1751 stockholmským chemikem Cronstedtem a jeho výroba nebyla zahájena teprve roku 1824, kdy podnikatel Gersdorf postavil v Gloggnitzu v Rakousku první huť na jeho tavení. Za vyvrácení tohoto omylu vděčíme numismatikům: tito všetečkové, především Flight, zjistili, že byl ve slitinách znám již od prastarých dob a část mincí, které dal v Baktrii razit král Euthydemus roku 225 př. n. l., byla vyrobena ze slitiny mědi a niklu takřka ve stejném poměru, jaký nacházíme u novověkých niklových mincí. Slitiny niklu a čistý nikl samotný dobře znali také staří Číňané, jak je prokázáno archeologickými nálezy.

Obětní kameny

lépe řečeno takzvané obětní kameny, vyskytující se na území našeho státu především na západní Moravě od Valtíмова až po Landštýn na Slavonicku, na Dačicku, u Budišova, v jižních Čechách na Doudlebsku, na Milevsku a jinde, kolem nichž vznikla celá řada pověstí a rozsáhlá literatura (Schlemm, Ebert, Hoopé, Nauman, Gebauer, Rzehak, Jüttner a další a další), nemají nic společného ani s pravěkem, ani s obřady spojenými s obětováním lidí či zvířat. Jejich geologický, archeologický, technologický a antropogeografický průzkum ukázal, že nejsou uměle opracovány – a to ani jejich „mísy“ – že je nenacházíme v oblastech relativně osídlených atd. Jde zkrátka o pěkné, avšak ryze přírodní útvary a přírodní geologické jevy – což ovšem neznamená, že kolem nich

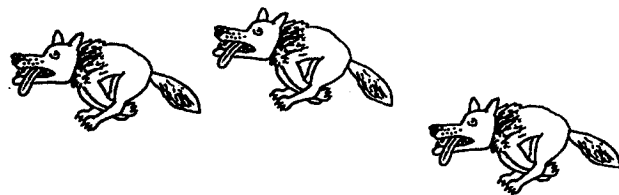
nebyla lidová slovesnost upříst hezkou krajkou pověstí. Jde jen o to, být si toho vědom.

Olejomalbu

nezavedli do malířství bratři van Eyckové, ačkoli to autoritativně tvrdí nestor historie umění Giorgio Vasari, když ve svém proslulém díle z roku 1550 píše: „Vynález olejových barev byl pro malířské umění nejkrásnějším objevem a znamenal velké pohodlí. Vynalezl to poprvé ve Flandrech Jan z Brugg... (Jan van Eyck, – asi 1390–1441 – pozn. aut.). Do té doby brali malíři vejce, šlehali ho a drtili v něm tenkou fíkovou větévku, jejíž mléko vytvářelo s vejcem temperu pro barvy; tím malovali své obrazy.“ // Vědecký výzkum techniky starých

mistrů požadoval poprvé Louis Pasteur, nejen geniální bakteriolog, ale i znamenitý malíř a žák Gustava Couberta. Histologicky zkoumal staré malby W. Ostwald a v řezech dokazoval oleje barvením metylvioletí, bílkoviny jodeosinem. Později přišly na pomoc metody sérologické a chromatografické. Bylo nepochybně prokázáno, že i před Janem van Eyckem, a dříve než malíř Antonello da Messina přenesl jeho metodu malby do Itálie, používal se olej jako ředidlo na různých místech – např. při malbě norských gotických ikon ze 13. století. // Jak je vidět, opravily moderní analytické metody omyl Giorgia Vasariho sice až po čtyřech stoletích, ale přece.

Omyly v citátech

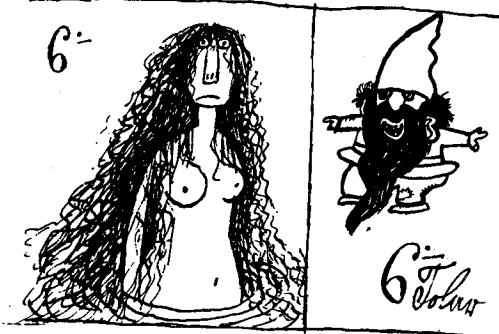
Hic deficit orbis – zde končí svět.

*Nápis na starých mapách
při Herkulových sloupech
(Gibraltar)*

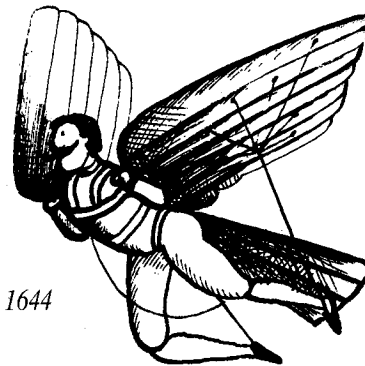
Prezident Akademie je dále po povinen ze všech svých sil přispívat k vyhubení vlkodlaků, permoníků, draků, vodních žinek a bludiček. Aby byl lid účinně pobídnut k této bohubilé činnosti, vypisuje se na vypátrání každé z těchto příser, ať už je odhalena v děrách, jamách, jeskyních, nebo jezerech, odměna šesti tolarů.

*Ze zakládací listiny berlínské Akademie věd
1700 (!!!)*

Omyly v citátech

Brzy bude docela obyčejnou věcí koupit si pár připínacích křídel k létání tak, jako si dnes kupujeme pár jezdeckých bot.

Anglický přírodovědec Glanville, 1644

Omyly v citátech

Je dokázáno, že je vůbec nemožno, aby se člověk mohl zvednout do vzduchu, nebo se v něm alespoň udržet.

*Akademik Lalande
v Journal de Paris, 1782,
necelý rok před vzletem
první montgolfiéry
s lidskou posádkou*

Omyly v citátech

Návrh je třeba zamítnout především proto, že žádná lampa bez knotu nemůže samozřejmě hořet.

Z posudku projektu plynového osvětlení, podaného roku 1797 Philipem Lebonem francouzské Akademii věd

Omyly v citátech

Nemohli bychom věřit nekonečné řadě objevů a nejsvětlejším teoriím, kdyby oheň, vzduch, voda a země již nebyly uznávány za jednoduché živly.

Akademik Baumé, vynálezce hustoměru, po po Lavoisierově oznámení rozkladu vzduchu na kyslík a dusík roku 1789

Omyly v citátech

Ve všech hlavních evropských městech je plno dobrodruhů a projektantů. Běhají po světě a nabízejí panovníkům domnělé vynálezy, které existují jen v jejich fantazii. Jsou to samí šarlatáni a podvodníci, kteří jdou jen po penězích. Ten Američan je jedním z nich. O Fultonovi už nechci slyšet ani slovo.

*Napoleon Bonaparte k nabídce
vynálezu parníku
Robertem Fultonem 1803*

Proč jste mě upozornili až pět minut po dvanácté, že právě tento projekt může změnit tvárnost světa?

*Napoleon Bonaparte k nabídce
vynálezu parníku Robertem Fultonem 1812*

Omyly v citátech

Zdržel mě jakýsi mladý muž z Birminghamu. Ukázalo se, že se pokouší dostat patent na – sázeční stroj. Nemohli jsme se dost vynasmát projektu tak pošetilému.

Times, 1821

ABC

Omyly v citátech

Fantastové, kteří chtějí posílat do ulic světlo v trubkách se svítiplynem, by si mohli zrovna tak usmyslit osvětlovat Londýn kouskem Měsíce.

Proslulý fyzik Wollaston, 1802.

Omyly v citátech

Co může být absurdnější než představa, že by lokomotivy mohly ujíždět dvakrát rychleji než poštovní dostavníky.

Quarterly Review, 1825

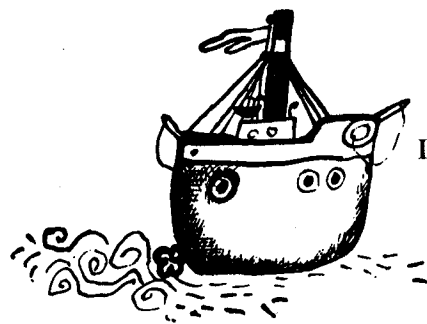
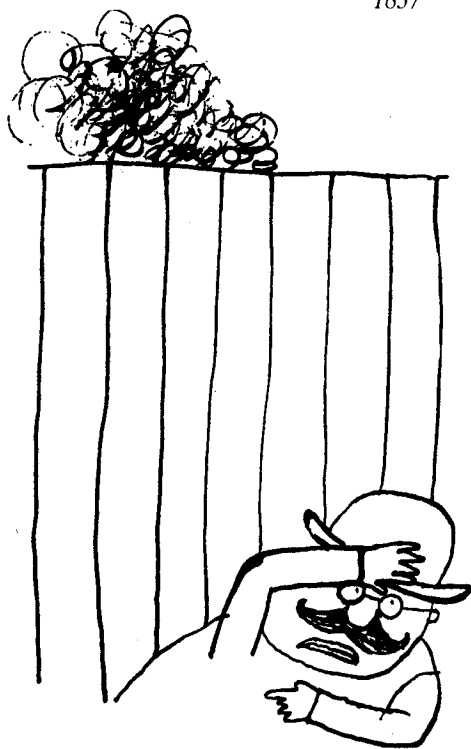

Zavedení železnic bylo by na úkor veřejných

zdravotních poměrů, pohyb rychlejší 41 kilometrů v hodině by cestujícím nevyhnutelně způsobil mozkové otřesy a šílenství, v obecnstvu u trati pak závrať a nevolnost. Byla-li by železnice zavedena, bylo by nezbytné ukrytí ji mezi dva ploty, vysoké jako lokomotiva a vagóny.

Omyly v citátech

*Bavorská královská rada,
1837*

Omyly

v citátech

I kdyby šroub skutečně mohl uvádět loď do pohybu, přece by se v praxi neosvědčil, protože je na zádi, a proto není možné loď

řídít.

řídít.

Závěr komise odborníků britské admirality, 1837

O m y l

Omyly v citátech

Navrhuji zrušení patentního ústavu. Všechno už bylo vynalezeno a nic nového už nelze objevit.

Ředitel patentního úřadu ve Washingtonu, 1832

Omyly v citátech

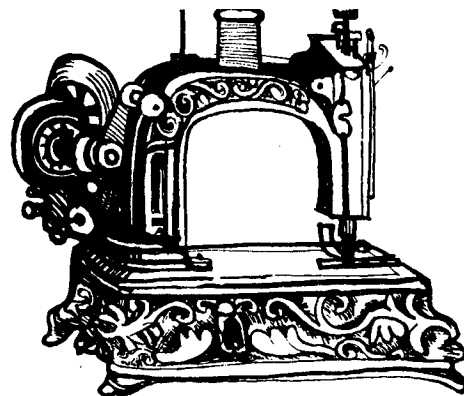
Chtít zachytit
prchavé zrcadlové
obrázky jest věcí nejen nemožnou, jak ukázaly důkladné ně-
mecké pokusy, ale současně i rouháním se Bohu. Člověk byl
stvořen k obrazu božímu a boží obraz nemůže bý zachycen žád-
ným lidským strojem.

*Uvítání vynálezu fotografie
časopisem Leipziger Anzeiger,
1839*

Šicí stroj je kuriozita leda pro zasmání.

Times, 1851

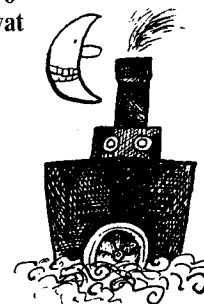
Omyly

v citátech

Myšlenka zavést pravidelnou námořní paro-
plavbu se v ničem neliší od myšlenky cestovat
na Měsíc.

*Profesor fyziky Lardner
z londýnské univerzity,
1842*

Omyly v citátech

Omyly v citátech

Elektrina nemůže být nikdy praktickou formou síly, protože ztráty vzniklé ve vedení jsou příliš velké. Bylo by snazší užívat provazových poháněcích pásů, které by šly od kladky ke kladce, takže by se táhly na míle po celém kraji.

*Vynikající technik
ing. Osborne Reynolds,
1888*

Omyly v citátech

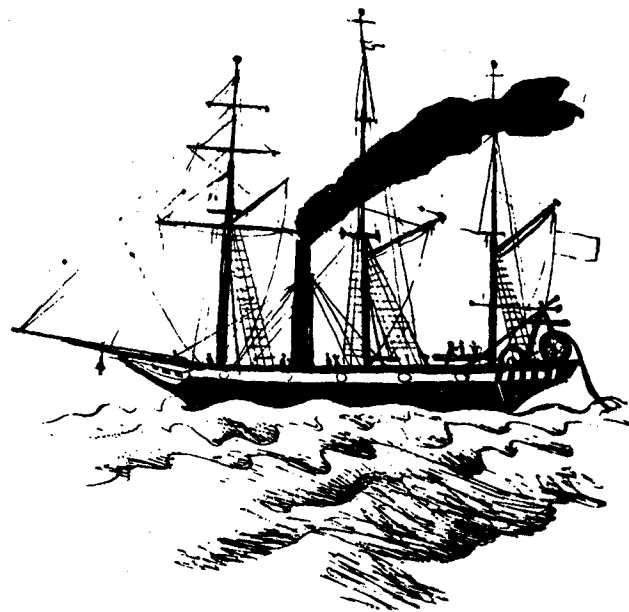
Chápeme možnost studovat tvar hvězd i jejich vzdálenosti a pohyby, kdežto nikdy a žádným způsobem nebudeme moci zkoumat jejich chemické složení.

*Auguste Comte, 1857
(za pět let byl vynalezen
a v astronomii použit
spektroskop)*

Omyly v citátech

Nemohu považovat myšlenku na položení podmořského kabelu mezi Evropou a Amerikou za vážné. Teorie o prouděch mohla by podat nezvratné důkazy o nemožnosti takového přenášení proudu elektrického, i kdyby se nehledělo na proudy, samovolně vznikající v dlouhém vedení a citelné již i v krátkém spojení mezi Doverem a Calais. Jediný prostředek, jak spojit Starý a Nový svět, je překlenout Beringovu úžinu nebo volit směr přes Faerské ostrovy, Island a Labrador.

*Zkušební komisař polytechniky
fyzik Babinet
v Revui de deux Mondes,
1853*

Omyly v citátech

Bídáku, nedám se podvádět břichomluvcem!

*Akademik Bouillaud
11. března 1878, škrtě
na zasedání francouzské
Akademie věd fyzika
dr. Moncela, předvádějícího
Edisonův fonograf. Šest měsíců
nato, 30. září, v podobném
sezení prohlásil:*

I po zralém prozkoumání zjišťuji, že nejde o nic jiného než o břichomluvectví, protože nelze připustit, že by sprostý kov nahradil ušlechtilý zvukový nástroj lidský.

Omyly v citátech Na rozhraní mezi přitažlivou silou Měsíce a Země by se naše váha rovnala nule. Lety v meziplanetárním prostoru budou možné teprve tehdy, až bude vynalezen nějaký prostředek, kterým se zamezí toto snížení váhy. Ukázelo se, že je to z dosahu naší moci, budeme se muset rozloučit se svými sny o cestách do vesmíru.

Volk und Welt, 1937

Omyly v citátech

Jsme teprve na počátku období, které bude jednou nazváno historií zlatým věkem.

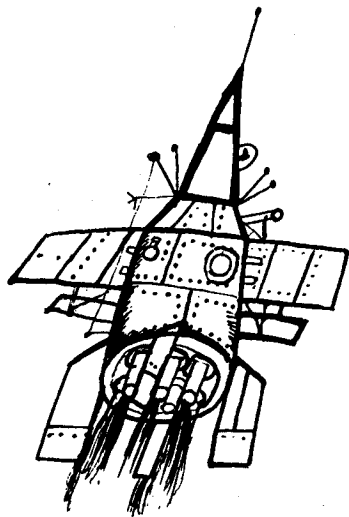
Irwing Z. Bush 1928, rok před krachem na newyorské burze a před počátkem nejhlubší krize kapitalistického světa

Omyly v citátech

Ostrostřelba raketou k Měsíci zůstane navždy nesmyslem a v tomto případě marným uměním, protože taková raketa nikdy nebude vyprávět o svých zážitcích. Proč tedy podnikat bláznivé pokusy, budou-li sloužit nejvýše středoškolákům, aby se s tužkou a s papírem trápili nad zákony volného pádu?

Vynikající astronom a selenograf
Philipp Fauth,
1928

Ondatra

presněji zoologicky řečeno ondatra pižmová (*Ondatra zibethica*), velký hlodavec našich vod a radost paní a dívek, které rády nosí bizamové (ondatří) kožíšky není v Evropě domovem odpradána. Právě naopak. Dostala se k nám teprve roku 1905, kdy vášnivý a podnikavý nimrod hrabě Colloredo-Mansfeld vysadil prvních deset párů, s obtížemi dovezených až ze Spojených států, do rybníčku ve Staré Huti u Dobříše. Chtěl tím rozšířit lovecký sortiment o další druh. Nevíme sice, zda si na milé ondatry zastřílel (sotva – vodní myš není zrovna příliš sportovní cíl), zato je jisté, že se z malé nasazené kolonie stala lavina, valící se celou Evropou na západ i na východ, až do Mongolska a do Číny, a osidlují tůň za tůní, rybník za rybníkem. Opakuje se zkrátka tak trochu historie s prvním párem králíků v Austrálii. Jen u nás se ročně vykupovalo více než 50 000 ondatřích kožek, aniž by se zřetelně zmenšovaly stavy tohoto našeho největšího hraboše. // Jiným omylem je přeceňování škodlivosti ondatery, označovaných ještě nedávno za „strašné škůdce“ ryb i hrází. Není to tak zlé, a cenná kožešina nějaké ty škody na hrázích malých rybníků (ryby ondatry neloví, občas nakousnou jen leklý kus, jinak dávají přednost škeblím a rostlinné potravě) bohatě nahradí. Proto bylo moudré počínání příslušných institucí v Rusku, které do roku 1940 na různých místech vysadily 40 000 ondatery z Čech a z Finska. Skutečnost, že ondatry nejsou hájeny a že jsou celoročně loveny tzv. myšáři, často i brutálním „pícháním“, není právě dobrým vysvědčením pro naše ochránářství.

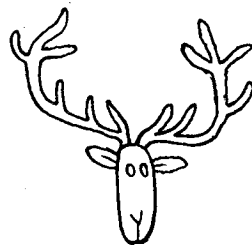

Opice

si nehledají v srsti blechy, ačkoli tato představa pevně zakořenila zejména mezi návštěvníky zoologických zahrad – stačí malou chvíli postát u opičího výběhu. Poměrně velmi řídká opičí srst je pro blechy velmi chabým útočištěm a jsou v ní naprosto výjimkou. Ve skutečnosti hodují na luppech, šupinkách odumřelé pokožky, slaných potem, které jim zřejmě neobyčejně chutnají. Druhým důvodem vzájemného „vybírání blech“ je snaha o projev přízně, viskání. Proto tuto službu často prokazuje opičák samičce nebo naopak samiči harém svému pánu a vládci opičákovi. // Kromě toho opice nežijí jen v tropech a subtropích. Na samém severu Japonska (nehledě na Gibraltar, donedávna jediný domov divokých evropských opic), nad 36. rovnoběžkou, v takřka liduprázdném kraji, kde jsou hory po čtyři měsíce v roce pod sněhem, žije makak červenolící (*Macaca fuscata*), pohybující se ve sněhu, koupající se v dosud nezamrzlých horských jezírkách a živící se v zimě kaloricky málo vydatnou stromovou kůrou. Japonští vědci se v posledních letech velmi usilovně věnují studiu těchto nejsevernějších opic světa. // Zdařile se rozvíjí i pokus gruzínských vědců, kteří vypustili několik párů opic téhož druhu do lesů západní Gumišty v Gruzii. Od roku 1974 do roku 1976 přibýlo dvačtyřicet mláďat a celé stádo se, jak se zdá, cítí výborně.

Parohy

nemají vůbec nic společného s rohy. Zdobí lebky mužských, samčích příslušníků čeledi jelenovitých (s výjimkou kabara pižmového a srnčíka čínského, kteří jsou bezrozí, a soba, kde má parohy i samice), a každý rok na pokyn hormonálního aparátu znovu vyrůstají z výčnělků čelní kosti, zvaných pučnice. Měkká pojivová tkáň je kryta jemnou pokožkou s plstěnou srstí, zvanou lýčí,

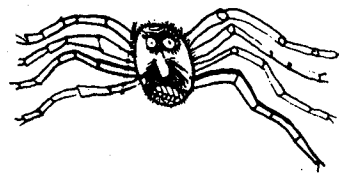
bohatě zásobenou nervy a velmi citlivou. Ukládáním sloučenin vápníku a fosforu paroží tvrdne a mění se v kost, která se při otloukání svědicího a stále hůře krví zásobovaného lýčí barví krevními pigmenty dohněda. Několik měsíců po říjí zvíře paroží shazuje díky vrstvě zvláštních buněk mezi parohem a pučnicí. Krvavá jizva se brzy zhojí a zanedlouho zde začíná růst nový paroh. // Počet výsad jelenovitých neoznačuje věk zvířete, natož aby přibývala jedna výsada rok od roku. Zhruba řečeno mladí a přestárlí jeleni mají méně výsad. Závisí to na výživě a přísunu hormonů. Před 2. světovou válkou choval v oboře na Jeseníku jeleny jakýsi pan Vogt – krmil je burskými oříšky a příkrmoval hormonálními přípravky. Dosahoval fantastických trofejí, čtyřicateráků i více. // Rohy jsou naproti tomu složeny převážně z keratinu, podobně jako kopyta, drápy, chlupy a vlasy. Vytváří dutou pochvu, do které zapadají výběžky čelních kostí, kostěné násadce, zprvu se vyvíjející samostatně, a teprve později srůstající s lebeční kostí. Toulec rohu roste celý život od hlavy ke špičce, a nikdy nedochází k výměně. Velmi podobné složení, s výjimkou chybějícího kostního násadce, má i roh nosorožce – nevznikl tedy stmelněním jednotlivých chlupů, jak se lze díky mechanickému přejímání často dočíst. Jediný pohled do drobnohledu nás o tom přesvědčí. Stejně nevznikly ze slepených chlupů ani šupiny luskounů, ač je to ve většině učebnic. Jsou z poctivé rohoviny a vytvářejí se jako u plazů ve škáře. // Nosorožec neužívá svého rohu jako smrtící zbraně – při soubojích s ostatními samci se jím jen pretlačuje. Chce-li zranit, rafne dvěma ostrými špičkami, kterými dovede zasadit i pořádně hlubokou ránu.

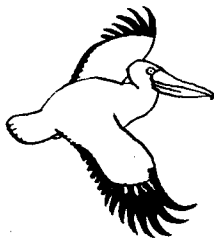
Pavouci

žijící u nás nejsou sice nebezpeční jako některé druhy tropické a subtropické, ale... // Začneme takhle: pavouci byli odedávna považováni za krutě nebezpečné. Podle Xenofóna někteří pavouci, menší než půl obolu (což byla drobná starořecká mince), mohou týrat člověka bolestmi a připravit ho o rozum. Málokdo ví, že stropu podobná nebesa staročeských postelí a jejich ověšování řasnatými koltrami (závěsy) nebylo ničím jiným, než obranou před pavouky, pokládány za nebezpečnější hadů a štírů. A podivná nemoc, která hromadně vypukla počátkem 16. století v Itálii a projevovala se hysterickými záchvaty, pláčem, smíchem, křečemi atd., byla spojována s kousnutím zcela neškodného slíďáka tarentského (*Lycosa tarentula*). Léčila se tancem při divoké hudbě až do vyčerpání. Dodnes se „tarentela“ hraje a tančí, a slíďáci tarentští dál žijí pod modrým nebem Itálie – jenže nikdo už nevěří v jejich škodlivost. // A tato dobrá víra byla omylem trochu přehnána, takže i první zprávy o jedovatých a člověku nebezpečných pavoucích se pokládaly za blud a klam a za pověru pošetilých vesničanů. Nakonec však bylo smutných zkušeností tolik, že i optimisté svůj názor změnili. Pavouk snovačka jedovatá (*Lathroedectus mactans*), sotva 15 mm veliký zakrslík a nedorost – proti našim slíďákům tatarským (*Lycosa singoriensis* – 32 mm), natož proti americkým sklípkanům (*Dugesilla californica*), lovcím drobné obratlovce – však právem získala tu nejhorší pověst po celém světě. Její poddruhy (geografické rasy) se jmenují v Itálii marmignato (mramorovaný), ve Střední Asii karakurt (černý vlk), v Austrálii jockey spider (pojezdčí pavouk), na Novém Zélandě kaptipo („štípe v noci“) a v Americe black widow (černá vdova). // Ranka celkem nebolí a její okolí se nemění. Asi po čtvrt hodině začnou nesmírně bolet nejprve mizní uzliny, pak břicho, kříž a další části těla. Nemocní se neudrží na nohou a křičí bolestí, dusí se, břicho je tuhé a napjaté, což občas vede ke zbytečnému operativnímu zákroku, když je pavouk přehlédnut.

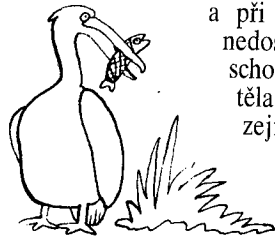
Neléčené onemocnění trvá asi tři týdny a rekonvalescence několik měsíců. V těžkých případech nastává za jeden až dva dny smrt. Lékem je vstříknutí speciálního antilakrodektického séra a kalcia. // Jsou i další jedovatí pavouci, způsobující např. rozpad tkání a obnažení vnitřních orgánů (jedovatá snovačka *Mastophora gasteracanthoidea*, žijící na peruánských vinicích). Velmi jedovatý je i pavouk útočný, *Atrax robustus*, asi tři centimetry dlouhý, žijící v Austrálii a opravdový agresor. Značná část postižených uštknutím tohoto pavouka umírá selháním srdce, děti dokonce ve velmi krátké době. // U nás jsme naštěstí takových radostí ušetřeni, ale i tak na našem území žije několik pavoučků, jejichž kousnutí je velice nepříjemné. Je to především západník jedovatý (*Chiracanthium punctorium*). Kousnutí je 4–5 dnů velmi bolestivé, zotavení trvá asi 14 dnů – o všem u zdravého člověka. Velmi bolestně, asi jako sršeň, dovede kousnout – a to bude patrně pro mnoho čtenářů překvapení – náš vodouch stříbrný (*Argyroneta aquatica*). Je to velezajímavý tvoreček, stavící si své hnízdo ve tvaru potápěčského zvonu pod hladinami tůní a rybníků a přinášející si tam na ochlupeném tělíčku i zásobu vzduchu. // I náš křížák (*Epeira diadema*) dovede kousnutím vyvolat bolesti hlavy, kloubů i svalů a následující průjmy. A to – naštěstí – je v jeho kusadlech (chlicerách) jen malá porce jedu arachnolysinu, jinak obsažená v celém těle. Arachnolysin působí jednak celkové příznaky, především však rozkládá krev. Extrakt z jedné jediné samičky křížáka, vážící něco přes 1 g, by otrávil téměř 1000 kotat (podle Roberta) a rozložil 2,5 l krve (podle Sachse).

Pelikáni

jedni z největších létajících ptáků vůbec (až 10 kg, rozpětí až 3 metry), nejsou vůbec neobratní letci, jak na první pohled vypadají. Právě naopak. Celé hodiny plachtí ve vzduchu a při obratech i přistávání jsou téměř nedostizně obratní. Zčásti vděčí za tuto schopnost pneumatizaci (provzdušnění) těla zvláštními vzdušnými vaky, vycházejícími z plic.

Perun

Lada, Vesna, Veles, Morana, Svantovít a další bohové a bohyně, jejichž uctívání pohanskými starými Čechy je v našem povědomí pevně zakotveno, nejsou bohužel u nás žádným historickým pramenem doloženi. První kronikáři byli pochopitelně křesťané, a ti z náboženských důvodů jména pohanských bohů zamlčeli, považující je za ďáblы a nehodlající riskovat věčné zatracení třeba jen pouhým vyslovením jejich jmen. Názvy uvedených a dalších bohů převzalo obrozenectví z panteonu pohanských bohů Polabských Slovanů, kde se prameny přece jen zachovaly. Boha Peruna uvádějí písemné zprávy i u Lotyšů, Litevců a starých Prusů.

Pes

neskáče na svého pána z živelné radosti, na rozdíl od fotbalistů, obšťastňujících podobným způsobem svého spoluhráče, který vstřelil soupeři branku. Jako každé krotké zvíře považuje člověka za svého partnera a přiznává mu nadřazené postavení ve smečce, k čemuž podle psích pravidel slušnosti patří strčit zesponu čenichem do brady hodnostně vyššího. Člověk má ovšem pro psa obličej poněkud příliš vysoko – proto ono psí vyskakování. // Rovněž vrtění ocasem není jakési pohybové vyjádření potěšení, ale u psí smečce běžně používaný způsob, jak co nejrychleji a neúčinněji rozšířit svůj individuální pach, jakousi „vizitku“, linoucí se ze žláz uložených při kořeni ocasu. Smím-li se odvážit přeložit tuto alegorickou pantomimu do lidské řeči, říká pes asi toto: „Jsem to opravdu já! Jen pořádně navětrí a přesvědč se!“ Neví, chudák, že lidský čich je neskonale, snad stotisíckrát méně ostrý než čich jeho, vytvářející docela jiný svět, než je svět náš: svět nesčetných a navzájem přesně rozlišených vůní, pachů a signálů. // Pes nebyl rovněž prvním zvířetem, které člověk choval v zajetí – předešel ho v paleolitu medvěd a v neolitu antilopa a gazela, spojené patrně s kultem měsíce – ba ani prvním zvířetem domestikovaným (zdomácněným). Ačkoli jsou počátky chovu psa skryty v nedohledné minulosti tak důkladně, že vlastně nevíme, vznikl-li z vlka, či šakala (nejspíše z vlka), je téměř jisté, že sledoval člověka-lovce nejprve jako tzv. synantrop, průvodce, živící se zčásti zbytky lidské stravy. Tedy podobně jako někteří hlodavci, mouchy nebo vrbci. Po druhovém rozlišení od vlka, kterého pes pudově nenávidí, projevil svou užitečnost člověku. Stal se domácím zvířetem především pastevců, kteří již dříve ochočili ovci a kozu. Některé nálezy dosvědčují, že pes byl ojedinele chován jako hračka dětí nebo prostě jako přítulný tvor pro potěchu.

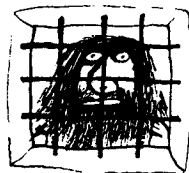

Poe Edgar Allan (1809–1849), světově proslulý básník a prozaik, necestoval v mládí po Evropě a nenavštívil Petrohrad, jak podle jeho děl soudili téměř všichni jeho životopisci. Ve skutečnosti se dostal pouze do Anglie, kde v letech 1815–1820 navštěvoval drahý a proslulý penzionát nedaleko Londýna. Poslal jej sem jeho pečlivý nevlastní otec John Allan. Z Anglie se vrátil do Ameriky, a už ji neopustil – s nevelkými úspěchy studoval v Richmondu a v Charlottesvillu, než jej Allan odvolal pro dluhy a nespořádaný život. Stejně neslavně skončilo jeho krátké vojenské studium na westpointské akademii roku 1830/31, odkud byl pro nekázeň vyhozen. Pak se ztratil téměř na dva roky z očí svým přátelům i nevlastnímu otci (který se ho zřekl) – a tehdy prý podnikl svou evropskou cestu... // Nepodnikl. V naprosté bídě vstoupil jako dobrovolník a řadový voják pod jménem E. A. Perry do vojska a odsloužil svůj úvazek v pevnosti Fort Moultrie na Sullivanově ostrově, právě tam, kam později vložil děj své překrásné novely Zlatý chrobák. To, jak se zdá, jeho první životopisci Didier, Stedman ani Ingram nevěděli.

Porcelán

přesněji řečeno evropský porcelán – v Číně a Japonsku byla technologie výroby dávno známa a chována jako jedno z nejpřísnějších tajemství – nevyrobil Johann Böttger (1682–1719) čirou náhodou, když do alchymistického kelímku nasypal práškový kaolín, podstrčený mu jako náhražka za pudr k okrášlení paruky. Tak snadno se totiž porcelán vyrobit nedá. Stěží mu v tom pomohly alchymické pokusy, kvůli nimž byl rázným a svérázným saským kurfiřtem Augustem III. Silným uvězněn s dilematem buď vyrobit slíbené zlato, nebo se důvěrně seznámit s katovou sekerou. Jsou dokonce oprávněné pochyby, zda měl Böttger na objevu výroby porcelánu rozhodující podíl. Jeho dobořivým rádcem a ochráncem byl totiž nadmíru vzdělaný fyzik a matematik Ehrenfried Walter von Tschirnhaus, mj. člen Královské akademie věd Ludvíka XIV., jenž se pokusy s rozličnými druhy hlíny a výrobou keramiky zabýval již dávno, v souvislosti se svým zájmem o pece všeho druhu. (Byl prvním, jemuž se podařilo v mimořádně vysokém žáru spálit diamant.) Tschirnhausovi se zželelo mladého Böttgera, drženího až do konce života v drážďanském a míšeňském vězení, a vedl mu ruku po krátkou dobu, jež mu do smrti zbývala. Spolu s ním poněkud uklidnil netrpělivého kurfiřta objevem výroby červené kameniny (1707), která se ukázala být znamenitým prodejním artiklem, až posléze byla roku 1710 zahájena v Míšni výroba i zcela vyhovujícího tzv. tvrdého porcelánu. // Böttger zemřel stár pouhých 37 let, „... neřádým životem, stálým tabáku kouřením a silným požíváním vinné pálenice připraveno do hrobu“, což se samo o sobě stěží slučuje s představou geniálního vynálezce a neúnavného experimentátora. // Ostatně Böttger nebyl první. Úspěšné pokusy – pokud se zachovaly zprávy nebo i výrobky – se dávno před Drážďanami a Míšni konaly v Benátkách, ve Ferrafe a ve Florencii (tzv. medicjský porcelán) i ve francouzském Rouenu.

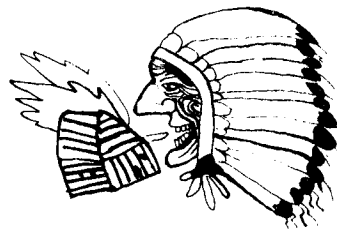
Potěmkinovy vesnice

pouhoupouhé kulisy, obsazené komparem předem vycvičených vesničanů, které prý ukazoval kníže Grigorij Alexandrovič Potěmkin (1739 až 1791) při inspekční cestě carevny Kateřiny II. Veliké (1729 až 1796) Krymem, přivtěleným roku 1783 k Rusku, jsou hned dvojitým historickým omylem. // Vznikly především ve fantazii anglických, francouzských a německých diplomatů, doprovázejících carevnu dvůr a přesvědčujících své vlády ve shodě s jejich tužbami (to se diplomatům vždycky vyplácelo), že „barbarské“ Rusko není schopno v krátké době osídlit strategická místa na pobřeží Černého moře, až dosud ovládaného Turky; že mocné loďstvo, které carevně předváděl admirál Fjodor Fjodorovič Ušakov (1744–1817), je jen sbírkou bezcenných maket a vraků atd. Záhy se měli přesvědčit o síle těchto „vraků a maket“, když pod velením Ušakova doslova smetly z hladiny mocné turecké loďstvo a v napoleonských válkách dobývaly „naprosto nedobytné“ francouzské opěrné body ve Středomoří, např. Korfu. // Druhým omylem je, že by se kníže Potěmkin, celoživotní a nedotknutelný favorit carevny Kateřiny, snažil oklamat vládkyni, k níž měl velmi důvěrný vztah a byl vždy naprosto upřímný. Celá inspekční cesta měla naopak přesvědčit západoevropské mocnosti, že se s Ruskem musí napříště počítat i v Černomoří a že se dobré styky s touto říší sahající od moře k moři mohou leda vyplatit. // Pokud snad opravdu k nějakým „vylepšením“ došlo – a kdo kdy, prosím vás, při nejvyšší inspekci alespoň trochu „neřídil“? – bylo to s vědomím carevny, neúporně pilné, pracovitě a skvěle informované.

Potlach

čteno správně potlač, neznamenal v jazycích indiánských kmenů na severozápadě Ameriky, kde vznikl (Britská Kolumbie), jen veselé posezení u táboráku, a už vůbec ne alkoholové dýchánky pod širým nebem, jak byl potlach chápán kdysi v našich trampských osadách. Bylo to slavnostní shromáždění, na kterém některý starší příslušník kmene rozdával ostatním všechno, co za celý život získal: čluny a psy, zbraně a pokrývky, zkrátka veškeré „bohatství“, jež se mu podařilo nashromáždit a které dlouhá léta chystal k této vrcholné chvíli svého života. Nepochybně šlo o pozůstatek kmenového prvobytně pospolného hospodaření a jakousi vzpomínkou na doby, kdy všechno patřilo všem.

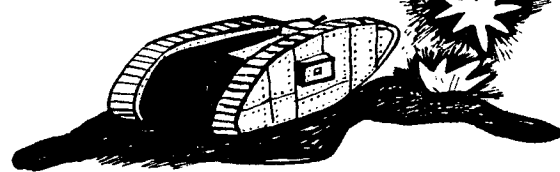
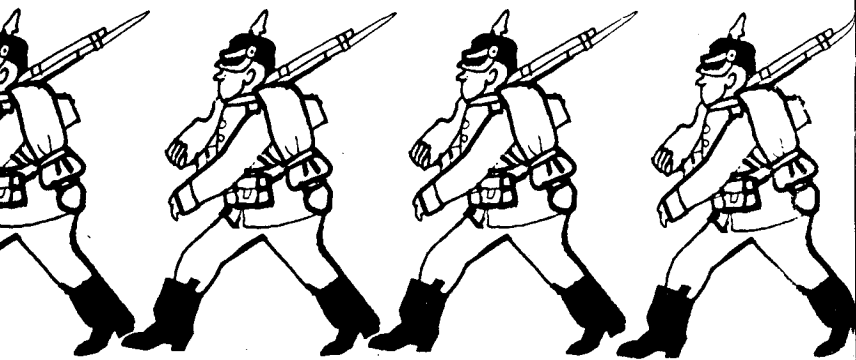
Ještě dnes se v této oblasti konají slavnosti s podobnou náplní, ovšem deformovanou: kmen Kwakiutlů se předhání při potlachu v hýřivé a furiantské spotřebě vzácných a těžko dosažitelných lahůdek, až k pálení pokrývek, kánoí i vlastního domu.

První světová válka

nevznikla jako odvěta za atentát v Sarajevě roku 1914, při němž byl zabit následník rakouského trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este s manželkou, rozenou hraběnkou Chotkovou. Spíše naopak, celá Evropa si oddechla, že jeden z nejneviděnějších státníků, představující podle rozšířené, a ne zcela správné představy stále nebezpečí pro mír, byl odstraněn. I císař František Josef I. nesl tragédii klidně; mezi ním a arcivévodou byly vztahy vysloveně špatné a jejich koncepcí dalšího rozvoje Rakousko-Uherska si navzá-

jem zcela odporovaly. Dokonce se zdálo, že byl o chystaném atentátu informován; proto jej tato událost nijak nevzrušila. Vyjádřil to i svou neúčastí na pohřbu zavražděných manželů. A Srbsko přijalo ponižující podmínky rakouského ultimáta, hluboce se dotýkající jeho práv svobodného státu, takže k válce nebylo důvodu. Celý měsíc po atentátu byl klid a zjevné uvolnění. Německý generální štáb však byl přesvědčen, že nadešla vhodná chvíle k rozpoutání války za odvěké cíle německého imperialismu, získání dalších a výnosnějších kolonií, oslabení Anglie, uloupení nové půdy na východě atd. atd., a že sarajevský atentát poskytuje ideální záminku. Přes odpor císaře Františka Josefa (nepříliš urputný) prosadil císař Vilém s náčelníkem rakouského generálního štábu Konrádem von Hötendorfem (před nímž Éste výslovně varoval) další politický postup, nutně a programově vedoucí k válce. Manifest „Mým národům“, v němž František Josef roní krokodýlí slzy nad nutností poslat milovaná dítka do boje, je ryzný pokrytectvím. // Ostatně tzv. první světová válka v letech 1914 až 1918 ve skutečnosti první světovou válkou nebyla. Ač je to téměř úplně neznámou skutečností, zuřila na celém euroasijském nadkontinentu globální válka například už koncem 6. a počátkem 7. století. Vypukla – pokud lze vůbec nějaké datum určit – na podzim roku 589, kdy Turkutí, Chazaři a Gruzínci napadli Perskou říši. Tím se ulehčilo Číně, která sama té-

hož roku přešla do útoku na východoturkutský kaganát, který se jenně čínské diplomacii podařilo znepřátelit s kaganátem

západoturkutským. Do boje vstoupila Byzanc, avarský kaganát, Frankové, severoitalští Langobardi i španělští Vizigóti. Válka zachvátila celý kontinent od nejzápadnějšího mysu Finisterre až k Japonskému moři. Stranou zůstala na západě jen Británie, zcela zaujatá vnitřními boji a obranou proti skotským Piktům, podporovaným prvními vlami normanské expanze, a na východě Japonsko, intenzivně sondující půdu a podmínky pro svůj chystaný vpád do Koreje. // Z této první, a jak se zdá, skutečně první světové války, vyplynulo pro Evropu několik závažných následků: Byzanc byla na dlouhá staletí zachráněna vítězstvím Číny nad východoturkutských kaganátem, čímž se západoturkutskému kaganátu uvolnily ruce a mohl spásit byzantského císaře Herakleia takřkajíc v hodině dvanácté – když již podléhal spojeným silám avarského kaganátu, Íránu a Langobardů. Avarský kaganát se stal z velmoci silou druhého řádu, a tím byl umožněn rozvoj francké říše. A do dějin vstoupila nová velmoc – arabský chalífát. // Zdá se, že v tomto divokém období obecného běsnění, kdy byly uvedeny do pohybu nesčetné národy a kmeny po celé rozloze Evropy a Asie, započalo osídlování české kotliny novými obyvateli, skupinou slovanských kmenů, z nichž se Čechové ukázali být nejschopnější...

Přestupný den

v přestupném roce není 29. únor prostě proto, že v „obyčejných“ rocích má únor jako kdysi poslední římský měsíc (proto v názvech odvozených z latiny nacházíme září = september – sedmý měsíc, říjen = october – osmý měsíc, listopad = november – devátý měsíc a prosinec = december – desátý měsíc) pouhých 28 dní. // Aby bylo konečně dosaženo lepšího souladu kalendářního roku s rokem slunečním, zavedl Julius Caesar roku 46 př. n. l. na návrh hvězdáře Sosigena v rámci tzv. juliánské kalendářní reformy do nejkratšího měsíce února přestupný den, a to v každém čtvrtém roce zdvojením dne 24. února, takže tento den, nazývaný „dies bisextus“, den dvojitě šestý (rozumí se před 1. březnem, čili březnovými kalendami), měl 48 hodin. Oba dny byly označovány tímž datem a přepečlivě římské právo výslovně podotýkalo, že dluhy mohou být placeny v první i druhé polovině dvojde a že při záznamu data narození nezáleží, zda dítě spatřilo světlo světa v prvních nebo druhých čtyřiaadvaceti hodinách „bisextu“ (Celsus, 1. stol. n. l.). // Gregoriánská úprava kalendáře, vyhlášená papežem Řehořem roku 1582, platná celosvětově i dnes, tuto římskou zásadu přijala. Klade např. památku světců, kteří mají své dny v „obyčejném“ roce ve dnech 24.–28. února, do dnů 25.–29. února v letech přestupných. // Přestupným dnem je tedy 24. únor, a velmi se šidí ten, kdo – byv narozen 29. února – oplakává troje promeškané narozeniny ve čtyřech letech. Může klidně a zcela po právu slavit den 28. února. A šťastlivci, narození 24. února, mohou oslavu v přestupných rocích „natáhnout“ na plné dva dny, neboť jim k tomuto počínání požehnal svatý otec Řehoř.

Přilby germánů

Normanů, Vikingů a spol. nebyly nikdy zdobeny rohy. Vždyť nejsou doloženy na žádném zobrazení, ani na tzv. koberci z Bayeux, nyní 70 metrů dlouhém (původně delším) gobelinu, líčícím zcela moderním způsobem pomocí comics (čili stripů) v jednotlivých scénách tažení Viléma Dobyvatele do Anglie a jeho vítězství roku 1066 u Hastingsu. Typickou normanskou přilbou je tzv. svatováclavská přilba, prostá a účelná; její ozdobné složky, nánosek a obroučka, byly přidány dodatečně; podobně i rohy k přilbám Germánů přidali, ovšem teprve na sklonku první poloviny 19. století, němečtí vlastenečtí studenti, oblékající se s oblibou (jako např. čeští studenti té doby) do romantických úborů a krojů, které považovali za historické. // Germánské (normanské) přilby byly zdobeny nejspíše peřím. Lze tak soudit z označení „okřídlené klobouky“, které daly normanským nájezdníkům římstí legionáři v Británii na samém sklonku existence západorímské říše. // Při této příležitosti snad je vhodné podotknout, že i fáma o „prastarém“ uctívání lípy Slovy a dubu Germány nemá historický podklad. Stromy byly sice uctívány tu i onde, ale např. Václav Hanka, zarputilý slavjanofil, měl na svém ex libris ještě ve čtyřicátých letech 19. století – dubové haluze. O zbožnění některých stromů starými Germány či Slovy nevíme zhora nic – bezpečně zjištěno je pouze to, že keltští druidové ctili duby a mimořádně si vážili jmelí, jež hrálo v jejich bohoslužbách důležitou úlohu.

Pštros nestrká v okamžicích nebezpečí hlavu do písku. Tuto legendu stvořil Plinius téměř před dvěma tisíci lety. Její zdroj je pravděpodobně v tom, že pštros (*Struthio camelus*), spatří-li nepřítele, sklóní instinktivně hlavu k zemi, aby nebyl nápadný svým dlouhým krkem, čnicím do výše jako periskop. Je ovšem pravda, že pštrosi intelektem zrovna neoplývají; jejich mozek je v poměru k značně rozměrnému tělu (pštros je největší žijící pták) až nápadně malý.

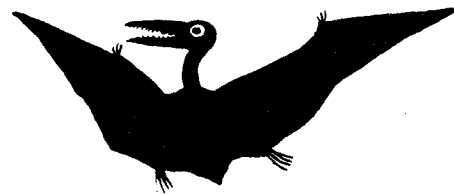
Ptáci nelétají proto, že ohřívají vdechnutý vzduch a mění se tím v jakési okřídlené montgolfiéry, jak se svatosvatě domníval začátek 19. století, okouzlený nedávno objevenou možností vzduchoplavby. Nelétají však ani díky tomu, že by jejich kostra byla pneumatizována a oproti kostrám nelétajících zvířat podstatně lehčí. Naštěstí se našli štouralové, kteří si jednak prohlédli zbytky po nedělní huse, kachně nebo slepici, a jednak kostry a těla rozličných živočichů zvažili. Výsledek byl překvapující:

Živočich:	Váha kostry v procentech váhy těla:
paryby strunohřbeté	7,0
obojživelníci	11,4
plazi	14,0
savci	14,2
ptáci	14,3

Nejen že tedy kostra ptáků není vylehčena, ale naopak je v celé živočišné říši relativně nejtěžším kosterním aparátům vůbec. A relativně nejtěžší kostru mezi savci má létající netopýr (21,1 procenta váhy těla) – daleko za ním je horská ovce archar s 18 %. Těžká kostra ptáků a netopýrů je daň, kterou tato zvířata splácejí nezbytností vydatné a hojné krvetvorby, jež dostatečným oksyločováním umožňuje splnit mimořádné energetické nároky letu.

Pterodaktyl

preživající (ovšem jen ve fantazii autorů fantastických románů) od počátku jury do našich dob (např. ve slavném Doylově Ztraceném světě, Albatros 1971) jako strašlivá a smrtící příšera, byl ve skutečnosti pouze 60 cm dlouhý, a to včetně dlouhého ozubeného „zobáku“. Takže velikostí nepřevyšoval slepici a hrůza z něho asi nešla. // Poněkud větší byl *Rhamphorhynchus*, který se z předků velikosti vlaštovky vyvinul až k rozpětí létacích blan asi jeden metr, a půldruhého metru dlouhý *Dimorphodon*. Bezkonkurenčně největším létajícím ještěrem byl ovšem *Pteranodon*, obluda s rozpětím přes osm metrů. Všichni tři posledně jmenovaní krasavci se však živil výhradně hmyzem a rybami. Všichni létající ještěři vyhynuli koncem křídly, a nejsou přímými ani nepřímými předky ptáků. // Praotcem všech ptáků byl patrně proslulý *Archaeopteryx lithographica*, jehož otisk byl nalezen roku 1861 v litografickém vápenci v bavorském Solnhofenu. Nález byl tak neočekávaný, že se uvažovalo o možnosti obratného falzifikátu. Teprve další nález u Eichstättu po šestnácti letech přesvědčil i největší skeptiky a *archaeopteryx*, velký asi jako holub, byl přijat na milost. Vyvinul se počátkem jury, asi před 150 miliony let. Počátkem křídlové doby již žili dva další, daleko dokonalejší ptáci, rovněž ozubení: *Hesperornis*, asi jeden a půl metru dlouhý protějšek dnešního tučňáka, alespoň pokud jde o způsob obživy, a jako vlaštovka velký *Ichthyornis*. // Předka ptáků jménem *Proaves* věda vykonstruovala – jeho pozůstatky zatím nebyly nalezeny. Předpokládáme, že šlo o „létající“ stromovou ještěrku, sice pokrytou šupinami, ale opatřenou již na končetinách a ocase perím.

Purpur nebyl ve starověku objeven díky pastýřskému psu, který rozzvýkal mořského plže, takže jeho pán, upozorněn rudou barvou, objevil i původce nachového barviva, jedné z nejcennějších látek starověku vůbec (nACHEM barvené látky lněné i hedvábné, tzv. *byssus*, byly vyvažovány dvojnásobným množstvím zlata). Autor této bajky přehlédl, že čerstvá tělní tekutina plžů není nachová, ale bledě žlutohnědá, a definitivní tón od světle červené až do tmavofialové, téměř černé, získává teprve dlouhým stykem se vzduchem nebo složitou procedurou prosolení, vyluhování a desetidenního vaření v olovených nádobách. Vzácné barvivo poskytovaly hlavně čtyři druhy mořských plžů *Murex brandaris*, *Murex trunculus*, *Purpura zapillus* a *Purpura aperta*, přičemž 1000 exemplářů nejvydatnějšího druhu *Murex brandaris* poskytlo asi 0,1 g čistého barviva, bromové sloučeniny indiga, analyzované v letech 1909–1912 a pak i uměle syntetizované.

Putim je jedním z osudových míst dobrého vojáka Švejka a zároveň koncem jeho anabáze za ztraceným plukem a nadporučíkem Lukášem. Ačkoli Jaroslav Hašek značnou část svých postav zčásti odporoval ze skutečnosti (tak existovala předloha nejen pro Švejka, ale i pro feldkuráta Katze, Lukáše, Duba, Bieglera i Balouna a další), neexistoval strážmistr Flanderka, ba ani četnická stanice, které vládl. V Putimi totiž za c. a k. vlády nikdy četnická stanice nebyla – což Hašek zajisté dobře věděl, takže vlastně nejde o omyl, ale o úmyslnou mystifikaci. // Méně pozorným čtenářům Švejka je třeba připomenout, že takřka okřídlené heslo „To chce klid!“, snad za jistých okolností vhodné, ale rozhodně ne univerzální a spasitelné, nemá s Haškovým Švejkiem nic společného a v celém románu bychom je marně hledali. Vyskytuje se až ve Vaňkově pokusu o dopsání nedokončeného Švejka, které ovšem nesahá Haškově geniálnímu dílu ani po paty.

Pyramidy

egyptských faraonů nebyly stavěny otroky, lhostejnými a nakloněnými pasivní rezistenci. Dostatek zachovaných materiálů, které shromáždil např. akademik Lexa (1876–1960), dovoluje dnes s jistotou tvrdit, že budovateli pyramid byli převážně dělníci s relativně rozsáhlou samosprávou, obsazující úřady nejnižších instancí vlastními lidmi. Faraón s nimi uzavřel jakousi „kolektivní smlouvu“, zaručující jim osvobození od daňových břemen a ochranu před královskými vojenskými verbíři. Zásobování potravinami bylo předem, a jak se zdá, v dostatečné míře zajištěno. // I když tyto výhody byly minimální a zcela určitě nijak nebránily bru-

tálním vykořisťování práce stavbařů, přece jen nepochybně přispěly k pracovnímu tempu celé stavby a k poměrně slušné produktivitě práce.

Robot slovo, které zmezinárod-
nělo ve všech jazycích,
bylo sice poprvé použito

v divadelní hře Karla Čapka RUR (1920), a odtud si našlo cestu do světa, nepochází však – navzdory obecnému tvrzení – z jazykové dílny samotného Karla Čapka. Podle jeho vlastního svědectví byl původcem bratr Josef, na kterého se autor RUR obrátil o radu, jak nazvat umělé lidi vystupující v dramatu. Měl pro ně už sice název – laboři – ten se mu však zdál příliš vyumělkovaný. Aniz přerušil malování, zabručel Josef, sedící za štaflemy s rozpracovaným plátnem: „Tak jim říkej roboti...“ A nové slovo bylo na světě. A jaké! Je osudovou ironií, že mnohé zahraniční literární dějepisy znají z celého Čapka, statečného humanisty, bojovníka proti fašismu, klasika vědeckofantastické a sociálně anticipační literatury atd., právě jen tento – omyl.

Roland hrdina mnoha středověkých epických
zpěvů, bretonský hrabě Hruotland,
správce normanského pobřeží a družník (nikoli synovec, jak
vypráví pověst) Karla Velikého, zdaleka nebyl hlavní postavou
a osou, kolem které se točilo celé nezdařené tažení Franků pro-
ti španělským Maurům, ale nejvýše podřízeným velitelem,
ba spíše jen jedním z rytířů zadního voje ustupující armády.

Oddíl byl 15. srpna roku 778 v průsmyku *Roncevalleském* přepaden a pobit. // Obzvláště pikantní podrobností je, že zákeřnými útočníky nebyli Mauri, „nevěřící psi“, ale jejich křesťanští spojenci Baskové, kteří zjevně dali přednost poměrně osvícené arabské vládě před tvrdým feudálním útlakem frankých „osvoboditelů“. // Tato ostuda patrně přiměla některé autory, aby chudáka Rolanda jako

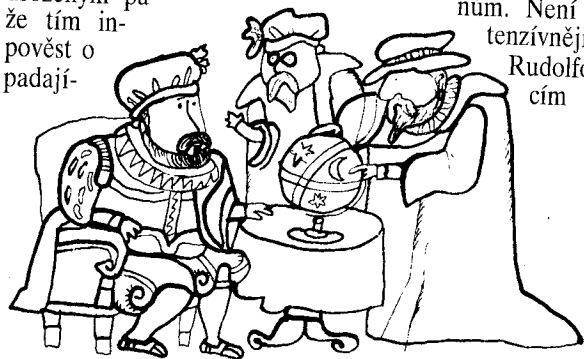

historickou osobnost raději popřeli. Bohužel marně. Roland opravdu žil, jak je nezvratně dokázáno Einhardovým životopisem Karla Velikého i jinými dobovými prameny. A Baskové dodnes na skandál v Roncevalles s potěšením vzpomínají... // Omylem je také návrat, i když pozdní, krále Karla na bojiště. A ovšem přidanou pohádkou jsou čarovný meč Durandal a válečný roh Oliphant.

Romaneto je sice slovo italské a jako takové
ho převzala i literární věda pro
kratší napínavý a tajuplný příběh, vzniklo však na českých lite-
rárních luzích a hájích. Jeho autorem není nikdo menší než Jan
Neruda. Když se stal roku 1873 vedoucím redaktorem Lumíra,
založeného ve spolupráci s Vítězslavem Hálkem, pracoval prá-
vě jeho přítel a kolega z redakce Národních listů Jakub Arbes
na romantickém vyprávění. Neruda Arbesa pobízel, aby
mu svou novou práci *Sv. Xaverius* dal pro první číslo Lumíra,
a to se také stalo. Problém však byl s označením dílka. Nebyl
to ani román, ani novela. Neruda pochopil, že jde o nový a ori-
ginální literární žánr, a po několika dnech přemýšlení našel
pro něj název romaneto. // A právě tímto literárním útvarem
se Jakub Arbes proslavil. Prvé tři svazky jeho romanet vyšly
nejprve časopisecky v *Lumíru*, *Světozoru* a v *Květech*, pak
knižně v letech 1878, 1879 a 1884. Spolu
s dalšími samostatně vydanými romanety
Ethiopská lilie (1886) a *Kandidáti existence*
(1878) tvoří nejznámější část Arbesova roz-
sáhlého díla. A abychom jeden omyl nena-
hrazovali druhým: *Sv. Xaverius* nebyl
prvním Arbesovým dílem, na něj se hodí
název romaneto. Plným právem se k tomuto
žánru hlásí méně známý (a méně zdařilý)
Đábel na skřipci (1866).

Rudolf II. (1552–1612) nebyl jen potrhým šilen-
cem na císařském trůnu, i když po přelo-
mu století trpěl stále zjevněji ne-li duševní chorobou, tedy ale-
sponť podivínstvím. Navzdory přísně katolické a habsburské
výchově dokázal čelit nátlaku papežské kurie i mocných pří-
buzných a učinit ze svého sídelního města Prahy nejen střediso-
ko umění, ale i věd, které by se jinde setkaly s pronásledová-
ním inkvizicí. // Pod jeho ochranou mohl na svém „kacířském“
díle pracovat Jan Kepler i anatom Jesenius. Shromáždil obrov-
ské sbírky „nemravných“ a církví zavrhovaných renesančních
i antických děl. Za jeho vlády nebyl ani jeden jediný podvodný
alchymista potrestán na hrdle, což byla v celé Evropě naprostá
výjimka a vladařská výstřednost. Nedošlo také k vraždění ži-
dovského obyvatelstva v ghettu. // Většinu pomluv o Rudolfovi
II. rozšiřovali šlechtici, příslušníci stavů, s nimiž celý život zá-
pasil a jejichž práva se – většinou marně – snažil omezovat. Šel
v tom tak daleko, že neváhal schválit popravu svého osvědče-
ného a schopného polního maršála Russworma, když v zakáza-
ném souboji zabil soka. (Záležitost je složitá – ale asi toto
je její jádro.) Šlechtici byli rozzuřeni i tím, že se Rudolf s ob-
libou obklopoval nešlechtici nebo je povyšoval (nevyjímaje na-
př. topiče) do šlechtické-
urozeným pá-
že tím in-
pověst o
padají-

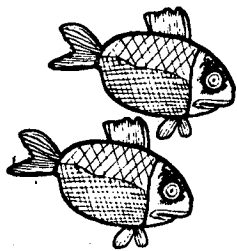
Růst

lidského zárodku není rovno-
měrný – kdyby embryo rostlo
pár roků tak, jako v prvním
týdnu po oplodnění vajíčka, vyplnilo by celý
nám známý a pozorování největšími daleko-
hledy dostupný vesmír. Kdyby zárodek rostl
stále tak rychle jako v prvním měsíci, byl by za
tři měsíce stejně těžký jako chudák maminka a
jako novorozeně by měl docela pěknou váhu
200 000 000 tun, což už ani není možno brát za
obezitu. Kdyby se dítě i po narození vyvíjelo dál stej-
nou rychlostí, s jakou prodělalo vývoj v děloze, dosáhlo
by v půltřetím roce rozměrů zeměkoule. // Lidské vajíčko váží
čtyři tisíce miligramu, novorozenec asi tři kilogramy. Zvětší
tedy svou váhu od oplodnění k porodu asi miliardkrát. Od na-
rození k smrti asi dvacetkrát. // Růst se od samého počátku (na-
štěstí) stále více a více zvolňuje. Není proto divu, že někteří
biologové považují za vrcholné období životní aktivity právě
vývoj dítěte v matčině těle, po němž pak už zbývá jen – po-
zvolné a klidné dožívání.

Ryby

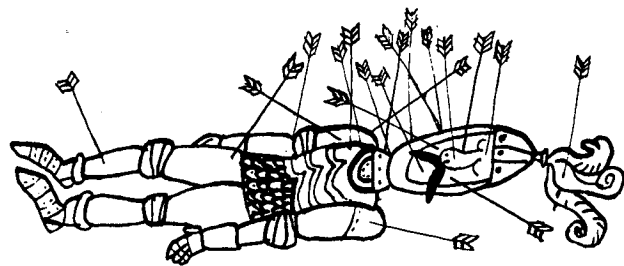
vytažené z vody na vzduchu leknou. To ví kaž-
dý. Proč leknou? Inu, uduší se, protože nedove-
dou žábami ze vzduchu přijímat kyslík. To přece dá zdravý
rozum. // A. G. Hundmann, profesor univerzity v kanadském
Torontu, nenašel při pitvách leklých ryb zholu nic, co by po-
tvrdzovalo mínění zdravého rozumu. Žádné známky udušení,
nedostatku kyslíku. Zato v tělových tkáních takřka úplně zmizel
živočišný škrob, glykogen, tvořící energetickou zásobu or-
ganismu. Tento jakýsi její „benzín“ byl nahrazen zplodinou
usilovné svalové práce, kyselinou mléčnou, řekněme „výfuko-
vým plynem“, obsaženou v krvi ve vysoce nadnormativním
a toxickém podílu. Takový obraz svědčí pro smrt naprostým
vyčerpáním, vysílením z nezvyklých pohybů, nikoli udušením.

Je to pravděpodobné. Neuvědomujeme si totiž, že ryba ve vodě je v jakémsi simulátoru beztlížného stavu, jaký používají pro návik i kosmonauté, a že se na suchu ocitá pojednou ve spárech zcela nezvyklé a nadnášením nekompensované gravitace, nesmírně zvyšující energetickou potřebu pro každý pohyb. Pozemští cestovatelé vesmírem si tyto radovánky užijí na velkých planetách

s mocnou gravitací. Kdyby sebou mrskali tak, jako chudinky ryby na suchu, neskončili by asi lépe ani s kyslíkovými dýchacími přístroji. Ostatně je prokázáno, že nejdříve hynou leknutím ryby pohyblivé a neklidné, např. sledi a bělice, zatímco ryby méně pohyblivé, např. úhoř nebo kapr, vydrží daleko déle i řadu hodin. A protože se změnou glykogenu v kyselinu mléčnou podstatně znehodnocuje kuchyňská kvalita ryby i její chuť, nenechte ji zbytečně trápit na suchu. // A dále: ryby vůbec nejsou němé, ale leckdy vyluzují zvuky, podobající se halasu a tartasu na rušné farmě. Tyto zvuky byly studovány teprve za 2. světové války, když rušily akustické přístroje hledající ponorky. Přitom bylo zjištěno, že nejhluchěji je v moři mezi 20.30 hod. a 22.30 hod. místního času. Vědomost o tom však je podstatně starší. Tak například Aristoteles (384–322 př. n. l.), polyhistor zabývající se i ichtyologií (naukou o rybách), nazval mořskou rybu štitníka (*Trigla*) pro vyluzované zvuky mořskou kukačkou. Nejinak je tomu i s našimi rybami – piskoř (*Misgurnus fosillus*) dostal jméno podle pískání či kvikání, vyluzovaného po vytažení z vody. Podobně se chová sykavec (*Cobitis taenia*) nebo akvaristům známý *Ctenops vittatus*, zvaný „kvičící gurami“, ze Zadní Indie. Z mořských ryb nejvíce hulákají zmínění štitníci, při tření však je hlučno i kolem hejn ryb treskovitých, sledovitých a makrel.

Rytíři byli hlavní údernou silou středověkých armád (všeobecně se uvádělo, že bojová síla plně ozbrojeného jízdního rytíře se vyrovná nejméně sedmi bojovníkům pěším a méně dokonale chráněným). Jejich soumrak a pád přineslo teprve všeobecné zavedení ručních palných zbraní. Nebyli zdaleka kolohnáti a lamželozové, jak se soudívá, ale podle zachovaných brnění spíše střízlíci. Jejich velikost se pohybovala na spodní hranici dnešní vojenské míry a dosahovala asi 155–160 cm. // Bylo by však omylem domnívat se,

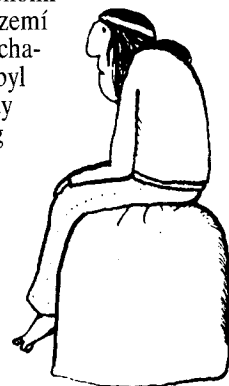
že to byli protivníci snadní a málo nebezpeční. Dokázali pravý opak a čelili s naprostým opovrhováním smrti až do posledního muže např. náporu nesčtých Mongolů v bitvě u Lehnice (1241), kde na bojišti zůstal výkvět evropského rytířstva. Proslulá byla i statečnost rytířů křížových výprav, o níž svědčí například výrok hraběte ze Soissonu, který spolu s rytířem Joinvillem hájil most proti přesile muslimů. Oba pánové byli mnohokrát zraněni a ježili se šípy jako dikobrazi, když hrabě ze Soissonu oslovil v přestávce boje svého druha: „Při božím čepci, o tomhle dni se vy a já ještě něco navypravíme dámám...!“ Takové muže bylo snad možné pobít, ne však obrátit na útěk – jak správně poznamenává historik Alfred Duggan.

Sedící

Sitting Bull, Tatanka Yotanka z kmene Unkapapa (1834–1890) náležejícího ke svazku Dakotů, se vůbec nejmenoval *Sedící Býk*, ale *Sedící na býku*. Své chlapecké jméno *Skákající jezevec*, a později *Čtverrožec* změnil, když zastřelil bizona a sedl mu obkročmo na krk, aby jej stáhl. Zvíře však bylo pouze omráčené, zvedlo se a mladý *Čtverrožec* předvedl svým soukmenovcům nedobrovolné rodeo, které zůstalo v paměti. // Nebyl nikdy náčelníkem svého kmene, a tím méně kmenového svazu Dakotů, ačkoli bojoval ve více než dvaceti bitvách a bitkách. Stal se však vzhledem ke svému talentu a diplomatickým schopnostem velkým kouzelníkem svého kmene Unkapapa (Hunkpapa), uznávaně nejbojovnějšího, a jako takový měl právo se zavzat všechny Dakoty ke každoročnímu Tanci Slunce. Učinil tak i roku 1867, kdy shromáždil několik tisíc Dakotů v Dolině trav, kudy protéká řeka Little Big Horn. Zde se 25. června odehrála proslulá bitva, končící smrtí všech zúčastněných mužů Sedmé kavalérie a jejich indiánských pomahačů z kmene Vraních noh, odvěkých nepřátel Dakotů, i jejich velitele generála Custer. V této bitvě *Sedící býk* nevelel ani se jí patrně osobně nezúčastnil – v nedalekém údolí vzýval nejvyššího boha Dakotů Wakan Tanku – doslova „velké tajemství“ – připravoval záračné medicíny, zaručující vítězství, a podle hodnověrných zpráv se trýznil vyřezáváním proužků kůže z těla, což bylo tím obětavější, že si jich 14. června vyřízl při Tanci Slunce rovnou stovku a pak osmačtyřicet hodin bez ustání tančil... // A když už jsme u Little Big Hornu, dopřejme si oprav několika omylů: George Armstrong Custer nebyl v této bitvě generálem – měl hodnost plukovníka, která vcelku odpovídala velení dvěma a půl stovkám kavaléristů. Byl jedním z takřka nesčetných generálů Unie z války Severu proti Jihu, nepočítaje mraky plukovníků a majorů. Po válce byli všem, kteří se nijak zvlášť nevyznamenali ani nezasloužili, snižovány faktické hodnosti

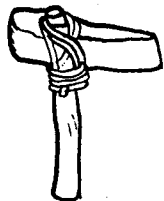

a plat o jeden až dva stupně, při zachování titulární hodnosti bez příslušných kázeňských a velitelských pravomocí. Custer, zbrklý, neukázněný a ocitající se každou chvíli v konfliktních situacích, byl mezi nimi. Jeho vojenskou neschopnost prokázala i bitva na Little Big Hornu, kde zavedl Sedmou kavalérii do zkázy nejen proti rozkazům nadřízených, ale i v rozporu se základními pravidly vojenského řemesla, ba i zdravého rozumu. Když byl odmítnut v Mexiku, kterému nabízel svou vzácnou osobu výměnou za epolety skutečného generála, pustil se do indiánských válek a proslul krveprolitím u řeky Washity: přepadl tam bez ohlášení cheyenský tábor, vedený náčelníkem *Černým kotlíkem*, čestně dodržujícím podmínky příměří, který jej radostně vítal. Zákeřné salvy pobily několik desítek žen a dětí – pak se Indiáni rozprchli – a Custer dal hrdinsky povraždit více než tisíc koní, nepostradatelných při lovu bizonů. // A Jim Bridger (1804–1881), stopař a první běloch, který spatřil Velké solné jezero v Utahu, se bitvy na Little Big Hornu nezúčastnil a Custer nevaroval, ačkoli se o tom zpívá v písničce. Byl už dávno v penzi, ale několik roků před vpádem do indiánských území varoval vládu a doporučoval jí, aby nechala Indiány na pokoji. // *Sedící Býk* byl nakonec zastřelen indiánskými policisty 15. prosince 1890 v rezervaci Stranding Rock, když se předtím poněkud zesešnil vystupováním v cirkusácké Wild West Show obratného podnikatele Buffalo Billa...

Sekeromlat

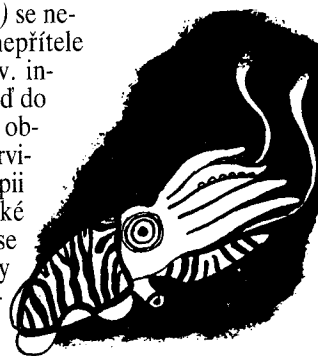
charakteristická zbraň i nástroj pozdní doby kamenné z oblasti tzv. šňůrových kultur, původně rozšířených od Volhy až po Rýn, má na jedné straně ostří sekery, na druhé plochu pro funkci mlatu či kladiva. Původně byly zhotoveny z kamene (takovými vyzbrojil Mikoláš Aleš své slovanské junáky v cyklu lunet pro Národní divadlo i v jiných kresbách), později z mědi nebo z bronzu. Poblíže středu (těžiště) byl sekeromlat provrtán, aby mohl být pevně nasazen na topůrko. // V mnoha knihách dosud straší úplně mylná představa o provrtávání kamene jelením parohem nebo rovněž kamennými svídky. Netýká se to jenom provrtávání sekeromlatů, ale i např. vyvrtávání hlubokých děr do kolosů moai na Velikonočním ostrově. // Nedávno zrozený pomocný obor archeologie, archeologie experimentální, rekonstruuující pravěké a starověké výrobní techniky, nás poučil (pokud jsme nebyli poučení vlastním, zcela neúspěšným pokusem), že tímto způsobem vrtat kámen prostě nejde. Jedinou schůdnou technikou bylo pro pravěkého člověka trpělivé otáčení kolíku ze dřeva s měkkou dřeví – možná pomocí povolené tětiny luku, spíše však vrtáním dlaněmi – podsypávaného ostrohranným pískem, zastávajícím funkci brusného materiálu. Nejlépe se asi hodil bez. Ostrým křemenným pískem, podsypávaným na rovné tvrdé podložce, byl vyhlazen i povrch nástroje do definitivního tvaru. Byla to práce takřkajíc pro vrahy, ale při dostatečné trpělivosti a po dlouhé době, odhadované odborníky asi na osm, podle mých experimentů nejméně dvacet až třicet pracovních hodin, byla zbraň zhotovena celkem bez problémů a bez valného nebezpečí pokažení díla, což bylo jistě pokrokem oproti paleolitické (starokamenné) jádrové technice, kdy jediný chybný úder při otloukání oštěpů z kamenného jádra mohl celou předchozí práci znehodnotit. Každý z nás je schopen zhotovit si z pilnosti hlazený a vrtaný sekeromlat.

mlat. Ale nikdo, opakuji, nikdo kromě kameníků a kamenosochařů (snad) by prostředky paleolitu, tedy kamenným nebo kostěným otloukačem, nezvládl bez předlouhého tréninku výrobu dobré zbraně jádrovou technikou.

Sépie

(podřád *Sepioidea*) se skrývá při útoku nepřítele do oblaku vystříknutého barviva tzv. inkoustu, jako vojenská jednotka či loď do umělé mlhy. Důvtipný princip této obranné reakce je zcela jiný: oblak barviva vytvoří útvar velikostí i tvarem sépii podobný a zároveň dojde k prudké změně barvy: sépie zbledne a stane se méně viditelnou. Okamžitě, kdy nepřítel chňapne po umělé inkoustové sépii, využije k útoku do bezpečí.

Severní mys

Nordkap na ostrově Magerö s polohou 71°10'21" s š. a 25°47'40" v. d. není nejsevernějším bodem Evropy, ačkoli se to obecně tvrdí. Obvykle skvěle informovaný Karel Čapek to ovšem věděl správně, když ve své Cestě na sever napsal: // „On vlastně není doopravdy nejsevernějším bodem Evropy, ten je na tomhle nízkém a protáhlém útesu, která se jmenuje Knivskjaerodden, což znamená nůž, a vůbec nejsevernější místo pevniny je támhle na Nordkynu, kdežto Nordkap je jenom konec ostrova Magery. Ale to je jedno; Evropa si vybrala Nordkap za svůj nejsevernější bod; myslí si, když už konec, ať aspoň stojí za to...“ Asi to tak nějak bude. Zeměpisci

jsou přesní: nejsevernějším cípem Evropy, 1,5 km severněji než Severní mys, je na 71°11'8" s. š. a 25°41'6" v. d. Kap Knivskjälodenn. Nejsevernější bod evropské pevniny je Nord-kin, čili Kinnarodden na 71°8'11" s. š. a 27°40'9" v. d. Zda je správnější Čapkův přepis jmen nebo ten, který jsem vystrachal z chytrých zeměpisných knih, nevím. Snad na tom tolik nezáleží.

Siouxové by byli velmi uražení, kdyby je tak někdo nazýval, a ruče by uháněli vyhrabat válečnou sekeru. Tento název, označující kmenový svaz Dakotů (tj. Spojenců), pochází z jazyka odžibvejských kmenů kočujících na východ od Dakotů, především kmene Krí, a znamená „nepřítel“, ovšem s velmi hanlivým přídechem, asi jako „prevít“ nebo „lotras“. Začali ho používat bílí lovci, kteří od východu pronikali do indiánských teritorií a ptali se Odžibvejů, co jsou zač jejich západní sousedé. A dozvěděli se: ti mizerové – Siouxové. Anebo, podle jiných jazykovědců, ještě hůře – ty zmije. Odžibvejsky totiž znamená výraz nadou-is-ijů zmiji, což prý prostřednictvím francouzštiny jako Nadowessieux přešlo do obecného povědomí čtenářů indiánek a jiných zasloucenců.

Sirény bájné bytosti, zrozené nezkroutnou fantazií Reků, odkud přešly do bájí celé řady ostatních národů, lákaly prý svým krásným a neodolatelným zpěvem plavce do záhuby. Poprvé a zároveň nejkrásněji o tom vyprávějí verše 12. zpěvu Odyssey. // Již antickým učencům vrta- lo hlavou, kde se tato pohádka vzala. Alexandrijští učení páno-

vé dokonce soudili, že to byly prostě přístavní povětrné dívčiny, lákající námořníky. Moderní doba si spíš přisazuje na některý druh mořských savců z čeledi tuleňovitých. Ale přístavní slečny se obvykle nevyskytují na opuštěných skaliscích v širém moři (leđa jsou-li tam vysazeny proti své vůli) a tuleni ani při zamhouření obou očí luzně nezpívají, ale odporně řvou. Kromě toho byly na vázách a sarkofázích i jinde zpodobovány širěny jako ptáci s lidskou hlavou a zastupovaly, což je zajímavé a hodné zapamatování, demony smrti nebo duše nebožtíků. // Víme o nich tedy, že zvučně a jasně zpívaly, oslovovaly každého plavce jménem a znaly všechny jeho činy, takže záhy zapomněl na strasti a starosti. Vyskytovaly se jen v nejvzdálenějších končinách moře po nesnadných plavbách a přiváděly plavce do stavu celkového otupení, v němž zbývaly člověku pouze sluchové vjemy. // Myslím, že už víme dost. Znáte úsloví o li-dech, kteří „slyší zpívat andělíčky?“ Není to tak docela nemslyšné. Organismus vysílený nebo postižený náhlou svízeli může reagovat sluchovými halucinacemi. Po dlouhých plavbách v kocábkách (z dnešního hlediska), vyžadujících dnem i nocí strašlivou námahu u vesel, plachet i při vylévání vody, plavci jistě často upadali do polomrákotných stavů, kdy se otevřela cesta halucinacím a kdy jim podobně jako v mnoha

mezních situacích, připomínaly důležité okamžiky života. Sirény tedy asi nebyli ničím jiným než plodem vyčerpání na plavbách málo známými nebo nebezpečnými moři. // Nebo snad byly ještě něčím jiným? Francouzští a ruští badatelé v nedávné době bedlivě studovali tzv. „hlas moře“, podzvukové vlnění o frekvenci nižší než 20 Hz, které může za jistých okolností v moři vznikat. Pronikavě působí na lidský organismus – vyvolává nevolnost, bolesti hlavy, halucinace, bezvědomí, ba i smrt. Přichází neočekávaně a předchází vichřice, které je vyvolaly. Snad byl Odysseus a jeho druhové z těch šťastných, kteří setkání s „hlasem moře“, hlasem Sirén, přežili.

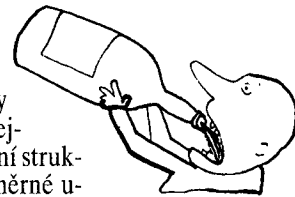

Skalpování

nebylo nikdy indiánským válečným zvykem a skalpy nebyly pro Indiány válečnými trofejemi – jen výjimečně se v Severní a Jižní Americe před příchodem bělochů skalpovalo z náboženských, rituálních důvodů. // Tuto hrůznou praxi naučili Indiány teprve běloši, přesně řečeno v 16. století holandský osadníci v okolí dnešního New Yorku a v 18. století Angličané, podněcující své indiánské spojence k útokům na sousední francouzské osady nebo záměrně rozdmýchávající mezikmenové války. // Za skalpy běloši Indiánům platili pevně stanovenou cenu – obvykle kořalkou. Největšími sběrateli skalpů se však stali – věřte nebo nevěřte – běloši. Tak např. Krvavý Bill (Bloody Bill), jeden z velitelů záškodnických band majora Quantrilla ve válce Severu proti Jihu (1861–1865), které vraždily nejen muže, ale i ženy a děti, se vychloubal, že za jediný den získal šedesát těchto krvavých trofejí. Bělošských. Indiáni se o válku bílých mužů moc nestarali...

Sklo

sice všichni známe, méně je však známo, že chemicky jde o látku homogenní a amorfni (stejnorodou a beztvárovou), která se vnitřní strukturou, v níž chybí jakékoli trojrozměrné uspořádání atomů, podobá jako vejce vejci kapalinám. // A rovně a jasně řečeno: sklo kapalinou je, právě tak jako např. ševcovská smůla, na pohled, omak i poklep tuhá jak kámen. Položíme-li však na ni minci, za dlouhé dny a týdny i měsíce se potopí až na dno krabičky, i když smůla zůstává stále stejně tvrdou a kruchou. Se sklem by to trvalo podstatně déle, dlouhé desetitisíce let, v nichž by dříve došlo ke krystalizaci a tzv. odsklennění, kdy se vlastnosti skla mění a kdy „técí“ přestává. Přesto však můžeme tento jev pozorovat na skleněných trubičkách nebo tyčinkách opřených delší dobu šikmo o zeď; prohnou se a nelze je již narovnat. // Jinou překvapující vlastností skla je jeho propustnost, ač je omylem považováno přímo za vzor a příklad pevné a nepropustné hmoty. Prokázal to roku 1920 experimentálně chemik Firth, když zatavené skleněné ampulky s jódem nejprve asi 100 dní zahříval při 360 °C a pak je vložil do vzduchoprázdné nádoby. Po devíti a půl roce se objevily stopy jódu mimo ampulky. Jód prošel sklem.

Jistě je to zajímavé, ale nebojte se; skleněná láhev za obvyklých okolností udrží svůj obsah spolehlivě a bez znatelných ztrát. Naštěstí.

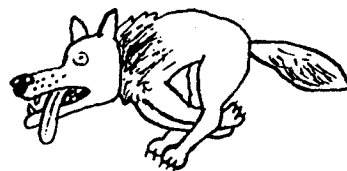
Skokan na měsíci

kde vládne, jak známo, šestkrát menší přitažlivost (gravitace) než na naší matičce Zemi, by neskočil šestkrát výše než je jeho osobní rekord pozemský, a to ani za nejlepších podmínek, například v hale naplněné pozemskou atmosférou a umožňující obejít se bez skafandru a dýchacího přístroje. Neskočil by a neskočil, ačkoli nás o tom přesvědčují všechny romány a mnoho populárních článků předpokládajících jednoduše a nesprávně, že třeba Valerij Brummel, fenomenální postava lehké atletiky a světový rekordman z roku 1963 (228 cm), by na Měsíci musel skočit šestkrát tolik, tedy 13,68 m. // Úvaha je totiž fyzikálně i biologicky pochybená. Při skoku do výšky jde totiž o zdvihání těžiště, které je u člověka vysokého 1,85 m (což je Brummelova míra) asi ve výšce 1,25 m – těžiště se tedy při rekordním skoku posune o 1,03 metru, a výška překonaná za šestkrát příznivějších gravitačních podmínek bude činit 7,43 m (1,25 m + 6,18 m). To ovšem jen ryze teoreticky. Ve skutečnosti by

pozemský skokan dosáhl sotva zlomku tohoto výkonu. Zkušenosti kosmonautů ukázaly to, co naznačily již simulátory snížené tíže: pohyby za podmínek snížené tíhové síly nejsou lehčí a pružnější, ale naopak obtížnější a vyžadující větší námahu. Chůze je možná jen drobnými krůčky, trochu bokem, a dosažený výkon na Měsíci není vyšší než asi jeden a půl kilometru za

hodinu. O běhu (a tedy rozběhu ke skoku) není ani řeči. Odraz je nanicovitý, protože člověk klesá dolů pomaleji než při $g = 1$. A i nejobyčejnější pohyby jsou vážným problémem. // Dlouhodobý trénink jistě dokáže své, o tom nelze pochybovat. Otázka je, bude-li možné vystavit lidský organismus snížené gravitaci dostatečně dlouho, abychom se nějakých slušných měsíčních rekordů dožili.

Skotové

nejsou skoupí, právě naopak slynou pohostinností a mohli by bezpochyby docházet na vysokou školu šetrnosti například ke Švýcarům, Holanďanům nebo Američanům, ačkoli o těch žádné držgrešlácké anekdoty nekolují. Zlovorné vtípky o skotské lakotě rozšiřovala bezmezně zuřící anglická lordstva, vypuzená od londýnského královského dvora a vždy bohatě prostřené tabule po nástupu skotského krále Jamese Stuarta (1566–1625) roku 1603 na anglický trůn. Nový král si z bezpečnostních i státních důvodů přivedl ze Skotska do Anglie své milce, skotské šlechtice, kteří se ovšem bohatstvím a okázalostí vystupování (velice často na králův účet) nemohli měřit s anglickými pairy. A „skotské“ anekdoty a vtípky se počaly objevovat a množit jako houby po dešti.

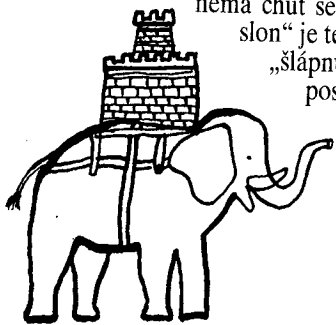
Skřivan

(ač je mi to velmi líto) nevelebí svými trylky hospodina, ba ani se nesnaží rozptýlit hluboko pod ním pracující zemědělce i samostatně hospodařící rolníky. Svým zpěvem označuje teritorium, oblast ve které se cítí pánem a do níž nehodlá bez boje pustit žádného drzého a vlezlého skřivana-veřelce. Stejný význam má jarní zpěv ostatních ptáků v době toku a hnízdění. // Značkování teritoria je u většiny zvířat nezbytnou součástí každodenního života, ať už je provádějí pachovými signály (hroch rozmetávající ocáskem trus, jelení zvěř označující větvičky sekretem pachových žláz nedaleko očí, nebo pes, zdvíhající nožku při patnících), zvukovým varováním, odíráním kůry hraničních stromů teritoria (medvědi) a všelijak jinak. // Přeložen do češtiny znamená tedy skřiváncí zpěv asi toto: „Vrrr, vrrr, haf, haf, jen mi sem zkuste někdo strčit špičku zobáku, lumpové, a uvidíte, co s vámi udělám...!“

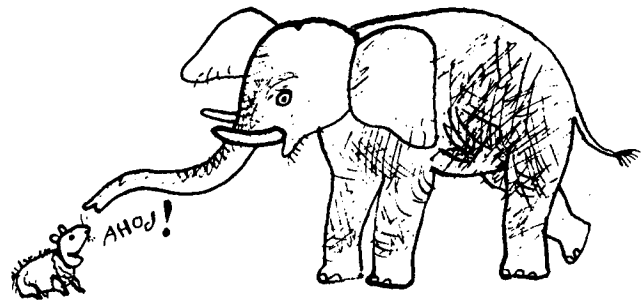

Slon

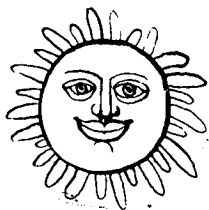
se nedere džunglí a křovisky s halasem, tartasem a praskáním lámaných stromů a větví jako -inu, jako slon. Právě naopak. Ač je to při jeho rozměrech a váze takřka k nevíře, pohybuje se i nejhustším porostem jako lesní duch, tiše a aniž zlomí jedinou větévku - pokud ovšem nemá chuť se na větvích napást. Řčení „jde jako slon“ je tedy zcela chybné, právě tak jako stesk „šlápnu mi na nohu jako slon“, kterým chce postižený obvykle naznačit, že má nohu nadranč čili na maděru. Slon však má plošky nohou opatřené měkkými polštářky, a šlápne-li na nohu, není to o nic nepříjemnější, než postavíme-li si na ni např. pytel s obilím.

lím. // Sloni zdaleka nebyli ve starověkých armádách „absolutní zbraní“ - napadení záhy poznali, že se na ně řítí zvířata mimořádně lekává, která se dají snadno splášit a dokonce obrátit do vlastních řad. Naučili se to vojáci Alexandra Velikého po bitvě u Gaugamel (191 př. n. l.), i římsí legionáři ve 2. punské válce (218-201 př. n. l.) - tím okamžikem Hannibalovy úspěchy, za něž vděčil slonům, ustaly. // Ostatně Hannibalovi sloni nebyli prvními nepřátelskými živými tanky na půdě římské říše. Přivezl je do jižní Itálie už roku 280 př. n. l. král Pyrrhos z Epiru. Podle krajiny, kde se s nimi utkali, je římsí vojáci nazvali lukánskými voly. // Slon došlapuje vlastně jenom na špičky prstů a na rosolovitý vazivový polštář, rozvádějící váhu těla (slon indický až 5 000 kg, africký až 7 500 kg) a sloužící jako tlumič. To, co považujeme za sloní koleno, je vlastně kotník. // Staří slona může být velmi přesně a spolehlivě určeno podle chrupu - sloni jako jediní savci mají totiž šest generací zubů (stoliček), postupně se vyměňujících a vzájemně na první pohled odlišitelných podle počtu sklovinných listů. Podle tohoto znaku žijí sloni v přírodě průměrně 35 let - pak opotřebovaný chrup nestačí zpracovat potravu a zvíře chátrá až k uhynutí. Kašovitou stravou lze v zoologických zahradách prodloužit slonům věk až do maximálně 65 let. Údaje o stoletých a starších slonech jsou jen bajkou. // V rozporu s obecnou představou nebyli mamuti vyšší než dnešní sloni - měli jen delší a okázalejší kly, dlouhé až 5 m.

Mamutí i sloní kly vznikly prodloužením a přeměnou řezáků, nikoli špičáků. // Slon spolu s hrochy a nosorožci bývá počítán mezi tzv. tlustokožce. S jmenovanými druhy však není vůbec příbuzný – jeho žijící bratřenci jsou dnes už jen daman, velký asi jako králík, a mořský savec ochechule. Ostatně sloní kůže je jemná, velmi citlivá a jen asi 2–3 cm silná. // Chlad slonům nevadí – pohybují se bez obtíží u sněhových polí ve výšce až 4000 m. Hannibalovi sloni proto asi nestrádali chladem při přechodu Alp, ale nedostatkem potravy – spotřebují totiž 300 kg zelené potravy a 100 l vody denně...

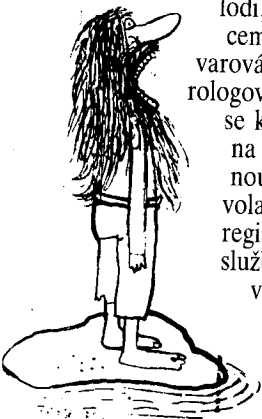
Slunce

ve vzdálené budoucnosti postupně vychladne vyčerpáním zásob paliva, nedostatečně ohřívána Země se změní v ledově chladnou a mrtvou kamennou kouli... // To byla ještě před několika málo desítkami let jediná absolutní jistota astronomie, sice neveselá, ale zato nesporná. Ukázalo se však, že jde o omyl, jeden z omylů zdravého selského rozumu, vytvářejícího příliš krátké spojení např. mezi hořící briketou nebo táborákem a nukleárním spalováním vodíku v helium, které asi je zdrojem sluneční energie. // Flammarion, popisující ve svých románech budoucnosti poslední křehnoucí pozemšťany na ledové pláni, ještě ke všemu tísnil se na plošinách nesených skleněnými sloupy, aby byli chráněni před útoky krys, H. G. Wells, posílající svého Poutníka časem do budoucnosti osvětlované zkomírajícím Sluncem, chabě zahřívajícím poslední živočichy, obrovské kraby – ti všichni se mýlili. Proces spalování vodíku v helium probíhá ve Slunci se stálou rychlostí, a díky znalosti podstaty tohoto procesu i současného poměru mezi množstvím vodíku (asi 95 %) a hélia (asi 4 %) – zbytek 1 % tvoří těžší prvky) ve sluneční hmotě můžeme vcelku jednoduchými rovni-

cemi vyjádřit minulost a především budoucnost našeho Slunce. Je překvapující. Svítivost Slunce se bude postupně zvětšovat – až bude podíl vodíku činit méně než pětinu celkové hmoty, bude několikrát jasnější než dnes, ačkoli do té doby zářením ztratí jen 0,8 % hmoty. Pak se pozemské oceány vypaří, atmosféra se rozptýlí a skály se rozžhaví do ruda. Takový stav, pokud mu nebude nějakým velkorysým opatřením zabráněno, ovšem není slučitelný se životem na Zemi. Nebude to zítra ani pozítří, ale za dlouhé miliardy let. Slunce je schopno při současném tempu vydávání energie zářit ještě téměř padesát miliard let, tedy více než desetkrát déle, než činí existence nám známých vesmírných pevných hmot ze Země, Měsíců a meteoritů. // Omylem je i představa, že v dávné minulosti zářilo Slunce více než dnes a že snad podmínky na Marsu, obíhajícím po dráze Slunci vzdálenější, byly proto životu příznivější – také já jsem se to domníval a kdysi dávno ve své knize Velké otázky napsal. Opak je pravda. Na Napoleona, neandrtálce a dinosaury svítilo sluníčko k nerozeznání podobné našemu, trilobiti však patrně zažili naši hvězdu se skromnějším energetickým výdajem a v počátcích vzniku života na naší Zemi byla svítivost Slunce asi poloviční než dnes. // Povinností autora je ovšem podotknout, že i tyto úvahy vycházejí ze současných teoretických modelů, zdaleka ne prokázaných. Nedávno byly dokonce objeveny jakési sluneční mikropulsace, vyvolávající vážné podezření, že i zdánlivě skálopevná představa o Slunci jako o vodíkovém reaktoru může utrpět vážné trhliny...

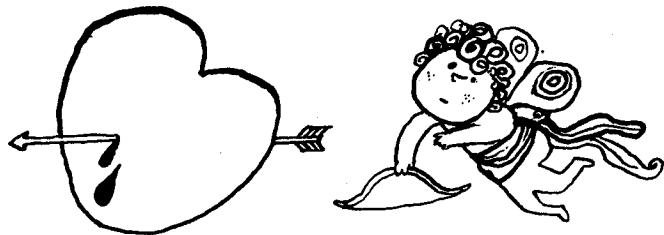

S.O.S. – mezinárodní telegrafická zkratka volání o pomoc je sice dobře známa a dobře znám je i její vznik dohodou, přesto se však stále znovu a znovu vynořují „vysvětlení“ jejího „významu“, nejčastěji Save Our Souls – spaste naše duše – ačkoli trosečníci spíše než po spasení a zádušních mších volají po rychlé pomoci mrzkým a smrtelným tělům. // SOS není první smluvené mezinárodní volání o pomoc, ale rozšířilo se pro své užitečné vlastnosti: je krátké, nápadné (... --- ...), nelze je přeslechnout či zaměnit, protože slovo sos v žádném jazyku neznamena nic, o čem by se běžně telegrafovalo (ledaže by si telegrafické sdělovali ve slangu recepty omáček), a obvyklé opakování vylučuje možnost zmýlené s nějakou šifrovanou zprávou. // Důvtipná „vysvětlení“ snad konečně přestanou po obecném proniknutí do vědomí, že stará dobrá zkratka SOS byla mezinárodní dohodou zrušena a nahrazena novým voláním, vysílaným na tzv. mezinárodní bděcí frekvenci 500 kilocyklů, rezervované výhradně zprávám o setkání lodí s předměty ohrožujícími plavbu, např. s vrakem

lodi, zdechlinou velryby, s velkou krou či ledovcem. Icepatrol (ledovcová hlídka) tu vysílá svá varování, na pěti stech kilocyklech se hlásí i meteorologové a vojenské stanice oznamující pásma, kde se konají manévry. Každou půlhodinu však musí na této vlně všechny stanice na tři minuty zmlknout a uvolnit poslech výhradně pro vysílání lodí volajících o pomoc. Volání je blízkými loděmi zaregistrováno i automaticky, nemá-li právě radista službu, a rozezní poplašný zvonek. Nový signál vylučuje jakoukoli možnost omylu: jde o řadu čárek (-----), každá trvá přesně čtyři sekundy. Výhodou je, že toto volání o pomoc mohou vysílat i automaty.

Srdce nenasává při tzv. diastole (doba, kdy se srdce plní krví) odkysličenou krev z těla jako pumpa. Při diastole je v pravém srdci nulový tlak. Právě srdce vhání krev přes plíce do levého srdce, odkud je vytlačována do celého těla. K srdci se žilní krev dostává díky celé řadě orgánů, dopravujících ji z tělové periferie. // Představte o srdci-pum-

pě, krev nejprve nasávající a pak vytlačující, je tedy mylná, ačkoli kupodivu platila donedávna a mnozí jí věří dodnes. Omylem je i dojem, podporovaný mnoha detektivními romány, že jakékoli zranění srdce vede k smrti a že pouhý nenápadný vpich do srdeční krajiny člověka usmrtí. Stalo by se to jen tehdy, kdyby rána zasáhla některou cévku osrdečníku, vaku, v němž srdce tepe; ronící krev by po vyplnění osrdečníku srdce stiskla, zabráňujíc mu v činnosti tzv. tamponádou. Jinak by mohla smrt nastat zasažením nervových vláken, jež vedou vzduch k jednotlivým oddílům srdce a zajišťují jeho správný a synchronní chod; nebo poraněním jedné ze dvou věnčitých tepen zásobujících kreví srdeční sval. Mnoho lidí však šťastně přežilo i vážná zranění srdce, dokonce i jeho průstřel, a srdeční operace, při nichž chirurg rozšíří nebo nahradí vadné chlopně se dnes provádějí zcela běžně bez valného nebezpečí pro pacienty.

Střelný prach

nevynalezl roku 1380 františkánský mnich Berthold Schwarz, jakkoli lze v nespočetných knihách o dějinách techniky, válečnictví, alchymie atd. nalézt nespočet obrázků různých autorů, jak zděšený mníšek letí na jednu a těžký mozdír s explodující směsí na druhou stranu čarodějné kuchyně. // Legenda o Bertholdu Schwarzovi vznikla nepochopením alchymické hantýrky, kde vzletné názvy „mladá královna“, „rudý lev“, „lilie“ a mnohé další (naleznete je např. i v prvním obraze Goethova Fausta) znamenaly buď jednotlivé etapy alchymické cesty k vytvořenému kameni mudrců, proměňujícímu obecné kovy ve zlato, nebo meziprodukty této cesty. // Alchymická příprava kamene mudrců byla prakticky po celá staletí stejná; v první fázi se smíchala síra, nějaký nitrát a organická látka změněná destilací nebo kyselinou u uhlí. To vše se nekonečně dlouho třelo a míšilo, než na znamení z nebes bylo možno přikročit k druhé fázi, tzv. „stvoření temnot“, jehož symbolem v alchymické řeči byl Černý Berthold, Schwarzer Berthold, čili Berthold Schwarz. Není divu. „Stvoření temnot“ spočívalo v zahřívání pracně získané směsi v kádince z horského křišťálu nebo, byl-li alchymista chudší, v hermeticky uzavřené nádobě z méně ušlechtilého materiálu. Nu – a protože černý střelný prach není ničím jiným než směsí síry, ledu a dřevěného uhlí ve vhodném poměru, mohlo občas při zahřívání a žihání (ba spíše často než občas) dojít k pořádné explozi. // Výbušné směsi vznikaly jaksi mimo plán v laboratořích alchymistů i mimo ně již před prvním válečným použitím při dělostřelbě na obléhanou španělskou Nieblu roku 1257. Roger Bacon ve svém listě biskupu Vilému z Auvergne, psaném před rokem 1248, uvádí podrobný recept, u Ara-

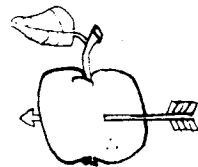
bů jej nalézáme roku 1313. A než se k vynálezu roku 1380 dostal bájný páter Schwarz (jemuž byl roku 1853 odhalen ve Freiburgu okázalý pomník), pracovaly už i v samém Německu manufakturní prachárny v Augsburgu (1340), Špandavě (1344), Lehnici (1348).

Špicberky

nebyly poprvé objeveny roku 1596, a holandský mořeplavec Barents nebyl prvním člověkem, který na tyto ledové ostrovy vstoupil. Podle islandských kronik znali Vikingové Špicberky pod jménem Svaalbard (Země chladných břehů) už roku 1194, ani oni však zde nebyli průkopníky. // Norské, švédské a německé expedice v letech 1957–1970 našly na Špicberkách stopy osídlení z doby kamenné, a roku 1967 se tu ruským vědcům dokonce podařilo nalézt skalní malby velryby a soba z této doby. // Zdá se, že původní obyvatelé Špicberků využili příznivějšího klimatu, než je dnešní, a osídlili ostrovy asi v letech 4500–2500 př. n. l. při pronásledování sobích stád, putujících po ledě. Bylo zde dost zvěře i ryb a mnoho vyplaveného dřeva. Není dokonce vyloučeno, že první vlna přistěhovalců dorazila na Špicberky již asi před šedesáti tisíci lety, kdy je prokázáno neandrtálské osídlení severní Sibíře poblíže ústí řeky Pečory.

Tell

Vilém nesestřelil na rozkaz zlého fojta Gesslera jablko z hlavy svému synkovi, ba ani neodešel z domovského Bürglenu do skály Seelisbergu nad Rütlim, aby tam hlídal svátost národní přísahy. // Vilém Tel – jak je nám to líto! – totiž vůbec neexistoval jinak než v lidové pověsti ze 16. století jako symbol boje proti nenáviděným Habsburkům. Neexistoval ani pod svým jménem, ani jako Werni Stouffacher ze Schwyzu, Walter Fürst z Uri či Arnold z Melchatu, jak byl pokřtěn v kantonu Unterwaldenu. // Neexistoval, a přece jako

legendární hrdina žije v nespočetných románech a povídkách (např. od Pierra Maela), dramatech (Friedricha Schillera), ba i v operách (Giacoma Rossiniho). A ovšem v povědomí svobodmílovného švýcarského lidu.

Třetí země

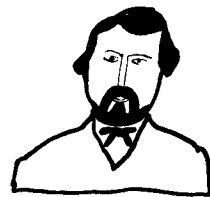
zapálí-li si cigaretu touž sirkou jako oba předešlí... Není to – kupodivu – pověra, ale téměř přesná a doslovná citace polního

řádu, vydaného britským ministerstvem války po špatných zkušenostech získaných v tzv. buršské válce 1899–1902. Převaha v lidech i materiálu byla pochopitelně na straně Britů – bojovníci Transvaalu a Oranžského svobodného státu však měli jiné výhody: byli skvělými střelci, kteréžto umění si osvojili na lovu zvěře i lidí, když po tisících vyvražďovali původní obyvatelstvo. Díky tomu zvítězili Burové v pravidelných bitvách u Belmontu, Eslinu, pod Strombergem a u Mengersfonteinu; hlavně však vedli proti Britům úspěšnou a krvavou partyzánskou válku. Burští střelci – snajpeři – byli připraveni především v noci a čekali, kdy se anglickým vojákům začne kouřit na stráži nebo v první linii. Jakmile vzplanula zápalka, zamířili, za okamžik se ustálila muška i hledí, zatímco si zapaloval druhý kuřák, byla odhadnuta vzdálenost a provedena oprava zacílení – a na třetího už vyletěla smrtící kulka. // Britský polní řád proto hlásal chmurně: „Při nekázni a zapalování cigaret či doutníku jedinou zápalkou v dohledu nepřítel lze očekávat, že třetí zahyne...“ Holé konstatování oblétko svět a stalo se kuřáckou pověrou...“

Uher

František (1825–1871), hlavní osoba populární staropražské legendy o krčmě Bataliónu a udánlivě i autor veslesmutné písničky *Pryč a pryč je všechno*, geniální právník a rektor univerzity Karlovy, se dal pro nevěru zrádné manželky na pití, aby se nakonec v Bataliónu k smrti opil persikem, což bývala broskvová kořalka. V Bataliónu fungoval jako advokát chudých a přiváděl pražskou policii i místodržitelství k zoufalství svými obratnými právními radami pražské spodině, v níž našel útěchu i přátele. Založil tu polévkovou nadaci pro stále hosty, kteří ho pak jako jeden muž doprovodili v pohřebním průvodu, vedeném akademickými hodnostáři, znervóznělými bandou opilých otrhanců, až k mramorové rodinné hrobce na Olšanech. Potud legenda. // Pravda: laňškrounský rodák Uher byl bídňým studentem, a tím pilnějším návštěvníkem hospod. Místo obvyklých čtyř let mu trvalo plných dvanáct, než se doplazil k vytouženému doktorátu. Dolézáním a poukazováním na krajanství se dostal do advokátní kanceláře tehdy proslulého a vlivného politika F. A. Braunera, kde přičichl k politice, a byl dokonce zvolen poslancem Zemského sněmu. Začal však tím více pít a hýřit, rozházal značné věno manželky, která ho záhy opustila, a pro ustavičnou opilost a skandály byl zbaven poslaneckého mandátu, což byla ostuda v c. a k. monarchii neslýchaná. V další advokátní kanceláři, kam byl ze soucitu přijat, zpronevěřil peníze klientům a byl na hodinu vyhozen. Dostal se do chudobince, odkud utekl a dožil (alespoň to je skutečnost) v pověstné špeluňce Bataliónu policejního konfidenta Mamerta Deyla, v příkopech u cest, ve stájích, na policejních pryčnách a u staré prostitutky, která ho nějaký čas udržovala. Zemřel v nemocnici U milosrdných bratří, kde u něho primář shledal: „... pokročilou a zcela nezhojitelnou blbost a všeobecné zchradnutí, zaviněné přílišným požíváním alkoholu.“ // Nic víc. Docela všední příběh. Žádný rektorát, žádná advokacie pro chudé, žádná polévková nadace, žádný po-

hřební průvod (ale vhození do společné jámy pro obecní chudáky) a žádná písnička o tom, že pryč a pryč je všechno... // A co několik románů, dva filmy, nesčetné historicky a dokonce i „životopisy“ doktora Františka Uhra? Líčení Gustava Meyrinka v románu *Golem*, několikrát zfilmovaném a zdramatizovaném, v expresionistické hře E. A. Longena i truchlohře Josefa Haise Týneckého, ve filmu *Batalión* s Karlem Hašlerem v hlavní roli i ve filmu *Advokát chudých* vycházejí z R. J. Kronbauerovy a Kuklový idealizace velmi prostých skutečností, velmi prostě zachycených v letmém záznamu herce Kollára nebo ve vzpomínce Ignáta Hermanna. Epizodu o pohřbu z vlastní píce vymyslel a doplnil povídkář Václav Vratislav Tomek (nemající nic společného s dějepiscem Tomkem)...

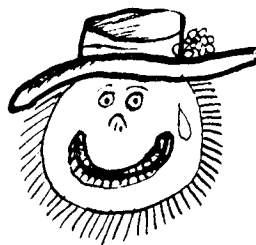
Ungelt

v prostoru Staroměstského náměstí nebyl nejstarším pražským tržištěm, jak ukazují vykopávky při renovaci tohoto objektu. Nejstarší pražské tržiště popsal diplomat Ibrahim ibn Jákob při své návštěvě roku 965. Nejstarší nálezy v Ungeltu však pocházejí až ze 12. století. Kromě toho nebyl Ungelt tak rozsáhlý, jak se původně myslelo, a podle všeho spíše než jako tržiště sloužil jako špitál pro ochotělé cizí kupce. // Z líčení Ibrahíma ibn Jákoba bohužel nemůžeme přesně posoudit, kde vlastně prapůvodní pražské tržiště leželo, zato však víme, že zanechal o Praze první písemnou zprávu Bekriho Kni-
„Praga je kame-

ne a vápna“ byly nejvýše nemnohé kostely, ostatní obytné a hospodářské budovy byly dřevěné a možná zčásti i hliněné). // Abraham, syn Jakubův – což je překlad poarabštělého jména – nebyl arabský kupec, nýbrž židovský poradce a důvěrník Abd-el-Rahmána III., córdobského kalifa a vládce maurské říše na Pyrenejském poloostrově. Abd-el-Rahmán III. i jeho syn Hakim II. byli, jako ostatně maurští Arabové vůbec, nábožensky svobodomyšlní a měli ve svých službách židovské učence a politiky, např. Hasdai ibn Šabruta, jakéhosi „ministra zahraničí“ obou kalifů, nebo právě Ibrahíma ibn Jákoba, „mimořádného a zplnomocněného velvyslance“. // K jeho středoevropské misi došlo po přijetí poselství římského císaře Oty I., současníka českých knížat Václava a Boleslava, v Córdobě. Po několika letech se na oplátku vydalo na cestu maurské diplomatické poselstvo, jehož vedení svěřil Hasdai ibn Šabruta právě Ibrahímovi.

Úžeh

nevzniká vystavením hlavy prudkým slunečním paprskům, tedy světlem, protože žádná z vlnových délek viditelného slunečního záření nemůže pochopitelně proniknout lebkou až k mozku. Pronikají však paprsky tepelné, které podráždí mozkové pleny. Od úžehu se liší úpal, vznikající v dusném počasí, kdy vzduch je vysoko nasyčen vodními parami a zároveň značně oteplován sluncem, takže se tělové teplo hromadí a stoupá v takové míře, že je pocení nestačí odvádět. Projevuje se bolestmi hlavy, zvracením, srdečními potížemi až bezvědomím. V takovém případě je důležité, aby zejména děti a nemocní lidé měli hlavu účinně chlazenou, např. odpařujícím se náčinkem. Pak k úpalu nedochází. Sám pobyt ve stínu nestačí.

Václav

zvaný Svatý, český kníže, rysující se velmi nejasně a jen v hrubých obrysech na samém počátku historie doby českého státu, je pro nás postavou složenou ze zmínek v německých kronikách a z úlomků několika legend, dodatečně sestavených k oslavě světce, který měl Čechy legitimovat ke vstupu mezi křesťanské národy. Není proto divu, že se kolem něho nakupilo mnoho omylů, z nichž některé moderní historiografie vyvrátila s dostatečnou přesvědčivostí. // Tak především nebyl Václav povaha holubičí a růženeckářská, jak se ho snaží líčit církevní legendy. Proflámoval mnohou noc „se zvířaty“, rozuměj pohany, aby se pak druhý den hluboce kál – což bývá v těchto případech poměrně obvyklé i u nesvětců. Vedl si rázně v rodinném životě – byl totiž ženat, a když se mu zdálo, že už užil slasti manželských dost, prohlásil své manželství za zrušené a milovanou choť přímo na místě civilním sňatkem přídělil jakémusi dvořenínovi. Zato domněnka o synovi, kterého odstranil do kláštera, nebyla potvrzena. Prováděl důsledně procísařskou a tím, smíme-li použít dnešních termínů pro doby velmi dávné a odlišné, i protinárodní politiku. Jeho zavraždění bylo zcela jasným politickým aktem – zatímco se vražda odehrála asi na podzim 935, již na jaře 936 došlo k boji Boleslava I. – církvi nazvaného Ukrutný – s císařem Jindřichem. Válka trvala plných čtrnáct let a Boleslav I. ji vedl s dosud nedoceneným mistrovstvím. Nemohl však věčně odolávat mnohonásobné přesile Jindřichovy říše a jeho spojenců.

Výsledkem války však bylo, že Čechy byly uznány za rovnocennou, ač poplatnou mocnost, a jejich vládce již nebyl „subregulus“, králíček, knížátko, ale partner, o jehož pomoc bylo nutné a moudré se ucházet. // Ano – četli jste správně: vražda na podzim roku 935. Toho roku patrně sv. Václav zahynul, ačkoli ještě nedávno se česká historiografie přikláněla k datu 28. září 929, a také roku 1929 bylo velmi okázale slaveno tzv. svatováclavské milénium, raženy svatováclavské dukáty atd. atd. Rozbor nových pramenů a pečlivé zvážení údajů kronik, zejména Widukindovy, však dávají za pravdu pozdějšímu datu, které také začíná pronikat i do příruček a učebnic. // Poslední omyl není dosud prokázán, ale podle antropologického dobrozdání se zdá, že tzv. lebka sv. Václava, chovaná v pokladu chrámu sv. Víta v Praze, kterou pražský arcibiskup u zvláště slavnostních příležitostí žehná město, patřila muži čtyřiceti – až padesátiletému, podstatně staršímu, než byl smrti Václav. no, ba je podobné, že o lebku – Boleného...

Není vyloučeno, že by mohlo jít slava I. Ukrutného...

Václav IV. (1361–1419)

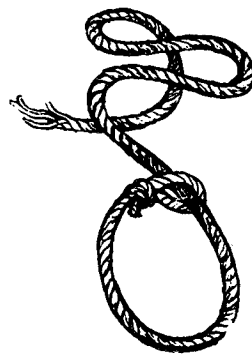
se neprocházal inkognito s pražským katem po městě a kat na jeho příkaz nestínal přímo na místě hlavy těm, kteří se panu králi nějak nezdáli. Praha si jako každé středověké město žárlivě střežila své hrdelní právo a svévolná královská rozhodnutí v tomto

ohledu a na svém území by v žádném případě nestrpěla – právě u Václava IV. protestovali Pražané ostře a úspěšně i v daleko méně závažných sporných otázkách. Jiná byla ovšem situace na královském hradě – tam byla panovníkova pravomoc neomezená, není však zjištěno, že by jí byl Václav IV. kdy zneužil. Měl, jak známo, dobré vztahy k měšťanstvu i drobné šlechtě. // A kat se nesměl a nemohl volně pohybovat po městě, tím méně s popravním mečem. Byl v té době ještě ve všeobecném opovržení a směl jen do jedné jediné hospody, kde měl v koutku vyhrazený stůl a konvici; on a jeho rodina měli přístup jen do kostela sv. Valentina, dnes v místech Valentinské ulice na Starém Městě. Bydlel mimo hradby a pro vstup do města, k němuž musel být poslem konšelů vyzván, mu sloužila zvláštní branka, jíž nikdo jiný neprocházal. Ihned po vykonání díla (někdy stačilo, když se u mučidel před delikventem jenom objevil) byl povinen vrátit se nejkratší cestou do katovny. Vše, čeho se kat dotkl, bylo nečisté, i provazy do oprátek a dřevo popravního lešení, které kati výhodně prodávali prostřednictvím otrlých a mlčenlivých společníků. Dokonce i odsouzení loupežníci, kterým byla nabídnuta milost, stanou-li se katovými pacholky, obvykle odmítli a raději volili smrt než život v opovržení a beze cti. Takového kumpána by si král Václav IV. zcela určitě nevybral. A po nocích, po opuštěných místech a bez stráže se moc netoulal; dobře znal své protivníky

z panské jednoty. Po celý život trpěl hrůzou z atentátu – ostatně asi docela oprávněnou.

Legendu o přátelství krále s katem vytvořila protireformační katolická propaganda, obviňující Václava IV. (celkem právem) z chabé a nanicovaté vlády. Tehdy to byla pomluva zlovolná a zlolajná; dnes bychom králi Václavu spíš připsali k dobru demokracismus a okamžité trestání veřejných nešvarů.

Vánoce

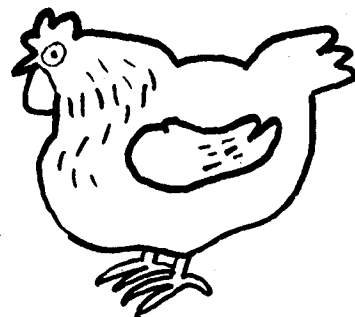
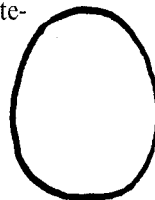
které si přisvojila církev jako dny narození Ježíše Krista, nemají s Kristem nic společného. Žil-li opravdu (někteří badatelé o tom pochybují a své pochybnosti dokládají dobrými argumenty), pak se narodil nejspíše roku 7 př. n. l. Měsíc a den jeho narození jsou zcela neznámé a nezjistitelné. // Vánoce však nejsou – a v tom je druhý oblíbený omyl – ani prostým křesťanským převzetím slavnosti zimního slunovratu, spadajícího přibližně do této doby, ačkoli se to neustále tvrdí. Český filozof J. Bartoš správně upozornil, že bujné slavení slunovratu bylo zvykem spíše v jižnějších zemích. U nás dosud nebyly – snad s výjimkou tzv. kounovských řad u Loun – zjištěny „observatoře“, určující tento den, a v době příchodu a šíření křesťanství lze již předpokládat

ústup primitivních přírodních forem náboženství. Zato však u nás v prosinci teprve začíná skutečná zima, lid si mohl oddechnout po letní dřině se sklizní, mlácením obilí a uskladňováním zrna. Konec prosince byl dobou poměrného dostatku jídla, odpočinku a lásky a uvolnění. Je jisté, že byl slavnostní dobou již dávno před příchodem křesťanství a že si svůj charakter tichých a klidných svátků zachoval dodnes.

Vejce a to ani vejce docela čerstvá a ze zdravých nosnic, nejsou sterilní, prostá bakterií. Střevní bakterie, znečišťující jejich povrch, pronikají množstvím průduchů do nitra vejce, kde se na bílku znamenitě množí – anaerobní bakterie se mohou dostat až ke žloutku, většina těchto bakteriálních kmenů člověku neškodí – mohou však vejce zkazit. // Kromě těchto bakte-

rií se mohou ze slepičího vejce dostat do vejce bakterie

choroboplodné, schopné za jistých okolností vyvolat u člověka onemocnění – jsou to např. *Escherichia coli*, hnilobné druhy bakterií rodu *Proteus*, mikroby vyvolávající hnisání, streptokoky a stafylokoky, a zejména dosti nebezpečné *Salmonella gallinarum* a *Salmonella enteritidis*. Kromě bakterií obsahují vejce i prvoky (měňavky, kokcidie, nálevníky), ba i drobné červy, zajímavé vesměs pro veterinární medicínu, pro člověka však bezvýznamné. // Vejce tepelně upravená – i pouze „naměkko“ – nemohou být z mikrobiologického hlediska škodlivá. // Je známo, že kachní vejce mohou být infikována zárodky vážných infekčních chorob zažívacího traktu (především salmonelami) a že nesmějí být proto za syrova používána k výrobě majonéz, vaječných krémů, zmrzlin apod. Bohužel je tento zákaz vždy znovu a znovu obcházen, což může vést k menším epidemiím.

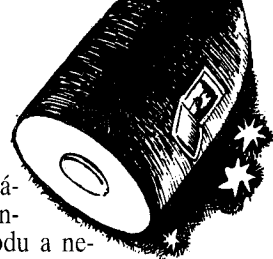
Verchojansk

v severovýchodní Sibiři není mrazovým pólem Země a tento omyl by se už měl z knih a povědomí vytrátit, protože o svůj primát $-65\text{ }^{\circ}\text{C}$ přišel již roku 1933, když byla v osadě Ojmjakon, 650 km jihovýchodně od Verchojanska, naměřena teplota $-67,7\text{ }^{\circ}\text{C}$ ($63^{\circ} 16' \text{ s. š. a } 43^{\circ} 13' \text{ v. d.}$). Později byla představa o *mrazovém pólu* nahrazena přesnějším a výstižnějším *pásmem zimy*, procházejícím severovýchodní Sibiří. // Nejnižší atmosférické teploty byly však zjištěny teprve při průzkumu vnitrozemí Antarktidy, kde teploměry klesají až na téměř neuvěřitelnou hodnotu $-90\text{ }^{\circ}\text{C}$. (Poněkud trapným omylem je při této příležitosti použít obratu, že rtuť teplomětu nebo – je-li autor poněkud zasvěcenější – líh teploměru poklesly na značku pro $-90\text{ }^{\circ}\text{C}$. Rtuťovým teploměrem lze totiž měřit v rozsahu od $-38\text{ }^{\circ}\text{C}$ do $+356$ stupňů C, lihovým od $-80\text{ }^{\circ}\text{C}$ do $+78\text{ }^{\circ}\text{C}$. Extrémně nízké teploty se obvykle měří tzv. plynovými teploměry se zkapalněným héliem, kyslíkem nebo vodíkem, teploměry bimetalovými nebo častěji teploměry odporovými, využívajícími změn elektrické vodivosti kovů v závislosti na teplotě. Ale to jen tak mimochodem).

Verne

Jules (1828–1905), již déle než sto let nejoblíbenější autor mládeže a mistr vědeckofantastického románu, nebyl polského původu a nejmenoval se pravým jménem Oleskiewitz, jak soudili někteří jeho životopisci podle jména; *verne* totiž znamená starofrancouzsky olše. Tato legenda, která se rozšířila ve 30. letech našeho století, vznikla již za Verneova života v dobách jeho největší slávy, kdy senzacechtiví novináři vyhledávali kdejakou zajímavost o proslulém spisovateli. Verne, který si docela rád dělal ze svých bližních tak trochu legraci, tuto pověst nejen nevyvracel, ale dokonce v rozhovorech se žurnalisty ji všelijakými narážkami podporoval a ze své bohaté fantazie snoval příběhy o překrásných polských šlechticích a o svých mladistvých romantických vztazích k nim... // Historiky byly tak barvitě, že většina novinářů pochopila pravý stav věci a považovala je za zábavné bájení, ale jak už to bývá, něco se přece jen do spisovatelových životopisů dostalo. Ve skutečnosti ovšem pocházel Verne ze starého bretaňského rodu, usazeného v Nantes, kde byl otec Verne právníkem a kde se roku 1828 Jules narodil. // Omylem je tvrzení, že Verne byl starostou města Amiensu, kam se koncem 70. let 19. století přestěhoval z Paříže (např. E. Bass v Lidech z maringotek). Byl pouze voleným radním a pečoval o kulturu – jako památka na jeho funkční období je v Amiensu dodnes pěkně renovované a technickými prostředky znamenitě vybavené divadlo.

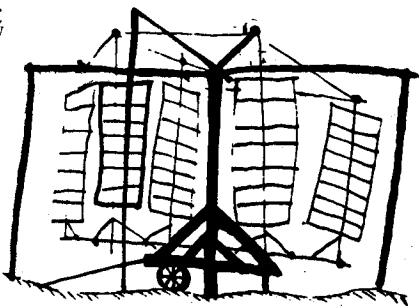
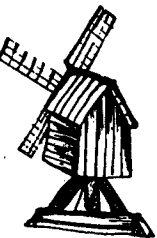
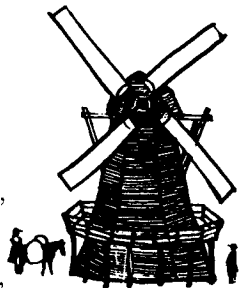

Větrné mlýny

neodmyslitelná součást holandské krajiny, nevznikly v Holandsku, ale už v 7. století v Íránu, kam se dostaly patrně z Číny. Jejich křídla se však pohybovala vodorovně, asi jako rotory vrtulníků. Do Evropy byly větrné mlýny zavedeny teprve v době křížových výprav. Ve 12. století jsou doloženy v Německu (Kolín nad Rýnem), ve Francii a v Anglii, tentokrát už se zlepšovačkem, totiž kolmými křídly a vodorovnou osou. Mechanické otáčení větrného mlýna nebo jeho pohonné jednotky podle směru větru si dal patentovat roku 1745 Angličan Edmund Lee – předtím byly mlýny nastavovány podle větru ručně. Taková je tedy skutečnost, opravující stále tradované omyly o větrných mlýnech ve Walesu a v Anglii v letech 340, 669, 883 atd. Jde o podvrhy nebo o omyly, moderními historiky odmítané právě tak jako zpráva kronikáře Hájka z Libočan o prvním vodním mlýně v Čechách roku 718, „neboť před tím všichni čeští mlýnové na horách a větru byly.“ Holan-

danům ovšem jedna větro-
mlýnová zásluha zbyla
– ve druhé polovině

16. století sestrojili tzv. paltrokový čili holandský mlýn s otáčivou kupolí, snáze obsluhovatelný a snáze budovatelný než mlýny beraní čili kozlečí, celé otáčivé na čepu.

Vikingové

obdivovaní plavci, kteří na svých drakkarech, dračích lodích obvyklé délky 24 metrů, dokázali plout například

ze severního Norska, Holohalandu, kolem celé Evropy až do

Konstantinopole (říkali jí Miklagaard a posílali tam své syny, aby se naučili dvorskému chování), nebo přes Island do Grónska, nebyli v pravém smyslu slova mořeplavci. Drželi se totiž břehů jako klíšťata a – na rozdíl třeba od Polynésanů, podnikajících mnohatisícikilometrové cesty po celém Pacifiku – na volné moře vyplouvali jen neradi. // Důkazů je o tom celá řada – např. ve slavné knize Snorriho Sturlussona (1178–1241) *Heimskringla, Olafs saga ins helga*, čili *Sága o svatém Olafovi*. Svatý Olaf, jinak raubíř a hrdlořez, byl zároveň jedním z nejobdivnějších plavců své doby, přesto však své lodi důsledně řídil vždy při samém břehu, a kde to bylo možné, postupoval dokonce po souši. Zcela podobné informace nám podává pečlivě čtená sbírka ság *Edda* i etymologický rozbor samotného názvu *viking*. Je to slovo nepochybně severské – francké kroniky nazývají totiž Vikingy (chápané nikoli ve smyslu mořský lupič, ale Seveřan) Normany, anglosaské Dani, Němci jim říkali Ascomanni (jasanoví muži, snad podle materiálu drakkarů), Irové Lochlannach, Finové Ruotsi a Arabové Majdus (pohanští čarodějové). Slovo viking je asi odvozeno od vík – zátoka nebo fjord. Další možná odvození – víg (bitva), Vík (název kraje při

Oslofjórd), wic (staroanglicky tábor), vic (louka, snad též veslo) nebo dokonce wikan (tuleň) byly pozorně zváženy a zamítnuty. Viking tedy znamená podobně asi jako české lesák, horal či skalák toho, kdo se obvykle zdržuje v zátokách. Svědčí o tom i název Norska, Norway, Norwegen, čili Severní cesta z dalekého Severu do tržišního Skiringsaalu a dál na jih, která byla kmostrou celé zemi. // Astronomické znalosti Severanů byly bídné a nesrovnatelně chudší než znalosti jižnějších národů, které

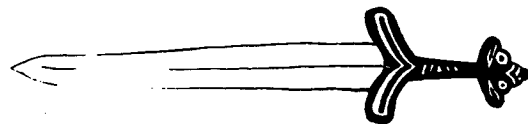
ovšem měly příznivější podmínky k pozorování. Po usilovném pátrání se podařilo nalézt jen jedno „nordické hvězdá-

ře, chudase a pohana Oddi Helgassona, nazývaného Hvězdný Oddi.

Žil jako čeledín jarla Thorda na Islandu a byl to „nevelký pracovník“. Z jeho pozorování víme, že jakžtakž změřil rozličnou výšku vrchlicího Slunce od zimního k letnímu slunovratu a místa jeho východů a západů zvláštní úhlovou jednotkou *pülkolem*, tj. poloměrem slunečního kotouče. Ve srovnání s výkony starověkých astronomů je to málo, skoro nic. Větší vědomosti neměl ani Nikolas, opat z Munkathvera na severním Islandu, který roku 1150 vykonal pouť do Palestiny. Za největší senzaci považoval zjištění, že v Palestině je Polárka na obloze níže než na Islandu. // A „šťastný“ Leiff Eriksson, který ko-

lem roku 1000 n. l. vedl výpravu z Grónska na jih do Vinlandu, zcela vyčerpal svůj astronomický a navigátorský zájem o určení polohy míst, kam doplul, zjištěním, že „i při svačině stálo Slunce na obloze“, a přibližným zjištěním azimutu vycházejícího a zapadajícího Slunce (sykstätt a dagmlstätt). Nic víc. Díky této hvězdářské a navigační neschopnosti se dodnes vědci neshodli, zda Leiffův Vinland ležel někde na Labradoru či na New Foundlandu (podle vykopávek Helge Ingstada asi zde), nebo o stovky a tisíce kilometrů jižněji. // Vikingové zkrátka asi neznali žádné navigační nástroje kromě sběračky, z níž kormidelník ochutnával vodu a soudil na blízkost ústí řek. Rekonstrukce jakéhosi primitivního sextantu, tzv. Peilscheibe, z pouhé nepatrné dřevěné výseče kruhu, opatřené na okraji ornamentem (dnes uložené v kodaňském muzeu), se mi zdá hodně odvážná. Orientovali se podle slunce (a to díky jistým polarizujícím krystalům, i když zašlo za mraky), a podle hvězd, především ale podle útvarů na pobřeží, které skvěle znali. Na širé moře se dostávali jen zahrnutí bouří nebo za zcela výjimečných okolností – i pak se však snažili dostat co nejrychleji na dohled břehu...

Vlasy

nemohou náhle zešedivět ani po sebestrašnějším zážitku a všechny hojné zprávy o tom

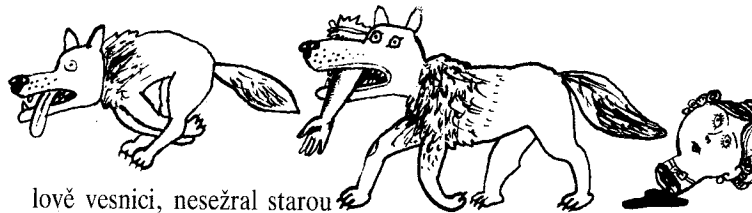
jsou mylné. Zdravý vlas má v nitru pigmentovou dřev, tzv. osový válec – šedivý vlas dřev postrádá a vzduch v jeho nitru odráží světlo, takže se pak vlas zdá „stříbrný“. Neexistuje možnost, jak by mohla z vlasu náhle zmizet dřev – možné je toliko přerušení její tvorby a další dorůstání vlasu šedivého. To se opravdu může po prudkých hnutích mysli, vyčerpání nebo těžké nemoci stát. // K náhlému zešedivění dochází velmi zřídka a jiným způsobem. Při vysokých nárocích na nervovou soustavu se může objevit náhlé vypadávání vlasů a vousů, nejčastěji na omezených místech pokožky. Je to tzv. *alopecia areata*, čili místní holohlavost. Vzácněji postihuje vypadávání vlasů a vousů celou hlavu nebo dokonce celé tělo (*alopecia totalis*), nebo se týká jen „živých“ vlasů s dřev. Vypadají-li – viníkem je patrně cévní křeč zamezující přítok krve do vlasové cibulky – uplatní se šedivé vlasy, které se až dotud celkem nenápadně skrývaly mezi ostatními. // Tam, kde se prostírá pleš, jsou zničeny vlasové cibulky. Neexistuje žádná zázračná vodička, která by je obnovila, a všechny výdaje na podobné dryáky jsou vyhazováním peněz z okna.

Také vodičky, které mají rovný vlas zkaďerit nebo naopak kadeřavý narovnat, mohou změnit kadeřavost či rovnost vlasu na nejvyšší dočasně. Rovný vlas má totiž průřez kruhový a kadeřavý piškotový, a to už od vlasové cibulky, odkud vyrůstá.

Vlk

(*Canis lupus*) naprosto není zvíře útočné, nikdy nehonil izvozčiky a nenapadal ani v tlupách ani só-

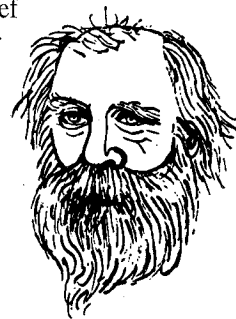
lově vesnici, nesežral starou výměnkárku či faráře spěchajícího v noci s posledním pomazáním, ačkoli takové historky patřily nezbytně ke každoročním lahůdkám čtenářů novin a dosud se vypravují nejen na Balkáně, ale i u nás. // Naši poměrně malí vlci, i padesátikiloví obři žijící na Sibíři a v Kanadě, jsou v podstatě stejné povahy. Člověku se zdaleka vyhnou, při setkání s ním panicky prchají a ve spěchu opouštějí jeho stopu, i když jsou hladoví a na lovu v celé směčce. Ozve-li se jejich „zlověstné“ vytí, ostatně takřka jediný akustický projev jejich velmi chudého repertoáru, neznamená to předzvěst útoku, ale doprovod páření, probíhajícího obvykle v únoru. To ovšem chce být vlk sám a člověkem dvojnásob nerušen. // Jediný případ, kdy může být člověk vlkem napaden (a nejen vlkem, ale i liškou a všemi ostatními psovitými šelmami, např. dingem či kojotem nebo svým vlastním milovaným psíkem), je onemocnění zvířete infekční vzteklinou. Ani pak to není napadení v pravém slova smyslu. Choré zvíře se potácí a kouše po všem, co je v dosahu, ať je to kůl, kámen nebo lidské lýtko. // Také škody způsobované vlky na zvěři se přeceňují a na vlčí konto se přičítuje všelijaká dvounohá škodná. Arktičtí vlci si nepovšimnou sobů, pokud mají naději slupnout myš, tvořící od jara do pozdního podzimu 90 % jejich jídelníčku. A pokud uloví kus vysoké, je to většinou jedinec nemocný nebo starý. Hromadné vybíjení vlků a jejich trávení či zabíjení krutými nástrahami je zbytečná a zpozdilá surovost.

Vltava se nevlévá do do Labe, ale naopak Labe do Vltavy, jenže s tímhle omylem, vzniklým z neznámých důvodů, sotva pohneme. Je obecně vžitým zvykem považovat při soutoku řek řeku kratší a vodou chudší za vlévající se, delší a vodou bohatší za přijímající. Zatímco Vltava má u soutoku s Labem délku 435,4 km a průměrný průtok $153 \text{ m}^3 \cdot \text{sec}^{-1}$, je Labe na tomto místě téměř o 200 km kratší a má průměrný průtok toliko $99 \text{ m}^3 \cdot \text{sec}^{-1}$. Na první pohled je tedy jasné, kdo se do koho vlévá a kdo ne, ale přesto naše nejčastějším takřka erbovní řeka (ačkoli samo jméno Vltava je asi germánské a značí „lesní“ nebo „divoká voda“) je u Mělníka polknuta Labem. Kdyby ve světě řek existovala spravedlnost, protékala by Hamburkem Vltava a Smetana mohl svou nádhernou symfonickou báseň zkomponovat daleko rozměrněji.

Vojenská služba nebyla zdaleka nejdelší u starých Římanů (30 let), a už vůbec ne v rakouském vojsku za Marie Terezie (vládla 1740–1780). Těch ubohých šestnáct let uběhlo jako voda a rekrut v bílém kabátku to měl takřka „za pár“. Zato si pořádně užili vojny Čingischánovi bojovníci zvaní noukeři. Jakmile Čingis vytvořil roku 1206 ze stepních dobrodruhů a rozptýlených kmenů i oddílů společenství Mongolů (pestrá směsice nesla až dosud jméno Cu-pu), rozdělil vojáky do desítek, setnin a tisíců a určil velkoryse dobu základní vojenské služby od čtrnácti do sedmdesáti let; tedy poctivých šestapadesát roků!

Vrchlický Jaroslav (1853–1912), vlastním jménem Emil Frída, narozený v Lounech jako syn kupce, básník, dramatik, prozaik překladač, není v české literatuře jediný toho jména a svůj umělecký pseudonym si ne zvolil podle potoka Vrchlice, obtékajícího Kutnou Horu. Pseudonym Vrchlický si původně vybral studentský kutnohorský veršovec Josef Věnceslav Jelínek (1842–1869), který několik let před literárním debutem Emila Frídy otiskl asi pět kratších a nevýznamných básní v okresních časopisech. Pak se odmíchl. Když student Emil hledal pseudonym pro své básně, navrhl mu spolužák z klatovského gymnázia a přítel Josef Thomayer, později známý profesor interního lékařství, jméno Vrchlický. Mladý Frída nato řekl: „Dobrá, to podržme. Už sic nějaký člověk z Kutné Hory pod jménem tím verše psal, ale neudržel se.“ Také to byl tak trochu omyl. J. V. Jelínek totiž vydal později pod pseudonymem J. V. Vrchlický ještě několik próz a dvě dramata.

Vteřina

jako časová jednotka se s námi navždy rozloučila a v systému SI (Systeme International), který se pro nás stal závazným usnesením vlády ze 17. ledna 1974 podle ČSN 01 1300, byla nahrazena sekundou. Zůstala jen přípustným pojmenováním úhlové jednotky. // Snad nám rozloučení ulehčí vědomí, že vteřina není starým obyvatelem českého slovníku, ačkoli patřila mezi našich 1600 nejfrekventovanějších slov. Vytvořili ji uměle teprve asi před 150 lety obrozenectí literáti – patrně

Václav Hanka podle latinského *secunda*, což, ačkoli si to už neuvědomujeme, znamená *druhá*, tj. druhá menší část hodiny (po minutě). Nabízející se *družina* se nehodila – významově byl tento výraz obsazen čímsi zcela odlišným. I použili milí obrozenci ruského výrazu *vtaroj*, druhý, počestili jej podle své hlavy na *vterý* a vytvořili vteřinu. Ne tak zcela neprávem – z podobného kmene je odvozeno i naše *úterý*, druhý den týdne.

Chudinka vteřina! Sotva se narodila, už se s ní v časomíře zase loučíme...

Vůdce stáda

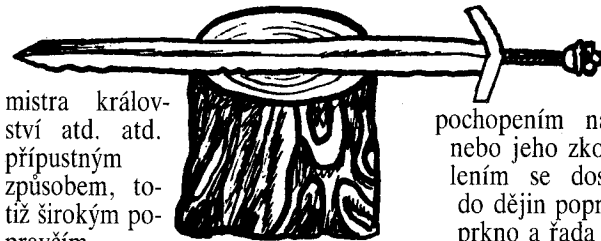
opic, koní i jiných zvířat sice vládne železnou rukou (pokud není přemožen, odstrčen a vůbec společensky znemožněn mladšími soky), stádo však obvykle nevodí a nechodí v čele tlupy, ačkoli se takovými líčeními cestopisy i romány přímo hemží. Naopak – na nebezpečných místech je „obětováno“ nejslabší zvíře, zatímco vůdce se pudově drží uprostřed stáda. Jen v případě napadení nepřítelem se vůdce, věren svému poslání, vrhá do boje jako první bez ohledu na nebezpečí. Stádo se zatím snaží s mláďaty uprchnout do bezpečí.

Záviš z Falkenštejna

(poprvé jmenován 1269 – popraven)

24. srpna 1290), mocný český velmož z rodu Vítkovců a manžel královny-vdovy Kunhuty, bývalé choti Přemysla Otakara II., jehož porážku na Moravském poli pomáhal zpečetit; nebyl popraven „prknem“, jak se lze tu a tam dozvědět, tím méně jakousi původní českou gilotinou, jejíž podstatnou funkční částí byla okovaná fošna. // Poprava před hradem Hlubokou, jejíž obránce, Závišův bratr Vítek, se odmítl vzdát, neboť nevěřil, že by král Václav splnil svou hrozbu, se konala jediným pro velmože, mečem, nejvyššího hof-

zvaným *plkno*. Ne-

mistra království atd. atd. přípustným způsobem, totiž širokým popravčím

pochopením názvu nebo jeho zkomočením se dostalo do dějin popravčí prkno a řada spekulací o něm.

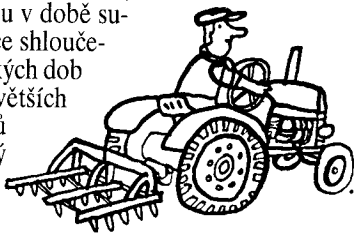
Zemědělství

nebylo do Evropy přeneseno z Egypta a Mezopotámie, ale vyvinulo se zde

samostatně a patrně dříve než v zemích „úrodného pŕlměsíce“, až donedávna zcela samozřejmě a nesporně považovaných za průkopníky zemědělské výroby. // Ve skutečnosti rostla již koncem poslední doby ledové a ihned po ní na evropských stepích mezi travinami i řada divokých obilnin, které tehdejší člověk jako všežravec zřejmě spolu s plody a kořínky různých stromů a rostlin sbíral a pojídal. Byl znám stepní oves, objevený naším vědcem Podpěrou a existující dodnes na některých místech v Čechách a na Moravě ve stepních reziduích. Nedáv-

no však bylo prokázáno při průzkumu jeskyně Merkensteinu v Dolních Rakousích, že již ve 12. tisíciletí př. n. l. rostla ve stepích, a to i v bezprostřední blízkosti ledovců, pšenice shloučená (*Triticum compactum* – *Triticum vulgare antiquorum* – *Triticum globiforma*), poměrně vydatná, vysvětlující nálezy pšeničných zrněk v kuchyňských odpadových jamách nordického kulturního okruhu a na západě Evropy, a drtidel obilí a třecích kamenů v oblastech, kde byl styk s Blízkým východem takřka vyloučen. // Prvními sběrateli shloučené pšenice byli kromě člověka tetřivci, v jejichž gastrolitech, z kamených zbytků ze žaludků, byla zrnka nalezena. Záhy se však člověk naučil sesbírat zrnka rozsevat, a položil tak základy skutečného zemědělství. Zásahu o vypracování řetězů důkazů o této skutečnosti má především vynikající francouzský archeolog E. Piette, který prokázal z řady jeskyní aluviální kresby stylizovaných klasů (považovaných dlouho za „zlomené harpunny“) a nalezl i zásobárny jedlých plodů, kde byla vedle ptáčnic, trnek, slív a ořechů i zrnka pšenice. Kolébka kultivace pšenice v Evropě byla snad na sprašových půdách v Podunají. Ve francouzské oblasti byla patrně pěstěna málo výnosná pšenice jednozrnka (*Triticum monococum*), na konci neolitu a v bronzové době pšenice dvojezrnka (*Triticum dicocum*)

asi dovážená z Blízkého východu v době sucha, které jí vyhovovalo. Pšenice shloučená však přetrvává až do historických dob jako památka na jeden z největších kulturních a civilizačních činů evropského lidstva i na malý omyl, který se k němu váže.

Zlatá bula sicilská

vydaná 26. září 1212 Fridrichem II. Švábským českému králi Přemyslu Otakarovi I. a potvrzující jeho dědičné kralování, práva i povinnosti, nebyla vydána na Sicílii, nýbrž v Basileji. Název „sicilská“ nese z prostého důvodu: římský král in spe (korunován byl 9. prosince 1212, císařem prohlášen 22. 11. 1220) neměl ještě k dispozici oficiální říšskou pečeť, a použil tedy zlaté pečeti sicilských králů, která mu jako dědictví po otci Jindřichovi VI. patřila od malička. // Závažnějším omylem (a v západní buržoazní historiografii vědomě šířenou nepravdou) je tvrzení, že tento akt i předchozí povýšení Vratislava II. (1085) a Vladislava II. (1158) římskými císaři na krále znamenalo nějakou císařskou milost a závažnou změnu ve prospěch českého panovníka. Nebylo tomu tak. Domácí právní zvyklosti neznaly rozdíl mezi knížetem a králem a pro vnitřní stav českého státu byl titul naprosto lhostejný. Papežové, stojící v těchto dobách ostře proti císaři, žádný z vyjmenovaných královských titulů ostatně nepotvrdili, ba dokonce nepotvrdili je ani vzdoropapežové, plně závislí na císařské politice, takže šlo, mezinárodně vzato, o prázdná gesta. Ostatně, jaký smysl císařské výnosy o dědičnosti českých králů měly, vysvítá ze skutečnosti, že již roku 1212 „udělil“ císař Otta IV. Přemyslovi synovi Vratislavovi Čechy v léno jako vévodovi... // Nejpodstatnější je, že císařské edikty vlastně jen konstatovaly skutečný stav věcí, na nichž nemohla říše nic změnit. Český panovník byl příliš silným a žádoucím partnerem, jeho volba byla odedávna výsadou českých stavů, nikoli císaře, a tzv. „povinnosti“ českých králů (účast na dvorských sněmech atd.) nebyly nikdy dodržovány. Nelze tedy v žádném případě význam tzv. Zlaté buly pro další vývoj českého státu přeceňovat.

Zlatý řez je typickým příkladem uvedení exaktní vědy, v tomto případě geometrie, na scestí. Na počátku stojí Euklides (asi 3. nebo 4. stol. př. n. l.), který se zabýval úlohou rozdělit úsečku na dílce tak, aby se její menší část měla k větší jako větší část k celku. Po sestavení úměry a jejím vyjádření kvadratickou rovnicí lze vypočítat, že této podmínce se vzrůstající přesností odpovídají zlomky

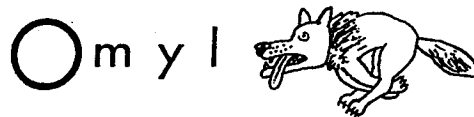
$$\frac{\frac{3}{5} - \frac{5}{8} + \frac{8}{13} - \frac{13}{21} + \frac{21}{34}}{\frac{5}{8} - \frac{8}{13} + \frac{13}{21} - \frac{21}{34}} = 0,6176... \text{ atd., atd.}$$

Tento poměr neměl ještě u Euklida jméno; renesance, zamilovaná do geometrických konstrukcí, jej koncem 15. století nazvala „božský řez“ a v 18. století dostal jméno „zlatý řez“. //Kolem zlatého řezu vznikla celá návodná literatura, jak s jeho pomocí sestavit nejkrásnější trojúhelník, nejkrásnější půdorys budovy, tělo o nejkrásnějších proporcích v celku i v detailech atd., atd. Není prý dobrého obrazu bez vědomého či podvědomého užití zlatého řezu v jeho rozvržení a kompozici, obrazy a sochy starých mistrů lze pomocí zlatého řezu rozebrat i do nejmenších plošek. A ještě daleko víc: bez důsledného použití zlatého řezu nevzniknou prý dobré housle ani dobré drama. Zlatý řez je kosmickým zákonem, projevujícím se i v přírodě. // První ránu dostala tato víra, zastávaná ještě na sklonku 19. století Ottovým naučným slovníkem, výzkumy německého zakladatele psychofyziky Fechnera, který proměřil několik set obrazů, aniž mohl potvrdit všudypřítomnost zlatého řezu. Jeho výsledky potvrdil dr. Miroslav Tyrš, který s mravenčí pílí proměřil spoustu antických soch a význačných staveb a našel nejkrásnější kánony a vumělkované geometrické konstrukce, především rovnostranný trojúhelník, poměr čtverce a jeho úhlopříčky nebo pětiúhelník a pětinasobné opakování (např. kostel na Zelené hoře u Žďáru), ne však zlatý řez. Snad jediný slavný obraz – Rafaelova Sixtinská madona – může být vtěsnána do poměru zlatého řezu – avšak zcela bez úmyslu, záměru a předběžných propočtů tvůrce.

Zmije

se poměrně zřídka vyvíjí na slunci, a nikdy příliš dlouho – jako většina zvířat nesnáší dlouhé vystavování přímým paprskům tím spíše, že je nočním zvířetem, nočním lovcem. I to je málo a lidé přicházejí za šera nebo v noci „zmijí“ lokality s klidem, ačkoli se jim za slunečného dne vyhýbají. Pravděpodobnost náhodného setkání se zmijí je ovšem v noci daleko větší. // Plazi obecně slunce nesnášejí. Krokodýlové se nehnutě vyhřívají na březích tropických řek pouze v románech. Ve skutečnosti postačí vystavit je na pouhých 25 minut prudkému slunci, aby zahynuli. Lovci krokodýlích kůží tento krutý a účinný způsob používají, aby získali zcela nepoškozenou a krví nepotřísněnou kůži. Při této příležitosti také zvířata roní „krokodýlí slzy“ díky prudkému zánětu spojivek podrážděných sluncem. // Není snad třeba uvádět, že je zmije zvíře užitečné, neútočné a že při zachování základních pravidel, shrnutých do větičky „nešlápněte na ni“, člověku neublíží. Uteče daleko dříve, než ji zpozorujeme. A při uštknutí vypustí do rány jed jen asi v polovině případů. Uštknutí není u zdravého dospělého člověka životu nebezpečné. Lékařské ošetření v nejkratší době je ovšem i tak nutné, a před tím je možno ranou čistým nožem nebo žiletkou trochu (trochu! – ne řezem jako pro amputaci) rozšířit a vymačkat nebo vysát. Daleko větší škody než samo uštknutí může nadělat přiložené škrtidlo, není-li alespoň každých deset minut povoleno a přemístěno o kousek výš nad ránu. Černá káva uštknutému neškodí, alkohol je vysloveně škodlivý.

Ztracená generace

je označení, jež podle obecného soudu poprvé užil buď Ernest Hemingway, nebo jeho přítelkyně, americká básnířka Gertruda Steinová. Skutečnost je zajímavější: G. Steinová zavezla svůj automobil do opravy a svěřila jej mladému mechanikovi, ale práce nebyla – kupodivu ani tehdy – včas hotova. Majitel autoopravny se omlouval:

„Nezlobte se, madame, to víte, je z těch, kteří prodělali válku. To je zkratka ta ztracená generace...“ // Ještě týž večer o tom Gertruda Steinová vyprávěla svým literárním přátelům, kteří označení rázem přijali a rozšířili. // Podobných příladů, kdy umělecká skupina, směr, nebo dokonce prý historický sloh přijaly název zprvu ironický či dokonce urážlivý, je ovšem mnoho. Tak třeba gotický sloh znamenal původně urážlivé označení (podle Gótů), asi jako barbarský nebo vandalský. Impresionisté byli „dojmůstkáři“, fauvisté „divoši“ a kubisté „krychlíři“ ...

Zuby

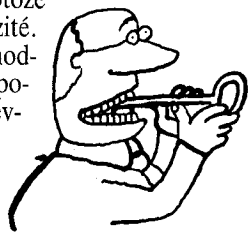
nikomu potřetí nenarostly a nenarostou. Všechny tvrdšíjše udržované pověsti o „třetí zubech“, jimiž byli obdařeni staříci a stařenky, takže se znovu a neočekávaně pyšnili zbrusu novým chrupem, mají zdroj v občasném setrvání jednoho nebo několika zubů – tzv. retenci – v čelistní kosti. Tyto zuby se mohou i v poměrně pozdním věku prořezat drážděním dásně protézou nebo žvýkáním potravy bezzubými dásněmi. Vždy však jde o zuby stálého, druhého chrupu. // Třetí denticí, třetími zuby mohou být obdařeni jen poměrně nepočetní jedinci, kteří se narodili s tzv. předmléčnými zoubky, nazývanými *dentes connatales*, porodní zuby. Je krutou skutečností, že tyto děti, schopné při kojení nepatrně zranit matčinu prsní bradavku, byly kdysi zabíjeny jako „mláďata vlkodlaků“ nebo „upíří“. Je to tím tragičtější, že nejde o

zoubky v pravém slova smyslu, ale o křehounké skořepinky zuboviny, které lze docela snadno odstranit, protože nelpí pevně ani v dásni, natož v čelistní kosti. V těchto případech pak tedy opravdu do jisté míry jde u stálých dolních řezáků o „třetí“ zuby. // Tvrdšíjše tradovaným omylem je tvrzení, že dorůstající plod v matčině těle může odvádět sklovinu a zubovinu jejich vlastních zubů a vést ke zvýšené kazivosti. Pečlivá zkoumání dokázala, že ze zralého, prořezaného zubu nemůže být odňat ani zlomeček promile obsahu vápna, i když tělo strádá jeho tragickým nedostatkem. Zvýšená kazivost zubů maminek padá zcela a bez výhrad na jejich hlavy; zaviňuje ji z pohodlnosti snížená ústní hygiena, dortičky a jiné pamlsky, jimiž se nastávající maminky v čekávání slavné události rády krmí. // A pokud jde o čištění zubů kartáčkem: patří pochopitelně k samozřejmé péči o tělesnou hygienu a udržuje zuby bílé a ústa libovonná, proti kazu však samo o sobě nechrání. Má se vždy týkat i dásní – pak je dobrou ochranou proti chorobám závěsného zubního aparátu, paradentózám. Skryté plošky zubů, kam kartáček nedosáhne, vyčistí daleko lépe rozkousání jablka nebo jiného tvrdšího ovoce či zeleniny, která také ve spojení s dostatkem stravy bohaté na fosfor a vápník zaručí pevný a zdravý budoucí chrup vyvíjejícího se dítěte.

Železitá vína

doporučovaná jako lék při některých druzích chudokrevnosti, jsou naprosto neúčinná, zbytečná a pro děti a mladé lidi obsahem alkoholu vysloveně škodlivá. Kromě toho se přidáním železitých sloučenin znehodnocuje dobré víno. // Železo, jak známo, může být ve sloučeninách buď dvojmocné (sloučeniny železnaté) nebo trojmocné (železité). Již ve třicátých letech tohoto století prokázal pražský farmakolog prof. dr. Starkenstein, že lidské tělo je schopno zadržet a využít pouze sloučeniny železnaté, zatímco železité jsou bez užítku vylučovány. Vína však nelze obohacovat žádoucími sloučeninami železnatými, protože velmi záhy přecházejí ve sloučeniny železité. // V lékárnách je dnes k dispozici dost vhodných preparátů – a kromě toho, ač je to s podivem, se dosud na určité druhy chudokrevnosti, vznikající nedostatkem železa, nejlépe osvědčilo čisté zprášované železo, slučují se v žaludku s kyselinou solnou ve vstřebatelný a blahodárný chlorid železnatý.

Žižka

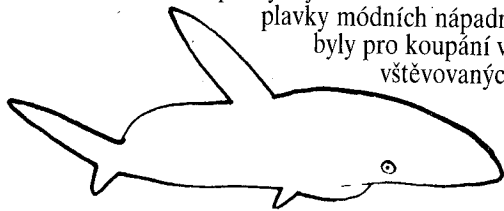
Jan z Trocnova (asi 1360–1424), geniální husitský vojevůdce a politik, jediný významný vojevůdce, který nebyl nikdy v bitvě poražen, nevedl z Plzně do Tábora houfec Táborů, jenž se 25. 3. 1420 u Sudoměře setkal s jízdou českých šlechticů („železnými pány“) a slavně je porazil. V bitvě velel Břeněk Svihovský, který zde také zahynul a byly pak písněmi Táborů vzpomínán jako mučedník hned po Janu Husovi. // Žižka nevedl vlastně ani Praze bránící se téhož roku proti obklíčujícím ji křižákům. Husity vedl do boje Mikuláš z Husi, zatímco Žižkovi

byly svěřeny sruby na Vítkově, kde odrazil neukázněný a neplánovaný útok Míšíšanů, čímž pohár nespokojenosti nesourodých křižáckých vojsk překypěl a došlo k jejich morálnímu a organizačnímu rozkladu. Udržení Vítkova ovšem i tak znamenalo asi záchranu Prahy – jeho pád měl být signálem k výpadu vyšehradské posádky. Tím naprosto nechci a ani nemohu ubrat Žižkovi nic ze zcela zaslužené pověsti geniálního člověka a vynikajícího vojenského organizátora, jen připomenout další neprávem opomíjené hrdiny a světlé postavy husitského revolučního hnutí, k nimž patří např. i Hynek Krušina z Lichtenburka, nejvyšší hejtmán roku 1420. Žižkovi neubude na cti a slávě, ani když opravíme několik dalších omylů. // Nebyl vlastníkem tvrze v Trocnově, ačkoli se svého času místní občané dožadovali její „rekonstrukce“. Byl z rodiny chudého venkovského zemana a jeho „tvrzi“ byl sice svobodný, ale skromný dvůr. Nebyl nikdy členem užšího kruhu dvořenínů a rádců krále Václava IV. Ve výplatní listině králova dvora (nalézal se na Starém městě asi v prostoru pozdějšího konviktu) byl veden jako dveřník pod jménem Janek Jednooký. // Nepoužil jako první vozové hradby – ta byla známa už ve starověku a běžně používána v renesanční Itálii – uplatnil však při jejím zasažení nové taktické prvky ve spojení všech druhů vojsk, pěchoty, jízdy a dělostřelectva. Tyto zásady vtělil do geniálního tzv. Žižkova polního řádu z roku 1423. // Neopíral se – alespoň od roku 1423 – o Tábor, s jehož chudinskými a často blouznivými kazateli a představiteli se rozešel, aby jako reprezentant tzv. měšťanské opozice pracně udržoval rovnováhu mezi tímto extrémem husitského hnutí na jedné straně a relativně konzervativními měšťany na straně druhé. Žižkovým zdrojem lidí i proviantu byl především husitský Žatec s okolím (včetně Loun), oblast tak úrodná a bohatá, že ji sasští kupci, přivážející odtud každoročně obilí, nazývali „Egyptem“.

Žralok (*nadřád Selachoides*) se neotáčí břichem vzhůru, chce-li se zahrznout do kořisti, ačkoli se to domnívali přírodovědci, ichtyologové i pan Jules Verne patrně proto, že má tlamu obvykle hluboko na spodní straně hlavy. Dokáže totiž odklopit horní čelist až na 90° a rozevřít tlamu se smrtícími, jako břitva ostrými zuby, schopnými v pravém slova smyslu ustříhnout v okamžiku několik kilogramů masa. Zkušeni potápěči vědí, že i malý, necelý metr dlouhý žralok, ne větší než pořádná štika, dokáže neopatrnému plavci způsobit vážné zranění. Je ovšem omyl považovat žraloka za „strašlivého moře pána“, který kromě člověka nemá nebezpečného nepřítele. V souboji žraloka s delfínem vítězí pravidelně delfín: tvrdými „direkty“ hlavy do žralokova břicha, kde má citlivé a málo chráněné vnitřnosti, žraloka omráčí a posléze zabije – přesněji řečeno udusí. Žralok totiž nemá skfele; nepohybuje-li se, aby mu voda omývala žábry, zahyne. // Značně přehnaná je i představa o nebezpečnosti žraloků. V pobřežních vodách USA dochází ročně průměrně k dvanácti útokům žraloka na plavce, na celém světě je jich zaznamenáno kolem padesáti, z nichž polovina má tragické následky. Naproti tomu jen ve Spojených státech je ročně průměrně tři sta lidí smrtelně pobodáno včelami, méně často vosami – a proto přece neodsuzujeme včely jako vražedné bestie. // V zájmu pravdy však budíž opraven i další omyl, tak trochu opačný: není pravda, že žralok špatně vidí a že se orientuje téměř výhradně čichem. Právě naopak. Má skvělý zrak, podle nových výzkumů desateronásobně bystřejší než zrak lidský. Také jeho barvoslepost není prokázána, a pochybuje se o ní: z tohoto hlediska by pak plavky módních nápadných barev nebyly pro koupání v oblastech navštěvovaných žraloky právě nejšťastnější.

Obsah

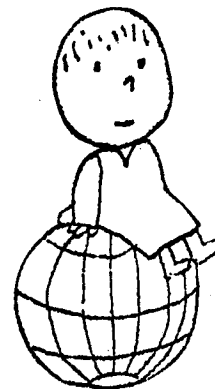
- Slovo autora (5)
- A Aeskulapova užovka (6)
Alchymie (8)
Amazonky (10)
Archimédes (13)
- B Babinský (14)
Bakterie (16)
Bělohorská bitva (16)
Betlémská hvězda (18)
Beztřížný stav (21)
Bludičky (22)
Bohém (23)
Bojové plyny (25)
Brahe (26)
Brontosaurus (27)
Bumerang (30)
- C Císařský řez (31)
Cortés (32)
Cyrano (32)
- Č Čáp (35)
Čech (36)
Černá vlajka (37)
Červi (38)
- D Davyho pokus (39)
Desítka (40)
Děvín (42)
Diamant (45)
Diogenés (47)
Diviš (48)
Divočák (49)
Druidové (50)
Džínsy (51)
- E Eatherly (52)
- F Fata morgána (53)
- G Galileo Galilei (54)
Golem (55)
Grónsko (58)
- H Hadi (60)
Hannibal (61)
Hašek (63)
Havran (64)
Holubičí povaha (65)
- Hooke (66)
Hospoda U kalicha (67)
Hrabě Monte Christo (68)
Hunové (69)
Hus (70)
Husa (71)
Hvězdné nebe (71)
Hyena (72)
- Ch Chameleón (74)
Chodové (75)
Cholera (76)
- I Indiáni (77)
Inkové (79)
- J Jan Nepomucký (81)
Jánošík (82)
Jelen (83)
Jeskyňní lidé (84)
- K Kachna (84)
Kanárské ostrovy (85)
Kapr (86)
Karel IV. (86)
Kepler (88)
Kidd (89)
Kleopatra VII. (91)
Klíšťový zánět mozku (92)
Kloktání (92)
Kobra (93)
Kolibříci (94)
Kolty (95)
Kolumbus (96)
Kometa (99)
Kompas (100)
Kopecký Matěj (101)
Kosmické paprsky (101)
Kovbojové (102)
Krápníky (103)
Krysa (103)
Křížák obecný (105)
Křováci (106)
Kůň (107)
- L Leonidas (107)
Lev (108)

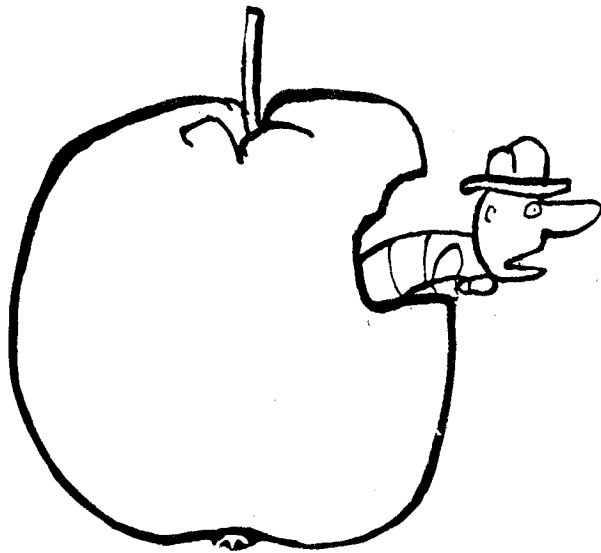
Libanonský cedr (109)
 Lokálí (109)
 Ludolfovo číslo (110)
 Ludvík XIV. (112)
 Lucrezia Borgia (113)
 M Mácha (115)
 Maja (116)
 Marathónský běžec (117)
 Marko Kravec (118)
 Mayové (118)
 Měď (120)
 Medvěd (121)
 Měsíc (123)
 Messalina (124)
 Mongoloidní plemeno (125)
 Mongolové (125)
 Montgolfierové (126)
 Mor (128)
 Moskva (129)
 Mozek (130)
 Mravenčí vajíčka (131)
 Mustangové (131)
 Myslбек (132)
 N Navigace (133)
 Nero (135)
 Netopýři (136)
 Newton (136)
 Nikl (137)
 O Obětní kameny (138)
 Olejomalba (138)
 Omyly v citátech (139)
 Ondatra (155)
 Opice (156)
 P Parohy (156)
 Pavouci (158)
 Pelikáni (160)
 Perun (160)
 Pes (161)
 Poe (162)
 Porcelán (163)
 Potěmkinovy vesnice (164)
 Potlach (165)

První světová válka (165)
 Přestupný den (168)
 Přílby Germánů (169)
 Pštros (170)
 Ptáci (170)
 Pterodaktyl (171)
 Purpur (172)
 Putim (172)
 Pyramidy (173)
 R Robot (174)
 Roland (174)
 Romaneto (175)
 Rudolf II. (176)
 Růst (177)
 Ryby (177)
 Rytíři (179)
 S Sedící Býk (180)
 Sekeromlat (182)
 Sépie (183)
 Severní mys (183)
 Siouxové (184)
 Sirény (184)
 Skalpování (186)
 Sklo (187)
 Skokan na Měsíci (188)
 Skotové (189)
 Skřivan (190)
 Slon (190)
 Slunce (192)
 SOS (194)
 Srdce (195)
 Štělný prach (196)
 Š Špicberky (197)
 T Tell (197)
 Třetí země (198)
 U Uher (199)
 Ungelt (200)
 Úžeh (201)
 V Václav Svatý (202)
 Václav IV. (204)
 Vánoce (206)
 Vejce (207)
 Verchojansk (208)

Verne (209)
 Větrné mlýny (210)
 Vikingové (211)
 Vlasy (214)
 Vlk (215)
 Vltava (216)
 Vojenská služba (217)
 Vrchlický (217)
 Vteřina (218)
 Vůdce stáda (218)

Z Záviš z Fankelštejna (219)
 Zemědělství (219)
 Zlatá bula sicilská (221)
 Zlatý řez (222)
 Zmije (223)
 Ztracená generace (224)
 Zuby (224)
 Ž Železitá vína (226)
 Žižka (226)
 Zralok (228)

Ludvík Souček Obrazový

ILUSTROVAL
JIŘÍ KALOUSEK.
Grafická úprava
Jindra Kovaříková.

Vydal ČESKÝ KLUB,
nakladatelství Josefa Šimona,
SIMON AND SIMON
PUBLISHERS, Praha 1997.

Vytiskla
SEVEROGRAFIE Most.

ISBN 80-85637-38-3

opravník
obecně
oblíbených
omylů"